

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
Civiltiesisko zinātņu katedra

Maģistra darbs

**Civilprocesuālo principu aspekts tiesāšanās
izdevumu institūta regulējumā**

Saņemts
Civiltiesisko zinātņu katedrā
200__ .g. ____ . _____

Sekretāra (-es) paraksts

Tiesību zinātņu maģistra studiju
nepilna laika klātienes – sestdienās
3. semestra studente
Daina Ročāne
dr08069

Zinātniskā konsultante
Mag. iur. Daina Ose

Rīga, 2009

Satura rādītājs

IEVADS	3
1. TIESĀŠANĀS IZDEVUMU BŪTĪBA UN MĒRĶI	6
2. TIESĀŠANĀS IZDEVUMU IEDALĪJUMS	14
2.1. VALSTS NODEVA, TĀS APMĒRA NOTEIKŠANA	14
2.2. KANCELEJAS NODEVA UN AR LIETAS IZSKATĪŠANU SAISTĪTIE IZDEVUMI, TO VEIDI UN SASTĀVS	28
2.3. AR LIETAS VEŠANU SAISTĪTIE IZDEVUMI	33
3. ATBRĪVOŠANA NO TIESAS IZDEVUMU SAMAKSAS	39
4. PUŠU VIENLĪDZĪBAS UN LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA ASPEKTS VALSTS NODEVAS NOTEIKŠANĀ.....	45
5. PIEEJAMĪBAS TIESAI PRINCIPA ASPEKTS VALSTS NODEVAS UN VALSTS NODROŠINĀTĀS JURIDISKĀS PALĪDZĪBAS REGULĒJUMĀ.....	53
5.1. PIEEJAMĪBAS TIESAI PRINCIPA ASPEKTS VALSTS NODEVAS NOTEIKŠANĀ	53
5.2. PIEEJAMĪBAS TIESAI PRINCIPA ASPEKTS VALSTS NODROŠINĀTĀS JURIDISKĀS PALĪDZĪBAS REGULĒJUMĀ	56
KOPSAVILKUMS	63

Ievads

Latvijas tiesību sistēmā būtiski svarīgu vietu ieņem civilprocesuālās tiesības. Kopā ar kriminālprocesuālajām un administratīvi procesuālajām tiesībām tās veido atsevišķu procesuālo normu kopu. Tieši pateicoties procesuālajām tiesību normām, tiek nodrošināta materiālo tiesību normu prasību ievērošana un nepieciešamības gadījumos – to piespiedu izpilde. Ar procesuālo tiesību normu palīdzību tiek nodrošināta tiesu vara valstī.

Kopš Latvijas neatkarības atgūšanas 1991. gadā viens no valsts galvenajiem uzdevumiem tieslietu jomā bija pārorientācija uz Eiropas Kontinentālo tiesību sistēmu. Jau pirms Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā mūsu valstij bija jāizpilda virkne mājas uzdevumu tieslietu sistēmas pārkārtošanā – jāizstrādā jauns likums par tiesu un tiesnešu darbību, tiesu izpildītājiem u.c. 1992. gada 14. janvārī tika nolemts atjaunot Latvijas Republikas 1937. gada Civillikumu, kas tika izdarīts līdz 1992. gada beigām. 1994. gadā tika izstrādāts civilprocesa likumprojekts, ko organizēja vācu atbalsta fonds *Deutsche Stiftung für internationale rechtliche Zusammenarbeit*, tomēr šī projekta idejas, iespējams, darba grupas locekļu maiņas rezultātā ir gājušas zudumā.¹

Pašreiz Latvijā civilās tiesvedības tiesāšanās izdevumu tiesiskais regulējums ietverts Civilprocesa likuma 4. nodaļā. Šis regulējums nedaudz mainītā veidā pārņemts no Latvijas PSR Civilprocesa kodeksa, kas ar grozījumiem bija spēkā līdz 1998. gadam. No Civilprocesa kodeksa likumā ir aizgūts valsts nodevas veidošanās mehānisms, kas likuma spēkā stāšanās brīdī atbilstoši koriģēts pēc valūtas kursa no Krievijas rubļiem uz Latvijas latiem. Līdz ar to Latvijā ir izveidojusies situācija, ka valstī darbojas 1963. gada 27. decembrī pieņemtais valsts nodevas veidošanās mehānisms ar koriģētiem nodevas apmēriem, kas rada objektīvu pamatu jautājumam, vai tiesāšanās izdevumu regulēšanas mehānisms atbilst tiesību zinātnē vispārārstītiem civilprocesuālajiem principiem.

Tiesas izdevumi maksājami valsts ienākumos, un, nosakot tiesas izdevumus, likumdevēja mērķis bija daļēji kompensēt valstij izdevumus, kas nepieciešami tiesu darbības finansēšanai, kā arī atturēt personas vērsties tiesā ar nepamatotām prasībām.²

Minētajā Civilprocesa likuma 4. nodaļā kopš tā spēkā stāšanās ir izdarīta virkne grozījumu. Daļa no tiem ir saistīta ar Latvijas Civilprocesa tiesību normu saskaņošanu atbilstoši starptautiskajām tiesību normu prasībām sakarā ar iestāšanos Eiropas Savienībā un tās pieņemtajām Direktīvām un Regulām, kas regulē starpvalstu svarīgākos civilprocesuālos

¹Tiesu sistēmas reforma Latvijā. Court System Reform of Latvia. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2001., 446. lpp.

² Civilprocesa likuma komentāri. Sagatavojis autoru kolektīvs. K. Torgāna zin. red. Rīga: TNA, 2006., 71. lpp.

jautājumus. Vairums izmaiņu šajā nodaļā liecina arī par to, ka Civilprocesa likumā esošais tiesāšanās izdevumu regulējums neatbilst faktiskajām tiesiskajām attiecībām.

Kopš 2009. gada 5. februārī izdarītajiem grozījumiem Civilprocesa likumā¹, kas stājās spēkā ar 2009. gada 1. martu, ievērojami paaugstināti valsts nodevas apmēri par prasības iesniegšanu tiesā, kas iespējams samazinās nepamatotas tiesāšanās gadījumu skaitu. Taču paliek atklāts jautājums par to, vai tiesāšanās izdevumu pašreizējais regulējums atbilst mūsu valsts ekonomiskajiem apstākļiem, vai tas nodrošina tiesu pieejamību strīdu izšķiršanai ne tikai maznodrošinātajiem, pilnībā vai daļēji atbrīvojot viņus no valsts nodevas samaksas, bet vai nerada arī pārmērīgu lielu finansiālu slogu saimnieciskā darbības aktīvajiem dalībniekiem – visu veidu komersantiem atbilstoši Civilprocesa likumā iestrādātajam principam, ka katrai fiziskajai un juridiskajai personai ir tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību, vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā (Civilprocesa likuma 1. pants).

Šobrīd Civilprocesa likumā noteiktie tiesas izdevumi tiek ieskaitīti valsts pamatbudžetā un tiesā veidā atpakaļ tiesu sistēmā neatgriežas. Līdz ar to tiesnešiem, lemjot par lietu dalībnieku lūgumiem samazināt valsts nodevu vai atbrīvot no tās, nav tiešas ieinteresētības un iespēju ar savu lēmumu atbalstīt tiesu sistēmu, jo budžeta līdzekļu asignējuma apjomā iekasētie tiesas izdevumi ir tikai viens no argumentiem ikgadējās diskusijās par Tieslietu ministrijas un Tiesu Administrācijas budžetu un tādējādi netieši arī par tiesu efektivitāti, neatkarību un kvalitāti.

Maģistra darba mērķis, analizējot pieejamo juridisko literatūru, Tiesu informatīvajā sistēmā pieejamos Latvijas tiesu nolēmumus un personīgo pieredzi, ir sniegt ieskatu par tiesāšanās izdevumu regulējumu Civilprocesa likumā, par tā īstenošanas problēmām tiesiskajās attiecībās civilprocesuālo principu aspektā un izvirzīt konkrētus priekšlikumus tiesu praksē konstatēto problēmu risinājumam.

Latvijas juridiskajā literatūrā jautājumi par civilprocesuālo tiesību institūtu būtību civilprocesuālo principu aspektā ir maz pētīti. Tādēļ jo interesantāk autorei ir pievērsties šādam jautājumam, mēģinot parādīt civilprocesuālo tiesību institūta – tiesāšanās izdevuma regulējumu atsevišķu civilprocesa principu aspektā.

Autore par sava maģistra darba pētījuma priekšmetu izvēlējusies konkrētus tiesāšanās izdevumu veidus, bet īpašu uzmanību veltot valsts nodevas tiesiskā regulējumu analīzei, ņemot vērā, ka tā veido būtiskāko tiesas izdevumu daļu civillietu izskatīšanā, kā arī

¹ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2009. 26. marts, nr. 6

to, ka Civilprocesa likuma 34. pants, kas regulē valsts nodevas apmēru, pēdējos astoņos gados ir grozīts astoņas reizes, kas liek meklēt konsekvences šādai likumdevēja rīcībai. Savukārt, otrs darbā īpaši akcentētais tiesiskais institūts – valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības mehānisms Latvijā ir ieviests pavisam nesen, bet tā darbības mērķis ir nesaraunami saistīts ar civilprocesuālo principu īstenošanu – īpaši ar pieejas tiesai nodrošināšanu, dodot iespēju trūcīgajām personām griezties tiesā savu tiesību aizstāvēšanai.

Izmantojot deskriptīvo, salīdzināšanas, analogijas, abstrahēšanas, analīzes, modelēšanas, vēsturiskās un loģiskās izziņas metodes, apkopojot laika gaitā izteiktos Latvijas juristu viedokļus, aprakstīto ārvalstu pieredzi, kā arī veicot tiesu prakses analīzi, autore maģistra darba mērķa sasniegšanai izvirzījusi uzdevumus rast atbildi uz jautājumu vai pašreizējais tiesāšanās izdevumu un valsts sniegtās juridiskās palīdzības regulējums Civilprocesa likumā, ar to sistēmiski saistītie citi normatīvie akti nodrošina tādu nozīmīgu civilprocesuālo principu nodrošināšanu kā pušu vienlīdzība un līdztiesība, tiesas pieejamība un izlīguma veicināšana, kā arī izdarīt savus secinājumus par tiesāšanās izdevumu mehānisma un valsts sniegtās juridiskās palīdzības regulējuma Latvijā atbilstību vai neatbilstību civilprocesuālajiem principiem un ieteiktu savu risinājumu problemātisko jautājumu pilnveidošanā vai citādā risināšanā.

Maģistra darba pirmajā nodaļā tiks sniegts vispārējs ieskats par tiesāšanās izdevumu jēdzienu, atklājot to būtību atbilstoši Civilprocesa likuma regulējumam, vienlaicīgi norādot uz esošām un iespējamām problēmsituācijām tiesu praksē. Turpmākajās nodaļās tiks analizēti atsevišķi tiesāšanās izdevumu veidi, atbrīvošanas no tiesas izdevumu mehānisms, padziļināti pievēršoties jautājumam par valsts nodevas un valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības regulējumu pušu vienlīdzības un līdztiesības un tiesas pieejamības nodrošināšanas aspektā.

1. Tiesāšanās izdevumu būtība un mērķi

Tiesu varas, tāpat kā jebkuras citas no valsts budžeta finansētas darbības realizēšanai, nepieciešami ievērojami materiālie līdzekļi. Daļa no šiem līdzekļiem jāsedz tām personām, kas vēlas saņemt tiesas aizsardzību.

Civilprocesa likums līdz šim lieto terminu „tiesas izdevumi” aizstāj ar plašāku jēdzienu „tiesāšanās izdevumi”. Tiesas izdevumi ir viens no tiesāšanās izdevumu veidiem. Negrozot tiesas izdevumu līdzšinējo sastāvu, kāds bija noteikts Latvijas civilprocesa kodeksā, Civilprocesa likums tiem vēl pievienojis izdevumus, kas saistīti ar lietas vešanu tiesā (Civilprocesa likuma 44. pants). Tādējādi tiesāšanās izdevumi civillietās ir ne tikai ar likumu noteiktie maksājumi par noteiktu procesuālu darbību izdarīšanu, procesuālo dokumentu pieņemšanu vai to izdošanu tiesā, bet arī maksājumi, kuri var rasties pusēm sakarā ar lietas vešanu tiesā.

Civilprocesa likumā ieviestais jēdziens „tiesāšanās izdevumi” bija jau agrāk pazīstams civilprocesa teorijā, kur ar šo terminu apzīmēja tiesas izdevumus plašākā nozīmē, ietverot tajos faktiski tos pašus maksājumus, kādus likumdošanas kārtībā tagad noteicis Civilprocesa likums.¹

Tiesāšanās izdevumi civilprocesā saprotami plašākā un šaurākā nozīmē. Civilprocesa likuma 4. nodaļā nosaukti tiesāšanās izdevumi to šaurākā nozīmē. Šiem izdevumiem raksturīgas divas pazīmes:

1) tie attiecināmi lietas dalībniekiem obligāti jāiemaksā valsts (tiesas izdevumi) vai citu institūciju (ar lietas vešanu saistītie izdevumi) ienākumos;

2) tie ir atlīdzināmi, ja tiesas nolēmums taisīts lietas dalībniekam par labu, vai arī būtu atlīdzināmi, ja vien lietas dalībnieks, kam ir atlīdzināšanas pienākums, nebūtu atbrīvots no tiesas izdevumu samaksas.

Par tiesāšanās izdevumiem plašākā nozīmē var uzskatīt arī tos citus izdevumus, kuri rodas valstij vai lietas dalībniekiem sakarā ar tiesvedību civillietās. Pie tādiem pieskaitāmi arī tiesu sniegtie maksas pakalpojumi par dokumentu kopēšanu, izsniegšanu, laikrakstā ievietojamo sludinājumu sagatavošanu u.c. Minēto maksas pakalpojumu apmērs regulēts Ministru kabineta 2006. gada 21. novembra noteikumos Nr. 947 „Noteikumi par tiesu sniegto maksas pakalpojumu veidiem, samaksas apmēru un kārtību”². Atšķirībā no tiesāšanās izdevumiem šaurākā nozīmē šie izdevumi nav nevienam jāatlīdzina, katrs maksātājs tos sedz par saviem līdzekļiem. Tā, piemēram, valsts uzņemas izdevumus, kas

¹ Bukovskis V. Civilprocesa mācību grāmata. Rīga: Autora izdevums, 1933.,415.-416. lpp.

² Noteikumi par tiesu sniegto maksas pakalpojumu veidiem, samaksas apmēru un kārtību: MK noteikumi nr. 947. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2007. 8. marts, nr. 5

saistīti ar tulka piedalīšanos civilprocesā, ar nolēmuma norakstu nosūtīšanu lietas dalībniekiem, bet lietas dalībnieki – izdevumus, kuri viņiem rodas ar tiesā iesniedzamo dokumentu apliecināšanu un noformēšanu (Civilprocesa likuma 13. pants).

Civilprocesa likuma 33. pantā norādīti visi tiesāšanās izdevumu veidi šaurākā nozīmē. Taču to konkrētais saturs atrodams citos šīs nodaļas pantos. Ar valsts nodevu apliekamie objekti uzskaitīti Civilprocesa likuma 34. pantā. Ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi uzskaitīti 39. pantā, bet ar lietas vešanu saistītie izdevumi – 44. pantā. Civilprocesa likuma 33. pantā un ceturtajā nodaļā dotais tiesāšanās izdevumu uzskaitījums uzskatāms par izsmeļošu, un tas nav iztulkojams paplašināti. Taču tiesu praksē tiesību normu piemērotājiem šajos jautājumos – īpaši pirmās instances tiesām nav vienāda izpratne jautājumā par tiesāšanās izdevumu saturu to šaurākā un plašākā izpratnē, no kā izriet tiesas nolēmums par to, vai lietas dalībnieka tiesāšanās izdevumi ir vai nav piedzenami no zaudējušās puses.

Tā, piemēram, Jelgavas tiesa ar 2009. gada 16. marta spriedumu civillietā Nr. C15152208 piedzinusi no atbildētāja prasītāja labā visus tam radušos tiesas izdevumus, tai skaitā par sludinājumu Ls 12 un Ls 1,18 par laikrakstā ievietojamā sludinājuma sagatavošanu un izsniegšanu, nenorādot Civilprocesa likuma pantus, kuros paredzēti šādi ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi – par sludinājuma teksta sagatavošanu un izsniegšanu.¹ Līdzīgi lēmusi Jelgavas rajona tiesa 2009. gada 24. marta spriedumā civillietā Nr. C16127508², piedzenot no atbildētāja prasītāja labā izdevumus par sludinājuma ievietošanu laikrakstā „Latvijas Vēstnesis” Ls 13,18, kas liecina par to, ka minētajos izdevumos ietverti izdevumi arī par sludinājuma teksta sagatavošanu un izsniegšanu Ls 1,18, taču neatšifrējot tos.

Atšķirīgu izpratni par izdevumu par sludinājuma teksta sagatavošanu un izsniegšanu paudusi Jelgavas tiesa 2009. gada 8. janvāra spriedumā civillietā Nr. C15120808³, atzīstot šos izdevumus Ls 1,18 apmērā par prasītāja izdevumiem sakarā ar rakstveida pierādījumu iegūšanu, tādējādi iekļaujot šos izdevumus nevis tiesas izdevumos, kas saistīti ar lietas izskatīšanu, bet gan ar lietas vešanu saistītajos izdevumos, kas nosaukti Civilprocesa likuma 44. pantā.

¹ Jelgavas tiesas 2009. gada 16. marta spriedums lietā Nr. C15152208. Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa: <https://tis.lursoft.lv/tisreal?>

² Jelgavas tiesas 2009. gada 24. marta spriedums lietā Nr. C15152208. Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa: <https://tis.lursoft.lv/tisreal?>

³ Jelgavas tiesas 2009. gada 8. janvāra spriedums lietā Nr. C15152208. Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa: <https://tis.lursoft.lv/tisre1?>

Savukārt, Cēsu rajona tiesa 2009. gada 23. marta spriedumā civillietā Nr. C11106008¹ motīvu daļā ir atzinusi, ka nav tiesiska pamata apmierināt prasītāja lūgumu par izdevumu par sludinājuma teksta sagatavošanu un izsniegšanu Ls 1,21 piedziņu no atbildētāja, norādot uz teorētisko tiesāšanās izdevumu šaurāko un plašāko izpratni. Tiesa, argumentējot savu lēmumu, norādījusi, ka Civilprocesa likuma normās, kas nosauc tiesāšanās izdevumu veidus un regulē to atlīdzināšanas kārtību, nav ietverti tiesas sniegtie maksas pakalpojumi. Diemžēl no autores plaši pieejamās tiesu prakses Tiesu informatīvajā sistēmā un no personīgās pieredzes neviens no lietas dalībniekiem nav pārsūdzējis tiesas nolēmumus, kuros noraidīts lūgums par izdevumu piedziņu no atbildētāja par sludinājuma teksta sagatavošanu un izsniegšanu, iespējams, šīs summas maznozīmīguma dēļ.

Tik atšķirīga tiesu interpretācija tikai attiecībā uz vienu no tiesāšanās izdevumu veidiem – par sludinājuma teksta sagatavošanu un izsniegšanu liecina par to, ka vai nu likumdevējs ir neskaidri formulējis tiesas izdevuma veidu, vai arī tiesas pārkāpjot savas kompetences robežas rada jaunas tiesības, vēloties taisnīgi atlīdzināt uzvarējušam lietas dalībniekam visus tam radušos tiesāšanās izdevumus, ko viņš ir prasījis.

Autore uzskata, ka šāda atšķirīga tiesu interpretācija tik vienkāršā jautājumā nav pieļaujama un tādēļ nepieciešams Augstākās Tiesas Civillietu palātas vai Austākās Tiesas Senāta skaidrojums ne tikai par šo jautājumu, bet arī par citiem problemātiskajiem jautājumiem, kas saistīti ar izpratni par tiesāšanās izdevumu jēdzienu un lēmumu pieņemšanas pamatnostādņem saistībā ar tiesāšanās izdevumiem, šo jautājumu iekļaujot tiesnešu obligāto apmācību programmā.

Nelielu šķietamu skaidrību līdzšinējā daudzveidīgajā izpratnē par tiesāšanās izdevumiem to šaurākā un plašākā nozīmē ir izdarījis Ministru kabinets, izdodot 2009. gada 1. septembrī noteikumus Nr. 983 „Ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu aprēķināšanas kārtība”², to 21. punktā nosakot, ka ar sludinājuma ievietošanu laikrakstā saistītos izdevumus veido gan sludinājuma teksta sagatavošanas un izsniegšanas izmaksas, kas ir tiesas sniegtais maksas pakalpojums, gan sludinājuma publikācijas izmaksas laikrakstā „Latvijas Vēstnesis”, tādējādi novēršot līdz šim iepriekš minēto atšķirīgo tiesu praksi jautājuma izpratnē par šo izdevumu definēšanu un atlīdzināšanu.

Autore nepiekrīt šādam risinājumam, jo uzskata, ka Ministru kabinets ar minētajiem noteikumiem ir paplašināti iztulkojis Civilprocesa likuma 39. panta pirmās daļas 7. punkta

¹ Cēsu rajona tiesas 2009. gada 23. marta spriedums civillietā Nr. C11106008: Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa:

<https://tis.lursoft.lv/tisreal/>

² Ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu aprēķināšanas kārtība: MK noteikumi nr. 141. Latvijas Vēstnesis, 2009.4. septembris, nr. 141

saturu. Minētajā punktā likumdevējs noteicis, ka ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi ir ar sludinājuma ievietošanu laikrakstā saistītie izdevumi. Gramatiski tulkojot šo likuma normu, secināms, ka minētie izdevumi ir tie, kas lietas dalībniekam jāmaksā laikrakstam par vēlmi tajā ievietot nepieciešamo sludinājumu un Ministru kabinetam nav tiesību šo likuma normu savos noteikumos interpretēt paplašināti, bet gan tikai likuma normas robežās noregulēt atsevišķu likuma normu piemērošanu.

Autore uzskata, ka problēmas risinājums ir Civilprocesa likuma 39. panta pirmās daļas 7. punkta papildināšana, izsakot to šādā redakcijā: „Ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi ir ar sludinājuma teksta sagatavošanu, izsniegšanu un ievietošanu laikrakstā saistītie izdevumi.” Tulkojot ar visvienkāršāko – gramatiskās iztulkošanas metodi šādu iespējamo likuma normu, vairs nerodas šaubas par to, ka lietas dalībniekam pozitīva nolēmuma gadījumā ir tiesības atgūt no zaudējušās puses gan tiesai samaksāto maksas pakalpojumu Ls 1,21 par sludinājuma teksta sagatavošanu un izsniegšanu, gan laikrakstam „Latvijas Vēstnesis” samaksātos izdevumus par sludinājuma ievietošanu konkrētā laikraksta laidienā.

Par tiesāšanās izdevumiem plašākā nozīmē uzskatāma arī drošības nauda, kas maksājama, iesniedzot kasācijas sūdzību un pretsūdzību tai (Civilprocesa likuma 458. un 463. pants). V. Bukovskis savā 1933. gada mācību grāmatā attiecībā par kasācijas drošības naudu izteicies, ka tā drīzāk uzskatāma kā sods par nepamatoti iesniegtu kasācijas sūdzību.¹

Par izņēmumu uzskatāmi ar tiesas sprieduma izpildi saistītie izdevumi (Civilprocesa likuma 39. panta pirmās daļas 4. punkts). Ar 2001. gada 20. jūnija Grozījumiem Civilprocesa likumā² 566. pants tika izteikts jaunā redakcijā, kas vēlāk grozīts ar 2002. gada 31. oktobra Grozījumiem Civilprocesa likumā³. Šī panta pirmās daļas 8. punkts pieļauj bez pantā jau norādītajiem nolēmumu izpildes izdevumiem tiem pieskaitīt arī citus piespiedu izpildes darbību veikšanai nepieciešamos izdevumus, kuru skaits un apmērs nav precīzi noteikts.

Likumdevēja mērķis, nosakot pienākumu maksāt valsts ienākumos tiesas izdevumus, ir daļēji kompensēt valsts izdevumus tiesnešu un tiesu darbinieku atalgošanā, kā arī lai finansētu citus tiesu darbības nodrošināšanas izdevumus civillietu iztiesāšanā. Ne mazāk svarīgi ir novērst arī vēršanos tiesā ar apzināti nepamatotām prasībām.

¹ Bukovskis V. Civilprocesa mācību grāmata. Rīga: Autora izdevums, 1933., 416. lpp.

² Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2001. 9. augusts, nr. 15

³ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2002. 27. decembris, nr. 24

Atkarībā no savām finansiālajām iespējām valsts var paaugstināt vai samazināt tiesāšanās izdevumus. Latvijas un citu valstu pieredze liecina, ka atteikšanās no šo izdevumu piedziņas vai arī to ievērojama samazināšana, kā to savā laikā mēģinājusi darīt Šveice un Francija, negatīvi ietekmē civilprocesa norisi: pieaug acīmredzami nepamatoti pieteikto prasījumu un iebildumu īpatsvars, kas var krietni vien palielināt kopējo tiesās izskatāmo civillietu skaitu.

Tiesāšanās izdevumi tiek noteikti arī tādēļ, lai atlīdzinātu tai pusei tiesāšanās izdevumus, kuras labā taisīts tiesas nolēmums, kā arī, lai mudinātu parādniekus labprātīgi izpildīt saistības.

Pēc iestāšanās Eiropas Savienībā, ievērojami pieaugot darba spēka brīvai kustībai un straujai ekonomiskais attīstībai kopumā, ievērojami pieaugusi pārrobežu elementa klātbūtne civilajā tiesvedībā. Minētais faktors palielinājis arī tiesas izdevumu apmēru saistībā ar nepieciešamību tulkot tiesas dokumentus, kas nosūtāmi lietas dalībniekam uz citu valsti. Likumdevējs, ņemot vērā šo aspektu, ar Civilprocesa likuma 2009. gada 5. februāra grozījumiem¹ paplašinājis tiesas izdevumu veidu uzskaitījumu Civilprocesa likuma 39. panta pirmās daļas 5. punktā. Ja līdz šim saskaņā ar minētās likuma normas nosacījumiem tiesas izdevumi – ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi tika noteikti par prasības pieteikuma un tiesas pavēstu piegādāšanu un izsniegšanu, tad no 2009. gada 1. marta šī norma paredz, ka ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi ir ar tiesas pavēstu un citu tiesas dokumentu piegādāšanu, izsniegšanu un tulkošanu saistītie izdevumi.

Likumdevējs likumprojekta anotācijā viennozīmīgi norādījis tā mērķi, uzsverot, ka grozījumu galvenais mērķis Civilprocesa likuma 39.pantā ir noteikt, ka izdevumi, kas radušies, izprasot pierādījumus no ārvalstīm vai arī izsniedzot dokumentus ārvalstīs, ir uzskatāmi par izdevumiem, kas saistīti ar lietas izskatīšanu un uz kuriem attiecas arī pārējie noteikumi, proti, par tiesas izdevumu atmaksāšanas kārtību pēc sprieduma pieņemšanas. Šo grozījumu mērķis ir novērst situācijas, kad valstij ir jāmaksā par tādu personu, kurām ir atbilstoši finanšu resursi, sagatavotu dokumentu izsniegšanu otrai pusei tiesvedības procesā citā valstī, kā arī, kad valstij šādu personu interesēs ir jānodrošina tulkojumu veikšana. Tāpat šie grozījumi nodrošina, ka arī izdevumi, ko ārvalsts lūdz atmaksāt vai iemaksāt saistībā ar pierādījumu iegūšanu ārvalstī vai dokumentu izsniegšanu ārvalstī, ietilpst ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu kategorijā. Tādējādi secināms, ka valsts ir centusies samazināt gan savus izdevumus, gan devusi iespēju lietas dalībniekiem procesa pozitīva

¹ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2009. 26. marts, nr. 6

iznākuma gadījumā atgūt no zaudējušās puses ievērojamus izdevumus par tulkošanas pakalpojumiem.

Tādējādi pierādās, ka tiesāšanās izdevumu noteikšanai ir divi mērķi – kompensējošais un preventīvais. Kompensējošais – nodrošināt daļēju to valsts budžeta līdzekļu kompensēšanu, kas tiek piešķirti tiesu uzturēšanai un tiesāšanās izdevumu atlīdzināšanu uzvarējušai pusei. Preventīvā mērķa būtība ir novērst nepamatotu vēšanos tiesā.

Tiesāšanās izdevumiem jābūt diezgan ievērojamiem, lai tie patiesi kompensētu civilprocesuālos tiesvedības izdevumus. Taču tādā gadījumā tiesas spriešana varētu kļūt par nepieejamu ievērojamai sabiedrības daļai. Tad tā vairs nebūtu tiesas spriešana, bet pārvērstos par ekskluzīva pakalpojuma veidu.

Tiesāšanās izdevumu regulējumu diktē sabiedrības labklājības līmenis, un normālas ekonomiskās situācijas apstākļos tie būtu nosakāmi tādos apmēros, lai tiesa būtu pieejama personām ar vidusmēra ienākumiem, bet vienlaicīgi tiem jābūt tik lieliem, lai nepieļautu vēšanos tiesā ar nepamatotām prasībām un prasībām parniecīgām summām.

Lai panāktu pēc iespējas optimālāku minēto tiesāšanās izdevumu mērķu sasniegšanu civilprocesā, Latvijas likumdevējs pastāvīgi koriģē šo izdevumu apmēru. Šajā nolūkā kopš Civilprocesa likuma spēkā stāšanās brīža jau astoņas reizes mainīti atsevišķu tiesāšanās izdevumu veidi, galvenokārt valsts nodevas apmērā. Būtiski valsts nodevas grozījumi tika noteikti ar 2004. gada 2. septembra Civilprocesa likuma grozījumiem¹ un ar 2009. gada 5. februāra Grozījumiem Civilprocesa likumā². Tie skāruši gandrīz visas civillietu kategorijas. Valsts nodevas apmērs caurmērā pēc pirmajiem likuma grozījumiem pieaudzis 1,5-2 reizes un tādā pašā apmērā tas pieaudzis arī attiecīgi pēc otrajiem likuma grozījumiem.

Taču vai ar šādu likumdevēja politiku tiek nodrošināta arī citu civilprocesa mērķu un uzdevumu realizācija? Autore nepiekrīt tam, ka pašreizējais tiesāšanās izdevumu tiesiskais regulējums veicina parādnieku labprātīgi nokārtot savas saistības vai arī puses noslēgt izlīgumu. Šāds strīda risinājums nekādā veidā šobrīd neietekmē valsts ienākumos maksājamo tiesas izdevumu apmēru.

Ievērtības cienīgu viedokli šai jautājumā ir izteicis E. Peičs Pētījumā par tiesāšanās izdevumu apmēra, valsts nodevas veidošanās mehānisma un valsts nodevas apmēra pamatojuma noteikšanu civillietās Latvijas Republikā (turpmāk-Pētījums). Autore piekrīt

¹ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2004.23. septembris, nr. 151

² Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2009. 26. marts, nr. 6

viņa izdarītajam secinājumam, ka šādi likuma grozījumi nerisina galveno problēmu: joprojām nepastāv valsts nodevas apjoma pamatojums.¹ Papildinot Pētījuma autora izdarīto secinājumu, autore uzskata, ka minētie Civilprocesa likuma grozījumi par tiesas izdevumu palielināšanu ir ne tikai ekonomiski nepamatoti, bet trūkst arī likumdevēja argumentācijas saistībā ar pieņemto tiesāšanās izdevumus regulējošo likumu normu atbilstību civilprocesuālajiem principiem un arī ar Latvijai sasītošajām starptautiskajām tiesību normām.

Tiesāšanās izdevumu institūtam civilprocesā tāpat kā civilprocesa regulējumam kopumā jāatbilst arī Eiropas Savienības institūciju pieņemtajiem dokumentiem un tajos nostiprinātajai civilprocesuālo principu izpratnei.

Attiecībā par tiesas izdevumiem Eiropas padomes Ministru komiteja 1981. gada 14. maijā pieņēmusi Rekomendāciju „Par justīcijas pieejamības veicināšanu”², kuras 11., 12., 13., 14. punktos norādīts, ka „no puses nedrīkst pieprasīt nekādu naudas summu valsts vārdā kā priekšnoteikumu procesa uzsākšanai, ja tas nebūtu saprātīgi, ievērojot lietas apstākļus. Tiktāl, ciktāl tiesas nodevas ir uzskatāmas par atklātu šķērsli justīcijai, tās, ja iespējams, vajadzētu samazināt vai atcelt. Tiesas nodevu sistēmu vajadzētu pārskatīt tās vienkāršošanas nolūkā. Īpaša uzmanība būtu jāpievērš jautājumiem par juristu un ekspertu nodevām tiktāl, ciktāl tās veido šķērsli tiesu pieejamībai. Vajadzētu radīt noteiktu minēto nodevu apjoma kontroles mehānismu. Izņemot īpašus gadījumus, uzvarējušajai pusei vajadzētu principā atgūt no zaudējušās puses savus tiesas izdevumus, ieskaitot jurista nodevas, kas tai saprātīgā veidā radušies procesa laikā.”

Nozīmīgs ir arī Eiropas Parlamenta un Padomes 2007. gada 11. jūlija Regulas (EK) Nr. 861/2007, ar kuru izveido Eiropas procedūru maza apmēra prasībām, kas Latvijai ir saistoša ar 2009. gada 1. janvāri, 16. pantā ietvertais regulējums attiecībā par tiesvedības izmaksu segšanu: „Zaudējusī puse sedz tiesvedības izmaksas. Tomēr tiesa pusei, kuras labā pieņemts spriedums, neatlīdzina izmaksas, kas radušās bez vajadzības vai ir nesamērīgas salīdzinājumā ar prasību.”³

Autore piekrīt Latvijas universitātes Juridiskās fakultātes pasniedzējas Mg. iur. Dainas Oses izteiktajam viedoklim par to, ka atbilstoši minētajā regulā ietvertajam samērīguma principam ar Civilprocesa likuma 41. pantā noteikto regulējumu attiecībā par tiesas izdevumu atlīdzināšanu var saskatīt tikai zināmu līdzību. Šajā pantā iestrādātais

¹ Peičs E. Pētījums par tiesāšanās izdevumu apmēra, valsts nodevas veidošanās mehānisma un valsts nodevas apmēra pamatojuma noteikšana Latvijā, 2004., 23. lpp.

http://www.at.gov.lv/files/docs/petijumi/petijums_tiesasanas_izdevumi.pdf

² <http://www.coe.lv/tulkojumi.php?id=112>

³ Pieejams: lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:199:0001:0022:LV:PDF

proporcionalitātes princips attiecas tikai uz apmierinātās vai noraidītās prasības daļu, bet nevis samērīgumu. Autore pilnībā pievienojas D. Oses izteiktajiem apsvērumiem attiecībā par to, ka proporcionalitāte un samērīgums ir divi dažādi jēdzieni ar atšķirīgu saturu, līdz ar to, neskatoties uz daļēju prasības apmierināšanu vai noraidīšanu, attiecīgā puse var piedzīt no otras puses taisītos izdevumus, matemātiski aprēķinot proporciju, bet neņemot vērā izdevumu lietderību un attiecināmību pierādāmiem apstākļiem, un proporcionalitāte neatbrīvo attiecīgo lietas dalībnieku no nesamērīgu un neadekvātu izdevumu segšanas.¹

Šādi, varbūt mazliet sīkumaini, iespējams ar pārāk lielām atkāpēm no tiesāšanās izdevumu būtības un mērķu noskaidrošanas, autore, dodot ievirzi atbilstoši darba tēmai, mēģinot atklāt tiesāšanās izdevumu būtību, vēlas uzsvērt, ka tiesāšanās izdevumu jēdziena un to mērķu izpratne nav vienkāršs un viennozīmīgs process. Tas prasa padziļinātu izpratni par tiem principiem, uz kuriem balstās civilprocesuālā tiesvedība, kā arī par civilprocesuālo principu savstarpējo atkarību, virsvadību, mijiedarbību un sakarību. Tas prasa arī izpratni par katru no tiesāšanās izdevumu veidiem, to saturu un nozīmi ko autore atklās divās nākamajās darba nodaļā.

¹ Ose D. Tiesāšanās izdevumu atlīdzināšana un atbrīvošana no tiesas izdevumiem, Jurista vārds. Nr. 24/25 9577/588), 2009. gada 16. jūnijs. Žurnāla „Jurista vārds” mājas lapa: <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=193284>

2. Tiesāšanās izdevumu iedalījums

Civilprocesa likums visus tiesāšanās izdevumus sadala divās grupās – 1) tiesas izdevumi un 2) ar lietas vešanu saistītie izdevumi. Šāda iedalījuma nepieciešamību nosaka apstākļi, ka starp abām minētajām tiesāšanās izdevumu grupām pastāv vairākas būtiskas atšķirības, kas ņemamas vērā civilprocesā.

Tiesas izdevumu izsmelošs uzskaitījums ir dots Civilprocesa likuma 33. pantā. Tie ir: 1) valsts nodeva, 2) kancelejas nodeva un 3) ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi.

Savukārt ar lietas vešanu saistīti izdevumi uzskaitīti Civilprocesa likuma 44. pantā. Tie ir: 1) izdevumi advokāta palīdzība samaksai – to faktiskajā apmērā, tomēr ne vairāk par pieciem procentiem no prasījumu apmierinātās daļas, bet prasībās, kam nav mantiska rakstura, - ne vairāk par advokātu atlīdzības taksi; 2) ceļa un uzturēšanās izdevumi sakarā ar ierašanos tiesas sēdē, kā arī sakarā ar pušu vai to pārstāvju klātbūtni vai piedalīšanos pierādījumu iegūšanā pēc Latvijas lūguma pierādījumus iegūst ārvalstī, - pēc Ministru kabineta noteiktajām likmēm komandējuma izdevumu atlīdzībai; 3) izdevumi sakarā ar rakstveida pierādījumu iegūšanu – izdevumu faktiskajā apmērā un 4) tulka izdevumi sakarā ar pušu vai to pārstāvju klātbūtni vai piedalīšanos pierādījumu iegūšanā, pēc Latvijas lūguma pierādījumus iegūstot ārvalstī, - izdevumu faktiskajā apmērā.

Tiesas izdevumi visos gadījumos maksājami valsts ienākumos, bet ar lietas vešanu saistītie izdevumi – attiecīgiem pakalpojuma sniedzējiem. Uz tiesas izdevumiem attiecas valsts noteiktie atvieglojumi. Savukārt, uz izdevumiem, kas saistīti ar lietas vešanu, tie nav piemērojami. Tiesas izdevumu apmēru reglamentē valsts. Ar lietas vešanu saistīto izdevumu apmēri ir atkarīgi no tirgus cenām (transporta, naktsmītņu u.c. pakalpojumi). Turklāt ar lietas vešanu saistīto izdevumu rašanās lielā mērā ir atkarīga no pašu lietas dalībnieku brīvas gribas. Tā, piemēram, viņi var izvēlēties vai arī neizvēlēties advokāta pakalpojumus lietas vešanā.

Tiesas izdevumi Civilprocesa likumā noteiktajos gadījumos attiecīgi jāsedz pusēm un trešajām personām, kā arī pieteicējiem un ieinteresētajām personām lietās, ko izskata sevišķās tiesāšanās kārtībā. Civilprocesa likuma 43. pantā ir paredzēti gadījumi, kuros civillietas dalībnieki ir atbrīvoti no tiesas izdevumu samaksas. No tiesas izdevumiem atbrīvoti arī prokurori, valsts un pašvaldības iestādes un personas, kurām ar likumu piešķirtas tiesības aizstāvēt tiesā citu personu tiesības un ar likumu aizsargātās intereses.

2.1. Valsts nodeva, tās apmēra noteikšana

Valsts nodeva maksājama pie prasības pieteikuma iesniegšanas tiesā saskaņā ar Civilprocesa likuma 34. un 35. panta nosacījumiem.

Civilprocesa likuma 34. pants nosaka, kādā apmērā maksājama valsts nodeva par katru prasības pieteikumu – sākotnējo prasību vai pretprasību, trešās personas pieteikumu ar patstāvīgu prasījumu par strīda priekšmetu, kas iesniegts jau iesāktā procesā, pieteikumu sevišķā tiesāšanās kārtībā, kā arī citiem 34. pantā paredzētajiem pieteikumiem un citiem procesuāliem dokumentiem, kurus iesniedz tiesā.

Minētā likuma norma regulē valsts nodevas apmēra noteikšanu sekojošu precīzi uzskaitītu prasību un pieteikumu veidu lietās: 1) mantiska rakstura prasībās, 2) laulības šķiršanas lietās, 3) sevišķās tiesāšanās kārtības lietās, 4) tiesiskās aizsardzības procesa lietās, 5) maksātnespējas procesa, kredītiestāžu maksātnespējas vai likvidācijas lietās, 7) citās prasībās bez mantiska rakstura vai kuras nav jānovērtē, 8) prasības nodrošinājuma un pagaidu aizsardzības līdzekļa piemērošanas lietās, 9) pierādījumu nodrošināšanas pirms prasības celšanas lietās, 9) bezstrīdus piespiedu izpildīšanas, saistību piespiedu izpildīšanas brīdinājuma kārtībā un nekustamā īpašuma labprātīgas pārdošanas izsolē tiesas ceļā vai saistību priekšmeta iesniegšanas tiesai glabājumā lietās, 10) izpildu raksta izdošanas uz pastāvīgās šķīrējtiesas sprieduma pamata vai ārvalsts šķīrējtiesas nolēmuma atzīšanas un izpildīšanas pieteikuma lietās, 11) tiesvedības atjaunošanas un lietas jaunas izskatīšanas lietās, 12) kopīgas mantas dalīšanas lietās, 13) par sūdzībām tiesiskās aizsardzības procesa lietā, par sūdzībām maksātnespējas procesa lietās sakarā ar kredītoru sapulces lēmumu, par sūdzībām sakarā ar maksātnespējas procesa administratora lēmumu vai rīcību, par sūdzībām par valsts aģentūras „Maksātnespējas administrācija” lēmumiem, kā arī par padomes 2000. gada 29. maija regulas Nr. 1346/2000 par maksātnespējas procedūrām 33. un 37. pantā noteikto darbību veikšanu, 14) sūdzību lietās par tiesu izpildītāju un zvērinātu notāru lēmumiem vai rīcību, 15) lietās par apstiprināšanos mantojuma tiesībās, par pēdējās gribas rīkojuma akta vai mantojuma līguma stāšanos likumīgā spēkā, 16) par blakus un apelācijas sūdzību iesniegšanu, 17) par izpildu raksta vai citu izpildu dokumentu iesniegšanu izpildei, 18) par pieteikumu par ārvalsts tiesas nolēmuma atzīšanu un izpildīšanu.

Valsts nodevu likmes tiek noteiktas trejādi: 1) noteiktās naudas summās (vienkāršā nodeva), 2) procentuālā veidā attiecībā pret prasību vai citu summu (proporcionālā nodeva), 3) jauktā veidā - noteiktā summā un proporcionālā attiecībā pret pieprasīto summu. Šajā gadījumā valsts nodeva veidojas no divām daļām, kuras summējamas (summārā nodeva), turklāt nodevas likmes noteiktā daļa ir tieši proporcionāla prasības vai citai summai, bet procentuālā daļa – apgriezti proporcionāla šīm summām.

Vienkāršā nodeva uzlikta prasībām, kam nav mantiska rakstura vai kas nav jānovērtē, laulības šķiršanas prasībām, pieteikumiem par prasības un pierādījumu

nodrošināšanu, pieteikumiem sevišķās tiesvedības kārtības lietās, maksātnespējas pieteikumiem, sūdzībām sakarā ar tiesu izpildītāju vai zvērinātu notāru lēmumiem vai rīcību un par blakus sūdzībām.

Proporcionālā nodeva noteikta mantiskām prasībām līdz 1000 latiem, ar nosacījumu, ka tā nedrīkst būt mazāka par Ls 50. Tādējādi, matemātiski aprēķinot, secināms, ka par prasībām līdz Ls 334 ir maksājama vienkāršā nodeva Ls 50 apmērā. Proporcionāla nodeva noteikta arī par prasības nodrošinājuma un pagaidu aizsardzības līdzekļa piemērošanu - 0,5 procentu apmērā no prasības summas, vienlaicīgi nosakot minimālo valsts nodevu Ls 50 apmērā. Savukārt par bezstrīdus piespiedu izpildīšanas, saistību piespiedu izpildīšanas brīdinājuma kārtībā un nekustamā īpašuma labprātīgas pārdošanas izsolē tiesas ceļā vai saistību priekšmeta iesniegšanas tiesai glabājumā pieteikumiem valsts nodeva maksājam 2 procentu apmērā no parāda summas, atdodamās vai labprātīgā izsolē pārdodamās mantas vērtības vai glabājumā nododamās mantas vērtības, par pieteikumiem par izpildu raksta izdošanu uz pastāvīgās šķīrējtiesas sprieduma pamata vai ārvalsts šķīrējtiesas nolēmuma atzīšanu un izpildīšanu 1 procenta apmērā no parāda summas, nosakot, ka valsts nodeva nedrīkst pārsniegt Ls 200.

Atskatoties Civilprocesa likuma neilgajā darbības vēsturē, konstatējams, ka valsts nodevas apmērs nemitīgi ir pieaudzis. Ar 2002. gada 31. oktobra Civilprocesa likuma grozījumiem¹ mainīti valsts nodevas apmēri dažādās lietu kategorijās un noteikti valsts nodevas apmēri ar 2003. gada 1. janvāri jaunieviesto kategoriju civillietās. Tā Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 7. punktā tika noteikta valsts nodeva, kāda maksājama, iesniedzot tiesā pieteikumus par saistību piespiedu izpildīšanu brīdinājuma kārtībā (Civilprocesa likuma 50.¹nodaļa), bet 9. punktā noteikta valsts nodeva kāda jāmaksā atbildētājam, iesniedzot tiesā pieteikumu par tiesvedības atjaunošanu un lietas jaunu izskatīšanu, kurā taisīts aizmugurisks spriedums (Civilprocesa likuma 208.⁵pants).

Ar 2003. gada 1. janvāri² noteikta valsts nodeva, kas jāmaksā piedzinējam, iesniedzot piespiedu izpildei izpildu rakstu vai citu izpildu dokumentu (Civilprocesa likuma 34. panta sestā daļa), kas līdz tam nebija paredzēta.

Likumdevējs vairakkārt mainījis valsts nodevas apmērus lietās par kopīgas mantas dalīšanu. Līdz 2003. gada 1. janvārim valsts nodeva bija jāmaksā, pamatojoties uz vispārējām likmēm, kas paredzētas ceļot prasību, kura novērtējama naudas izteiksmē. Ar

¹ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2002. 27. decembris, nr. 24

² Turpat

grozījumiem Civilprocesa likumā¹ valsts nodevas likmes šīs kategorijas lietās samazinājās uz pusi (Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 10. punkts). Savukārt ar Civilprocesa likuma grozījumiem 2009. gada 5. februārī² likumdevējs atjauno iepriekš noteikto kārtību, nosakot, ka minētās kategorijas lietās par kopīgu mantas dalīšanu valsts nodeva maksājama tādā pašā apmērā kā par prasības pieteikumu.

Ar 2003. gada 1. janvāri likumdevējs laulības šķiršanas lietās valsts nodevu palielinājis divarpus reizes³ (Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 2. punkts). Tas daļēji izskaidrojams ar to, ka likumdevējs atteicies no laulības šķiršanu lietu aplikšanas ar dubulto valsts nodevu, kas neatbilda vispārējiem nodokļu un nodevu aplikšanas principiem. No minētā datuma laulības šķiršanas lietās jāmaksā tikai viena valsts nodeva, iesniedzot prasības pieteikumu tiesā. Savukārt ar Civilprocesa likuma grozījumiem 2009. gada 5. februārī⁴ likumdevējs atkal divas reizes palielina valsts nodevu šīs kategorijas lietās.

Sakarā ar mantojuma lietu vešanas nodošanu zvērinātu notāru kompetencē (Notariāta likuma 15. nodaļa) ar 2003. gada 1. janvāri no Civilprocesa likuma 34. panta izslēgta trešā daļa un otrās daļas 1. un 2. punkts. Šo panta daļu noteikumus varēs piemērot līdz 2012. gada 1. janvārim tajās lietās par mantojuma tiesībām, kuras līdz 2002. gada 31. decembrim pieņemtas izskatīšanai tiesās sevišķās tiesāšanas kārtībā (Civilprocesa likuma Pārejas noteikumu 12., 13. un 16. punkts).

Ar 2004. gada 7. aprīļa Civilprocesa likuma grozījumiem⁵ valsts nodeva noteikta arī par pieteikumu atzīt un izpildīt Latvijā ārvalsts šķīrējtiesas nolēmumus (Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 8. punkts). Vienlaikus palielināts šīs valsts nodevas maksimālais apmērs no 50 uz 100 latiem, neatkarīgi no tā, vai izpildu rakstu prasa izdot Latvijas vai ārvalsts šķīrējtiesas nolēmuma piespiedu izpildei. Šis Civilprocesa likuma 34. panta papildinājums saistīts ar jaunas – 78. nodaļas iekļaušanu Civilprocesa likumā, kura reglamentē ārvalstu šķīrējtiesu nolēmumu atzīšanu un izpildīšanu Latvijā.

Ar 2004. gada 2. septembra Civilprocesa likuma grozījumiem⁶ ievērojami palielinātas valsts nodevas likmes gandrīz visās civillietās. Vienkāršā valsts nodevas likme

¹ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2002. 27. decembris, nr. 24

² Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2009. 26. marts, nr. 6

³ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2002. 27. decembris, nr. 24

⁴ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2009. 26. marts, nr. 6

⁵ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2004. 27. maijs, nr. 10

⁶ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2004.23. septembris, nr. 151

palielināta divreiz. Proporcionālās valsts nodevas likme palielināta no 10 procentiem uz 15 procentiem no prasības summas. Summārās valsts nodevas gadījumos par 50 latiem palielināta tā likmes daļa, kas veidojas no noteiktas naudas summas. Par prasības nodrošināšanas pieteikumu, ja nodrošināmās prasības summa ir lielāka par 4000 latiem, vienkāršās valsts nodevas likme aizstāta ar proporcionālo – 0.5 procenti no prasības summas.

Ar 2007. gada 11. novembra Civilprocesa likuma grozījumiem¹ noteiktas valsts nodevas par pieteikumu tiesiskās aizsardzības procesa lietā un par sūdzībām tiesiskās aizsardzības procesa lietās, par sūdzībām maksātnespējas procesa lietās sakarā ar kreditoru sapulces lēmumu, par sūdzībām sakarā ar maksātnespējas procesa administratora lēmumu vai rīcību, par sūdzībām par valsts aģentūras „Maksātnespējas administrācija” lēmumiem, kā arī par Padomes 2000.gada 29.maija regulas (EK) Nr.1346/2000 par maksātnespējas procedūrām 33. un 37.pantā noteikto darbību veikšanu.

Ar 2009. gada 5. februāra Grozījumiem civilprocesa likumā² likumdevējs atkal ir izšķīries par attiecīgo valsts nodevu apmēru paaugstināšanu. Grozījumi ir izdarīti lielākajā daļā Civilprocesa likuma 34. panta, kā arī daļēji skar 38. pantā noteiktos maksājumus. Kā būtiskākie atzīmējami šādi valsts nodevu un kancelejas nodevu apmēru paaugstinājumi:

- 1) turpmāk par prasības pieteikumiem laulības šķiršanas lietās maksājama valsts nodeva 100 latu apmērā (līdzšinējo 50 latu vietā,);
- 2) par pieteikumu sevišķās tiesāšanās kārtībā lietās valsts nodeva ir 30 latu (līdzšinējo 10 latu vietā);
- 3) par citām prasībām, kam nav mantiska rakstura vai kas nav jānovērtē, turpmāk maksājama valsts nodeva 50 latu apmērā (līdzšinējo 20 latu vietā) un par prasības pieteikumu par kopīgās mantas dalīšanu valsts nodeva noteikta tādā pašā apmērā kā par prasības pieteikumu vispārējā kārtībā (līdz šim tie bija 50 procenti no likmes, kas būtu maksājama par prasības pieteikumu vispārējā kārtībā no dalāmās mantas vērtības);

Ar šiem grozījumiem ir noteikti divi jauni gadījumi, kad maksājama valsts nodeva. Proti, turpmāk par sūdzībām sakarā ar tiesu izpildītāja vai zvērināta notāra lēmumiem vai rīcību jāmaksā valsts nodeva 15 latu apmērā, kā arī, iesniedzot blakus sūdzību par tiesas lēmumu, noteikta valsts nodeva 20 latu apmērā.

¹ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2007. 27. decembris, nr. 24

² Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2009. 26. marts, nr. 6

Ar šādu plašu Civilprocesa 34. panta izmaiņu vēstures izklāstu autore vēlas parādīt to, ka likumdevējs mērķtiecīgi ir tikai paaugstinājis valsts nodevu apmēru gan valsts ekonomikas uzplaukuma gados, gan ekonomiskās krīzes laikā, ar ko pierādās apgalvojums par to, ka likumdevējs ir centies sasniegt tikai tos mērķus, ka skar valsts ekonomiskās intereses – pēc iespējas lielākā apmērā segt tiesu izmaksas un novērst nepamatotu griešanos tiesā. Taču vienlaicīgi netiek nekas mainīts tiesāšanās izdevumu mehānisma regulējumā, lai tiktu realizēti uz humānisma un demokrātijas idejām balstītie civilprocesuālie principi – pušu izlīguma veicināšana, pušu vienlīdzība un līdztiesība, samērīgums un pieejamības tiesai nodrošināšana, jo pašlaik ievērojamās valsts nodevas summas ne tikai attur griezties tiesā ar nepamatotām prasībām, bet arī ar pamatotām prasībām. Kā vienu no iespējamajiem risinājumiem un pirmo identificētās problēmas risinājuma soli autore izvirza priekšlikumu sadalīt valsts nodevas samaksu divās daļās, nosakot, ka otra valsts nodevas daļa ir jāmaksā tikai tad, ja sagatavošanas sēdē pušu starpā nav panākta izlīguma noslēgšana, tādējādi padarot sagatavošanas sēdes par obligātām un atvieglot pušu pirmo soli savu aizskarto tiesību un interešu aizstāvēšanā, kā arī liekot pusēm apsvērt tālākās tiesāšanās lietderīgumu, ja mierizlīguma noslēgšana ievērojami samazinātu tiesas procesa kopējās izmaksas. Šāds risinājums, kas vērsts uz pušu savstarpēju samierināšanos un piekāpšanos, ievērojami atslogotu arī tiesas darbu motivētu spriedumu rakstīšanā lietās, kuru pamatotība ir acīmredzama.

Neskatoties uz it kā skaidri Civilprocesa likuma 34. un 35. pantā noteikto regulējumu attiecībā par valsts nodevas apmēra noteikšanu, tiesu praksē daudzos gadījumos tiek izdarītas kļūdas gan nosakot prasības summu, gan aprēķinot valsts nodevas apmēru. Aprēķinos ir jāizmanto matemātiskas darbības procentu aprēķināšanā, atņemšanā un saskaitīšanā. Minētās darbības ir veicamas noteiktā secībā.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta Plēnuma un tiesu prakses vispārināšanas daļa 2003. gada tiesu prakses apkopojumā „Tiesu prakse jautājumā par tiesāšanās izdevumiem”¹, pamatojoties uz Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamentā un Civillietu tiesu palātā izskatīšanai ienākušās civillietas, ir norādījusi, ka tiesas nepareizi nosaka prasības summas. Līdz ar to ir nepareizi samaksāta valsts nodeva valsts ienākumos. Tiesa, nosakot citu prasības summu un pareizi aprēķinot valsts nodevu, nepamatoti to piedzinusi par labu prasītājam. Nav saprotams, kā tiesas ir aprēķinājušas valsts nodevas apmērus, jo spriedumā nav atspoguļota aprēķina metodika.

¹ Par tiesāšanās izdevumiem. Tiesu prakses apkopojums. Jurista vārds, 2003. 20. maijs nr. 19 (271). Žurnāla „Jurista vārds” mājas lapa: <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=75004>

Jautājumam par valsts nodevas institūta nozīmīgumu pastiprinātu uzmanību savulaik pievērsis Augstākās tiesas priekšsēdētājs A. Guļāns. Ziņojumā Latvijas tiesnešu konferencē 2003. gada 11. aprīlī¹ viņš uzsvēris, lai gan tiesu sistēmas uzturēšana valstij nekad nebūs peļņu nesoša, tomēr svarīgi valsts ienākumos ir ieturēt tos līdzekļus, kas likumā paredzēti kā valsts nodeva. Diemžēl prakse rāda, ka šajā jautājumā ir daudz kļūdu un pat likuma pārkāpumu. Daudzos gadījumos nepareizi tiek aprēķinātas valsts nodevas, prasītāji nepamatoti atbrīvoti no valsts nodevas samaksas, ir arī citi pārkāpumi. Līdz ar to valsts kasei paiet garām ievērojama daļa līdzekļu, kurus, iespējams, varētu izmantot arī tiesu sistēmas dažādo problēmu atrisināšanai. Minētais apkopojums tika nosūtīts tieslietu ministram un finanšu ministram un, protams, tiesām.

Autore savā darba praksē ir saskārusies arī ar citu kļūdu valsts nodevas apmēra noteikšanā. Gramatiski tulkojot Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas pirmo teikumu, var izdarīt secinājumu, ka valsts nodeva ir maksājama par katru prasības pieteikumu, neatkarīgi no tajā ietvertu prasījumu skaita. Taču, aplūkojot šo likuma normu sistēmiski kopsakarā ar Civilprocesa likuma 35. panta pirmās daļas 10. punktu, kurā noteikts, ka prasības summa prasībās, kas sastāv no vairākiem patstāvīgiem mantiskiem prasījumiem, ir visu prasījumu kopsumma, secināms, ka valsts nodeva maksājama nevis par katru prasības pieteikumu, bet gan par katru patstāvīgu prasījumu, tas ir tādu prasījumu, kura izspiešanu neietekmē cita līdzprasījuma apmierināšana vai noraidīšana. Tādējādi tiesnesim, saņemot prasības pieteikumu ar vairākiem prasījumiem (piemēram, par laulības šķiršanu, uzturlīdzekļu piedziņu, ikdienas aizgādības noteikšanu, saskarsmes izmantošanas kārtības noteikšanu), pirms lietas ierosināšanas veicot pārbaudi par samaksātās valsts nodevas pareizību, ne tikai jāveic matemātiski aprēķini, bet arī jāizvērtē, cik no prasības pieteikumā ietvertajiem prasījumiem ir patstāvīgi, cik ne. Līdz ar to tiesnesim tiek uzlikti papildus pienākumi, kas nekādā veidā nav saistīti ar tiesas spriešanu, bet ir nozīmīgi lietas dalībnieku procesuālo tiesību pareizā, vienlīdzīgā un līdztiesīgā nodrošināšanā, kas protams prasa no tiesneša papildus prasmes, uzmanību, precizitāti. Līdz ar to minēto svarīgo prasmju nostiprināšanai ir nepieciešams aktualizēt tiesāšanās izdevumu tēmu tiesnešu mācību programmā neatkarīgi no tiesnešu pieredzes.

Diemžēl Tiesu informatīvajā sistēmā nav pieejama informācija par to, kāda apmēra valsts nodevas tiesas ir noteikušas lietās ar vairākiem prasījumiem, kuru spilgts piemērs ir

¹Pieejams:

www.politika.lv/temas/tiesiska_valsts_un_korupcija/4441/+Tiesu+prakse+jaut%C4%81jum%C4%81+par+ties%C4%81%C5%A1an%C4%81s+izdevumiem&cd=7&hl=lv&ct=clnk&gl=lv

pieminētās laulības šķiršanas lietas kopā ar patstāvīgiem prasījumiem par uzturlīdzekļu piedziņu, ikdienas aizgādības noteikšanu, saskarsmes kārtības noteikšanu, kurās valsts nodeva ir nosakāma Ls 200 (Ls 100 + Ls 50 + Ls 50), jo arī Tiesu informatīvajā sistēmā minētie nolēmumi nav pieejami tā apstākļa dēļ, ka šādi prasījumi visbiežāk tiek sniegti tiesā vienlaicīgi ar prasījumu par laulības šķiršanu, kas izskatāms slēgtā tiesas sēdē, un šādi nolēmumi nav pieejami pat šīs sistēmas sankcionētajiem lietotājiem.

Šeit salīdzinoši jānorāda uz to, ka Latvijas 1938. gada Civilprocesa likuma 970. pantā bija noteikts, ka tiesu nodeva ņemama par katru prasības lūgumu. Tādējādi skaidri norādot, ka valsts nodeva maksājama nevis par prasības pieteikumu, bet par tajā ietvertajiem prasījumiem (lūgumiem).¹

Šāda tiesību normu neskaidrība un kļūdaina piemērošana tiesu praksē ne tikai liedz valstij tiesības saņemt likumā noteiktos ienākumus valsts budžetā, bet arī iespējams uzliet par pienākumu kādam no lietas dalībniekam segt nepamatotus tiesas izdevumus valstij vai otrai pusei.

Tā, piemēram, Liepājas tiesa 2009. gada 22. oktobra spriedumā civillietā par uzturlīdzekļu piedziņu², piedzenot no atbildētāja prasītājas labā uzturlīdzekļus divu bērnu uzturam katram mēnesī 25% apmērā no Latvijas Republikas Ministru kabineta noteiktās mēnešalgas, nospriedusi no atbildētāja piedzīt valsts ienākumos valsts nodevu Ls 162. Motīvu daļā nav ietverts matemātisks valsts nodevas aprēķins. Taču to veicot atbilstoši Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 1. punkta c) apakšpunkta un 35. panta pirmās daļas 3. punkta nosacījumiem (25% no Ls 180=Ls 45x2x12=Ls 1080; Ls 150 + 2,5% no Ls 80 (summas, kas pārsniedz Ls 1000)= Ls 152), rezultātā tiek iegūts valsts nodevas apmērs Ls 152.. Tādējādi tiesa spriedumā ir kļūdaini noteikusi atbildētājam valsts ienākumos maksājamo valsts nodevu par Ls 10 lielāku.

Autore piedāvā problēmas risinājumu Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas pirmā teikuma izteikšanā sekojošā redakcijā: „Par katru prasības pieteikumā (sākotnējā prasībā vai pretprasībā) ietvertu patstāvīgo prasījumu (kura izlemšana nav atkarīga no līdzprasījumu izlemšanas), trešās persona pieteikumu ar patstāvīgu prasījumu par strīda priekšmetu, kas iesniegts jau iesāktā procesā, pieteikumu sevišķās tiesāšanas kārtības lietās

¹ Civilprocesa likums (1938. g. izd., 1939. g. iespied.) ar paskaidrojumiem-izvilkumiem no Latvijas Senata un Tiesu palatas spriedumiem un no attiecīgās zinātniskās literatūras, kā arī dažiem aizrādījumiem uz likumdošanas motīviem. Sast. F. Konradi, T. Zvejnieks. Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939., 292. lpp.

² Liepājas tiesas 2009. gada 22. oktobra spriedums lietā Nr. C20348209.

<https://tis.lursoft.lv/tisreal?>

kā arī citiem šajā pantā paredzētajiem pieteikumiem, kurus iesniedz tiesā, - maksājama valsts nodeva šādā apmērā.”

Pēc Civilprocesa likuma vispārīgajiem noteikumiem (Civilprocesa likuma 129., 420. pants), valsts nodeva samaksājama pirms attiecīga dokumenta iesniegšanas vai tā saņemšanas tiesā. Ja, iesniedzot dokumentu tiesā, valsts nodeva nav bijusi jāmaksā, tiesa likumā paredzētos gadījumos to piespriež no attiecīgā nodevas maksātāja par labu valstij ar savu nolēmumu pēc lietas izskatīšanas .

Autore uzskata, ka šī nosacījuma izpilde ir īpaši problemātiskāka Latvijas tiesu praksē, konkrēti, lietās par uzturlīdzekļu piedziņu, kad tiesvedība lietā tiek izbeigta vai nu pēc prasītājas lūguma gadījumā, ja atbildētājs pēc prasības pieteikuma iesniegšanas tiesā uzsācis maksāt uzturlīdzekļus labprātīgi, vai arī gadījumā, kad puses noslēgušas izlīgumu.

Atskatoties nesenā pagātnē, Civilprocesa likuma (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2003. gada 1. janvārim) 220. panta nosacījumi paredzēja tiesai iespēju atstāt prasību bez izskatīšanas, ja to lūdz prasītājs. Savukārt Civilprocesa likuma 37. panta pirmās daļas 4. punktā tika noteikts, ka samaksātā valsts nodeva atmaksājam pilnīgi vai daļēji, ja prasību atstāj bez izskatīšanas pēc prasītāja lūguma, pirms uzsākta lieta izskatīšana pēc būtības. Ar 2002. gada 31. oktobra Grozījumiem Civilprocesa likumā¹ tika izdarītas izmaiņas likuma 220. pantā, izslēdzot no tā iespēju tiesai atstāt prasību bez izskatīšanas, ja to lūdz prasītājs. Tādējādi ar 2003. gada 1. janvāri zuda tiesisks pamats valsts nodevas atmaksāšanai gadījumā, ja prasību atstāj bez izskatīšanas pēc prasītāja lūguma, pirms uzsākta lieta izskatīšana pēc būtības, kā arī vairs nebija tiesiska pamata nepiedzīt no atbildētāja valsts ienākumos valsts nodevu gadījumā, ja prasītāja no valsts nodevas samaksas bija atbrīvota un prasību tiesas sēdē atsaucā līdz brīdim, kad tika uzsākt lietas izskatīšana pēc būtības.

Ar 2003. gada 19. jūnija Grozījumiem Civilprocesa likumā likumdevējs novērš „mirušās” normas izslēgšanu un sašaurina likuma 37. pantā noteiktos gadījumus, kad valsts nodeva atmaksājam, izslēdzot no tā pirmās daļas 4. punkta vārdus „kā arī tad, ja prasību atstāj bez izskatīšanas pēc prasītāja lūguma, pirms uzsākta lietas izskatīšana pēc būtības”. Tādējādi likumdevējs līdz minimumam noteicis to gadījumu skaitu, kad tiek atmaksāta valsts nodeva, neparedzot, ka valsts nodeva tiek atmaksāta gadījumā, ja lieta tiek atstāta bez izskatīšanas.

Taču pašreiz tiesu praksē tiesas, izbeidzot tiesvedību lietās par uzturlīdzekļu piedziņu, vairumā gadījumu, kad lietā tiek iesniegts un apstiprināts izlīgums vai prasītāja

¹ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2002. 27. decembris, nr. 24

atsakās no prasības, kad atbildētājs pēc prasības pieteikuma saņemšanas uzsācis labprātīgi maksāt uzturlīdzekļus, un tiesa nav uzsākusi lietas izskatīšanu pēc būtības, konsekventi no atbildētāja nepiedzen valsts ienākumos tiesas izdevumus - valsts nodevu un ar lietas izskatīšanu saistītos izdevumus par tiesu pavēstu un citu tiesas dokumentu piegādāšanu un izsniegšanu.

Aplūkojot Tiesu informatīvajā sistēmā visu Latvijas tiesu 114 nolēmumus par lietas izbēgšanu, kas pieņemti laika posmā no 2009. gada 1. jūlija līdz 30. septembrim uzturlīdzekļu piedziņas lietās, redzams, ka nevienā gadījumā tiesas nav piedzinušas no atbildētāja valsts ienākumos valsts nodevu.

Šīs kategorijas lietās prasītāji no tiesas izdevumu samaksas saskaņā ar Civilprocesa likuma 43. panta pirmās daļas 3. punkta nosacījumiem ir atbrīvoti. Taču saskaņā ar Civilprocesa likuma 42. panta pirmās daļas nosacījumiem tiesas izdevumus, ja prasītājs no to samaksāšanas bijis atbrīvots, piespriežami no atbildētāja valsts ienākumos proporcionāli apmierinātajai prasījuma daļai. Gramatiski tulkojot šo likuma normu atrauti no pārējām blakus esošajām likuma normām, kas regulē tiesas izdevumu atmaksu, iespējams varētu izdarīt secinājumu, ka lietas izbeigšanas gadījumā prasība nav apmierināta, tādēļ šo nosacījumu nevarētu attiecināt uz atbildētāju uzturlīdzekļu lietās, kad tās tiek izbeigtas. Taču, iztulkojot minēto likuma normu sistēmiski kopsakarā ar Civilprocesa likuma 41. panta otrās daļas trešā teikuma nosacījumiem, kas nosaka: „... . ja prasītājs neuztur savus prasījumus tāpēc, ka atbildētājs tos pēc prasības iesniegšanas labprātīgi apmierinājis, tiesa pēc prasītāja lūguma piespriež no atbildētāja prasītāja samaksātos tiesas izdevumus.”, secināms, ka Civilprocesa likuma 42. panta pirmā daļa tiesai imperatīvi nosaka pienākumu (arī lietas izbeigšanas gadījumā) tiesai lemt par tiesas izdevumu piespriešanu no atbildētāja valsts ienākumos.

Lai nerastos minētie pārpratumi iztulkojot Civilprocesa likuma 42. panta pirmo daļu, tā būtu papildināma ar otro teikumu šādā redakcijā: „Tiesas izdevumi, ja prasītājs no to samaksāšanas bijis atbrīvots, piespriežami valsts ienākumos no atbildētāja arī gadījumos, kad tiesvedība lietā tiek izbeigta, ja prasītājs atsakās no prasības tāpēc, ka atbildētājs to pēc prasības iesniegšanas labprātīgi apmierinājis vai lietā iesniegts izlīgums pirms lietas izskatīšanas pēc būtības uzsākšanas.”

Lielāko daļu no minētajām 114 lietām tiesas ir izbeigušas bez jebkādas motivācijas attiecībā par tiesas izdevumiem, neietverot arī lēmuma rezolūtajā daļā lēmumu par tiesas izdevumiem.

Tikai trīs Valkas rajona tiesas 2009. gada 20. jūlija, 13. augusta un 16. septembra lēmumos par lietas izbeigšanu¹ uzturlīdzekļu piedziņas lietās tiesa lēmusi par tiesas izdevumiem, atzīstot, ka saskaņā ar Civilprocesa likuma 42. pantu, noslēdzot izlīgumu un izbeidzot tiesvedību lietā, tiesas izdevumus uzņemas valsts, jo prasītājs no tiesas izdevumu samaksa, iesniedzot prasības pieteikumu, bija atbrīvots. Taču tiesa nav norādījusi nekādus argumentus attiecībā par to, kāpēc arī atbildētājam nav jāmaksā valsts ienākumos tiesas izdevumus, ja viņš tikai pēc prasības iesniegšanas ir uzsācis labprātīgi pildīt savas saistības attiecībā par uzturlīdzekļu maksāšanu vai piekritis izlīguma noslēgšanai par konkrētas uzturlīdzekļu summas ikmēneša maksāšanu prasītājam. Visdrīzāk jau šāda likumīga motivācija nemaz nav iespējama.

Atšķirīga motivāciju satur Ventspils tiesas 2009. gada 21. septembra lēmums civillietā par uzturlīdzekļu piedziņu. Tiesa, izbeidzot tiesvedību lietā sakarā ar pušu iesniegto izlīgumu, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 43. panta ceturto daļu atbrīvojusi gan prasītāju, gan atbildētāju pilnīgi no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos, kaut prasītāja jau ir atbrīvota no tiesas izdevumu samaksas pie prasības iesniegšanas par uzturlīdzekļu piedziņu saskaņā ar Civilprocesa likuma 43. panta pirmās daļas 3. punktu. Civilprocesa likuma 43. panta ceturto daļā noteikts, ka tiesa vai tiesnesis, ievērojot fiziskās personas mantisko stāvokli, pilnīgi vai daļēji atbrīvo to no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos, kā arī atliek valsts ienākumos piespriesto tiesas izdevumu samaksu vai sadala to termiņos. Taču no tiesas lēmuma nav redzams, ka lietas dalībnieki, konkrēti atbildētājs, būtu pieteicis tiesai lūgumu atbrīvot viņu no valsts nodevas samaksas un būtu izvērtēti lietas dalībnieku iesniegtie pierādījumi, kas apliecinātu slikto mantisko stāvokli. Veicot aptuvenu aprēķinu pēc minētiem 114 Latvijas tiesu nolēmumiem uzturlīdzekļu piedziņas lietās, kuros tiesa nav piespriedusi no atbildētāja valsts ienākumos tiesas izdevumus, redzams, ka valsts budžetā trīs mēnešu laikā nav saņemti tiesas izdevumi aptuveni Ls 12 000 apmērā.

Autore daļēji piekrīt minēto tiesas nolēmu autoriem, jo valsts ienākumos piespriežamā summa (minimālo uzturlīdzekļu piedziņas gadījumā vienam bērnam, kas vecāks par septiņiem gadiem, Ls 97,20) patiešām ir nesamērīga ar to darbu, ko tiesa ir veikusi līdz lietas izskatīšanas pabeigšanai, bet, galvenokārt, nav samērīgi un taisnīgi piedzīt no atbildētāja, kurš pēc prasības pieteikuma iesniegšanas ir uzsācis pildīt savas saistības,

¹ Valkas rajona tiesas 2009. gada 20. jūlija spriedums civillietā Nr. C38031509, Valkas rajona tiesas 2009. gada 13. augusta spriedums civillietā Nr. C38034309, Valkas rajona tiesas 2009. gada 16. septembra spriedums civillietā Nr. C38034509.

<https://tis.lursoft.lv/tisreal?>

tikpat lielus tiesas izdevumus kā no atbildētāja, kurš nav izrādījis pilnīgi nekādu vēlēšanos rūpēties par savu bērnu pat pēc prasības iesniegšanas tiesā.

Taču nav pieļaujama situācija, ka, tiesām pabeidzot ievērojamu skaitu uzturlīdzekļu piedziņas lietas, valsts ienākumos nenonāk pilnīgi nekādi naudas līdzekļi.

Situācijas risinājumam autore piedāvā papildināt Civilprocesa likuma 37. pantu ar jaunu (1)¹ daļu sekojošā redakcijā: „Valsts nodevu atmaksā 25 procentu apmērā, ja tiesvedība lietā tiek izbeigta gadījumā, ja prasītājs neuztur savu prasījumu tāpēc, ka atbildētājs tos pēc prasības iesniegšanas labprātīgi apmierinājis vai lietā iesniegts apstiprināšanai izlīgums pirms lietas izskatīšanas pēc būtības uzsākšanas.”

Īpaši izceļot uzturlīdzekļu piedziņa lietas, redzams, ka lietas iznākums ir svarīgs tām nepilngadīgajām personām, kam nepieciešama ikdienas aprūpe un kuri nav spējīgi paši par sevi parūpēties. Tādējādi, nosakot nesamērīgi lielu tiesas izdevumu apmēru, kas maksājams valsts ienākumos, tiek samazināta tā līdzekļu daļa, ko no atbildētāja līdzekļiem varētu novirzīt bērna uzturam.

Kā papildus risinājumu taisnīgas un samērīgas valsts nodevas noteikšanā autore piedāvā Civilprocesa likuma 35. panta pirmās daļas 3. punktā aizstāt vārdus „vienu gadu” ar vārdiem „sešiem mēnešiem”. Tādā gadījumā uz pusi tiktu samazināta prasības summa uzturlīdzekļu lietās - minimālo uzturlīdzekļu piedziņas gadījumā vienam bērnam, kas vecāks par septiņiem gadiem, tā būtu Ls 324. Attiecīgi pilna valsts nodeva tad būtu nosakāma Ls 48,60, bet 75 procenti no tās būtu Ls 36,45, kas jau ir daudz samērīgāka gadījumā, kad puses ir panākušas izlīgumu un tiesai nav jātērē papildus resursi lietas pabeigšanai – laiks tiesas zālē, laiks tiesas sprieduma teksta sagatavošanai, tehniskie līdzekļi un citi energoresursi.

Bez iepriekš aprakstītajām problēmām valsts nodevas noteikšanā, kas saistītas ar matemātisku aprēķinu veikšana un prasījumu identificēšanu par patstāvīgiem vai nepatstāvīgiem prasījumiem, Latvijas tiesu praksē pastāv problēma arī attiecībā uz valsts nodevas apmēra noteikšanu lietās, kurās tiesa atlīdzību nosaka pēc sava ieskata. Juridiskajā literatūrā ir izteikts viedoklis¹, kā arī tiesas pieņēmušas praksi², ka prasītājam šajās lietās jānorāda konkrēta prasības summa, no kuras jāsamaksā valsts nodeva saskaņā ar Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 1. punkta nosacījumiem.

¹ Grudulis M. Tiesas ieskats kā tiesību metode//Jurista vārds, 22. 02. 2005.,Nr. 7 (362)

² Tiesu prakse lietās par personas goda un cieņas civiltiesisko aizsardzību. Rīga: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma un tiesu prakses vispārināšanas daļa, 2003/2004, 30.lpp.

Juridiskajā literatūrā sastopams arī cits viedoklis, kas atbalsta ideju par to, ka šādas prasības ir jākvalificē kā tādas, kas nav jānovērtē¹, un attiecīgi par tām maksājama fiksēta valsts nodevas summa atbilstoši Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 4. punkta nosacījumiem Ls 50.

Juridiskajā literatūrā tiek pausts arī viedoklis, ka prasības minētajās lietās vismaz varētu kvalificēt kā tādas, ko ir grūti novērtēt to iesniegšanas brīdī. Līdz ar to būtu piemērojami Civilprocesa likuma 36. panta nosacījumi, saskaņā ar kuriem tiesnesis iepriekš nosaka valsts nodevas apmēru, savukārt galīgo valsts nodevas apmēru, izskatot lietu, nosaka tiesa.²

Autore piekrīt juridiskajā literatūrā izteiktajam viedoklim³ par to, ka taisnīgs konstatētās problēmas risinājums būtu kvalificēt prasības lietās, kur atlīdzības apmēru tiesa nosaka pēc sava ieskata, kā mantiskas prasības, kuras nav jānovērtē. Līdz ar to prasītājam būtu pienākums maksāt fiksētu valsts nodevas summu, kas pašreiz atbilstoši Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 4. punktam ir Ls 50.

Autore uzskata, ka nav samērīgi ne tikai likt prasītājam maksāt visus tiesas izdevumus tiesu sistēmas uzturēšanai, bet atsevišķos gadījumos tā izdevumu daļa, kas jāsedz indivīdam, var tikt noteikta pat simboliska attiecībā pret visiem valsts izdevumiem konkrētas lietas izskatīšanā, jo šāda rakstura lietās jāņem vērā ne tikai cietušā, bet arī visas sabiedrības intereses, lai tiktu nodrošināta efektīva un pareiza nemantisko tiesību un labumu aizsardzība. Samērojot šīs intereses, ar interesi pēc iespējas vairāk segt attiecīgos tiesas izdevumus, viennozīmīgi priekšroka dodama nemantisku labumu un tiesību aizsardzības veicināšanai.

Ņemot vērā īpašu nemantisko labumu un tiesību nozīmi, nebūtu samērīgi likt pārmērīgu barjeru starp indivīdu un tiesu gadījumos, ja indivīds uzskata sevi par cietušo. Attiecībā uz maznozīmīgām prasībām, domājams, ka nevienu patiesu nemantisku labumu vai tiesību aizskārumu nevarētu vērtēt kā mazsvarīgu. Nav pieļaujama arī netieša cietušo diskriminācija pēc mantiskā stāvokļa, jo lieli valsts nodevas apmēri minētajās lietās var atturēt prasīt ne tikai nepamatotu atlīdzības apmēru, bet arī tādu, kuru indivīds uzskata par taisnīgu, taču nav spējīgs par to samaksāt valsts nodevu⁴. Prakse, kad tiesas cietušajiem

¹ Bitāns A. Cik vērts ir gods un cieņa un vai mēs protam to novērtēt?//Likums un Tiesības, 2001.3. sēj., Nr. 7 (23), 219.lpp.

² Turpat

³ Voroncovs A. Kad atlīdzības apmēru nosaka tiesa, Jurista vārds. Nr. 29 (482), 2007. gada 17. jūlijs. Žurnāla „Jurista vārds” mājas lapa: <http://www.juristavards.lv/?menu=doc&id=160437>

⁴ Voroncovs A. Kad atlīdzības apmēru nosaka tiesa, Jurista vārds. Nr. 29 (482), 2007. gada 17. jūlijs. Žurnāla „Jurista vārds” mājas lapa: <http://www.juristavards.lv/?menu=doc&id=160437>

vispirms uzliek par pienākumu prasības pieteikumā norādīt noteiktu atlīdzības apmēru, bet pēc tam maksāt valsts nodevu, kuru veido noteikts procents no cietušā norādītās summas, ir juridiski nekorekts un rezultātā pilnvērtīga savu nemantisko labumu un tiesību aizsardzība var kļūt tikai par bagāto privilēģiju.

Tā kā Civilprocesa likuma noteikumi attiecībā par valsts nodevas regulējumu gandrīz nemainīgi pārņemti no LPSR kodeksa, bet padomju tiesības neparedzēja morālā kaitējuma mantisku kompensāciju, tad autore uzskata, ka problēmas risinājums panākams Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 4. punkts izsakot sekojošā redakcijā: „4) par citām prasībām, kam nav mantiska rakstura vai kas nav jānovērtē, tai skaitā par prasībām par atlīdzības noteikšanu pēc tiesas ieskata par nemantisku labumu vai tiesību aizskārumu, - 50 latu.”

No šajā maģistra darba nodaļā izklāstītā secināms, ka Latvijā civilprocesā pastāvošais valsts nodevas regulējuma mehānisms ir smagnējs, neelastīgs un neatbilst mūsdienīgas demokrātiskas un tiesiskas sabiedrības principiem, īpaši to attecinot uz indivīda tiesību nodrošināšanu bez nepārvaramas barjeras aizstāvēt savas aizskartās tiesības un intereses, tai skaitā nemantiskos labumus un tiesības. Autore piekrīt arī ievadā minētā 2004. gadā pētījumā M.ekon.lekt. E. Peiča izdarītajiem secinājumiem¹ par to, ka pastāvošais nodevas veidošanās mehānisms nestimulē izlīgumu civillietās, jo tas prasa pilnu nodevas nomaksu, jau uzsākot tiesvedību lietā. Pašreizējais valsts nodevas mehānisms veiksmīgi nodrošina tiesu pieejamību maznodrošinātajiem, jo jebkuram lietas dalībniekam ir tiesības lūgt tiesu samazināt vai pilnībā atbrīvot viņu no valsts nodevas samaksas, taču šis mehānisms ir nepiemērots pārējo civilprocesa principu nodrošināšanai – neveicina izlīgumu, nenodrošina to, ka privāto strīdu izšķiršanu finansē paši lietas dalībnieki, ka valsts noteikto obligāto tiesvedību Civillikuma kategorijās daļēji dotē no valsts budžeta.

Kā risinājums varētu būt arī citu valstu, konkrēti, -Vācijas² civillietu pieredzes pārņemšana, sadalot valsts nodevas samaksu divās daļās. Pirmā valsts nodevas daļa būtu maksājama, iesniedzot prasības pieteikumu, bet otrā – tiesas sēdē, kad tiesa sāk pārbaudīt pierādījumus, ja prasītājs joprojām vēlas turpināt procesu vai pēc tiesas sēdes, kurā lieta izskatīta pēc būtības, nosakot valsts ienākumos maksājamās valsts nodevas galīgo apmēru. Taču autore saprot arī to, ka likumdevējs pašreiz ekonomiskās krīzes apstākļos noteikti nepiekritīs samazināt noteikto valsts nodevas apmēru, kas ar 2009. gada 1. martu ir

¹ Peičs E. Pētījums par tiesāšanās izdevumu apmēra, valsts nodevas veidošanās mehānisma un valsts nodevas apmēra pamatojuma noteikšana Latvijas Republikā, 2004., 23. lpp.

http://www.at.gov.lv/files/docs/petijumi/petijums_tiesasanas_izdevumi.pdf

² Turpat

ievērojami palielināta pēc Starptautiskā valūtas fonda norādījuma. Tādēļ iespējams, ka pietiekošu sākotnēju efektu civilprocesuālo principu nodrošināšanā un tiesību normu pareizā piemērošanā varētu panākt ar jau iepriekš autores piedāvāto izmaņu izdarīšanu Civilprocesa likuma 37. pantā, nosakot tiesības uz valsts nodevas daļēju atmaksu – 25 procentu apmērā, ja tiesvedība lietā tiek izbeigta gadījumā, kad prasītājs neuztur savu prasījumu tāpēc, ka atbildētājs tos pēc prasības iesniegšanas labprātīgi apmierinājis vai lietā iesniegts apstiprināšanai izlīgums pirms lietas izskatīšanas pēc būtības uzsākšanas.

2.2. Kancelejas nodeva un ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi, to veidi un sastāvs

Kancelejas nodeva ir īpašs valsts nodevas veids, kas noteikts par atsevišķiem tiesas pakalpojumiem (Civilprocesa likuma 38. pants). Tie ir: 1) par lietā esošā dokumenta noraksta izsniegšanu, kā arī par tiesas sprieduma vai lēmuma atkārtotu izsniegšanu – 5 lati; 2) par izziņas izsniegšanu – 2 lati; 3) par izpildu raksta dublikāta izsniegšanu – 10 lati; 4) par tiesas nolēmuma spēkā stāšanās apliecināšanu, ja šis nolēmums iesniedzams ārvalstu iestādēs – 3 lati; 5) par liecinieku uzaicināšanu – 3 lati. Tātad minētie kancelejas pakalpojumi ir saistīti ar procesuālo dokumentu norakstu un dublikātu izsniegšanu vai izsaukuma uz tiesu nodošanu.

Kancelejas nodeva ņemama tikai par tiem pakalpojumiem, kas norādīti Civilprocesa likuma 38. panta pirmajā daļā un likumā noteiktajā apmērā. Kancelejas nodevu var grozot tikai likumdošanas kārtībā.

Izsekojot likumdošanas dinamikai Civilprocesa likumā attiecībā uz kancelejas nodevu, redzams, ka gan attīstoties valsts ekonomikai un uzlabojoties iedzīvotāju dzīves līmenim, gan ekonomiskās krīzes apstākļos likumdevējs kancelejas nodevu, tāpat kā tiesas izdevumu tikai palielinājis. Ar 2004. gada 2. septembra Civilprocesa likuma grozījumiem kancelejas nodeva par liecinieka uzaicināšanu tika palielināta no viena lata uz trīs latiem.¹ Savukārt ar 2009. gada 5. februāra Grozījumiem Civilprocesa likumā² kancelejas nodeva par lietā esošā dokumenta noraksta izsniegšanu un par tiesas nolēmuma atkārtotu izsniegšanu tika palielināta no Ls 2 uz Ls 5, par izziņas izsniegšanu kancelejas nodeva palielināta no Ls 0,50 uz Ls 2, bet par izpildu raksta izsniegšanu tā palielināta no Ls 5 uz Ls 10.

Par citiem tiesas kancelejas sniegtajiem pakalpojumiem, kas nav norādīti Civilprocesa likumā, maksa ņemama saskaņā ar Ministru kabineta 2006. gada 21. novembra

¹ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2004.23. septembris, nr. 151

² Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2009. 26. marts, nr. 6

noteikumiem Nr. 947 „Noteikumi par tiesu sniegto maksas pakalpojumu veidiem, samaksas apmēru un kārtību”.¹ Šos izdevumus lietas dalībnieki nevar prasīt atlīdzināt, izņemot vienu no tiem - maksājumu par sludinājuma teksta sagatavošanu un izsniegšanu, kas ar 2009. gada 4. septembra Ministru kabineta noteikumiem Nr. 141 „Ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu aprēķināšanas kārtība”² ir iekļauts ar lietas izskatīšanu saistītajos izdevumos par sludinājuma ievietošanu laikrakstā.

Kancelejas nodeva maksājama pirms attiecīgā pakalpojuma izdarīšanas. Kancelejas nodevas maksātāji ir lietas dalībnieki, kam nepieciešami tiesas kancelejas pakalpojumi un dokumenti. Līdz šim kancelejas nodevu skaidrā naudā varēja samaksāt tiesas kancelejā vai ar pārskaitījumu, vai izmantojot skaidras naudas norēķinus ar kredītiestāžu starpniecību, kas gan lietas dalībniekiem, gan tiesu darbiniekiem skaidras naudas iemaksas gadījumos tiesā bija diezgan apgrūtināši, jo prasīja ievērojamu laika patēriņu maksājumu kvīšu izrakstīšanai. Savukārt, maksājot banku iestādēs kancelejas nodevas, kuru apmērs nav liels, lietas dalībniekiem papildus bija jāšķiras no samērā lielas komisijas maksas, kas reizēm ir pat lielāka par pamatmaksājumu, kā arī tika patērēts laiks nokļūšanai līdz kredītiestādei un atpakaļ uz tiesu..

Minētā problēma identificēta arī ar Ministru kabinets 2009. gada 7. oktobra rīkojumu Nr. 685³ apstiprinātajā plānošanas dokumentā „Tiesu iekārtas attīstības pamatnostādnes 2009.-2015. gadam”, norādot par vienu no rīcības virzieniem tiesu iekārtas politikas mērķu sasniegšanā – tiesu sniegto pakalpojumu uzlabošanu. Minētā dokumenta informatīvajā daļā⁴ kā problēma nosaukta situācija, ka tiesās tiek veikti skaidras naudas norēķini un nav nodrošināta iespēja par tiesas sniegtajiem maksas pakalpojumiem norēķināties tiesu iestādē bezskaidras naudas veidā.

Pašreiz situācija ir kardināli mainījusies un jau 2009. gada maijā pirmais maksājumu karšu termināls tika uzstādīts Rīgas pilsētas Centra rajona tiesā. Paredzēts, ka līdz 2009. gada beigām ar maksājumu kartēm būs iespējams norēķināties visās rajona (pilsētas) tiesās un apgabaltiesās⁵. Tiesu Administrācijas mājas lapā regulāri tiek ievietota informācija

¹ Noteikumi par tiesu sniegto maksas pakalpojumu veidiem, samaksas apmēru un kārtību: MK noteikumi nr. 947. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2007. 8. marts, nr. 5

² Ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu aprēķināšanas kārtība: MK noteikumi nr. 141. Latvijas Vēstnesis, 2009.4. septembris, nr. 141

³ Par Tiesu iekārtas attīstības pamatnostādņēm 2009.–2015.gadam. Latvijas Republikas Ministru kabineta 2009.gada 7.oktobra rīkojums Nr. 685. (prot. Nr.67 55.§). Latvijas Vēstnesis, 2009.9. oktobris, nr. 161

⁴ Par Tiesu iekārtas attīstības pamatnostādņēm 2009.–2015.gadam (informatīvā daļa). Plānošanas dokuments. Latvijas Republikas Ministru kabineta mājas lapa:

<http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40115639&mode=mk&date=2009-10-06>

⁵ Tiesu administrācijas mājas lapa:

<http://www.ta.gov.lv/index.php/lv/17/54/927/index.html>

par to, kurās tiesās jau ir iespējams norēķināties ar maksājumu karti. Tādējādi lietas dalībnieks, ierodoties tiesā, var veikt visu tiesas izdevumu – valsts nodevas, kancelejas nodevas un ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu iemaksu valsts ienākumos ar maksājumu karti.

Sākotnēji kancelejas nodeva tika ieskaitīta Tieslietu ministrijas speciālajā budžetā un tika izlietota tiesu iestāžu vajadzībām. Ar 2004. gada 2. septembra Civilprocesa likuma grozījumiem šī kārtība tika atcelta.¹ Saskaņā ar Civilprocesa likuma 38. panta otrās daļas nosacījumiem pašreiz kancelejas nodeva ieskaitāma valsts pamatbudžetā.

Tiesu praksē nav sarežģītumu ar kancelejas nodevas aprēķinu un samaksu, jo tās apmērs ir strikti noteikts par konkrētiem pakalpojumiem, bet līdz šim pastāvējusi problēma, kas saistīta ar maksājumu tehnisko pusi, tiek risināta, lai kancelejas nodevas un citu tiesas izdevumu iekasēšanas kārtība tiktu vienkāršota, tādējādi indivīdam padarot vienkāršāku tiesas procesa uzsākšanu.

Ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi ir: 1) summas, kas jāizmaksā lieciniekiem un ekspertiem; 2) izdevumi, kas saistīti ar liecinieku nopratināšanu vai apskates izdarīšanu uz vietas; 3) ar atbildētāja meklēšanu saistītie izdevumi; 4) ar tiesas sprieduma izpildi saistītie izdevumi; 5) ar prasības pieteikuma noraksta un tiesas pavēstu piegādāšanu un izsniegšanu saistītie izdevumi; 6) ar sludinājuma ievietošanu laikrakstā saistītie izdevumi; 7) ar prasības nodrošināšanu saistītie izdevumi; 8) ar mantojuma apsardzību un inventāra saraksta sastādīšanu saistītie izdevumi.

Minētais ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu uzskaitījums (Civilprocesa likuma 39. panta pirmā daļa) ir izsmeļošs. Pārējos izdevumus, kas rodas izskatot lietu, uzņemas valsts vai paši lietas dalībnieki bez tiesībām uz to atlīdzināšanu.

Neraugoties uz izdevumu dažādību, kuri saistīti ar lietas izskatīšanu, tos iespējams sagrupēt šādi: 1) ar lietas nolēmumu izpildi saistītie izdevumi; 2) ar pierādījumu vākšanu saistītie izdevumi; 3) ar atbildētāja meklēšanu saistītie izdevumi; 4) ar lietas dalībnieku informēšanu saistītie izdevumi.

Vairāki ar tiesas nolēmumu izpildi saistītie izdevumu veidi sastāv no atsevišķiem atšķirīgiem komponentiem, kurus nosaka likums vai Ministru kabineta noteikumi. Tā ar tiesas sprieduma izpildi saistīto izdevumu sastāvs noteikts Civilprocesa likuma 566. pantā. Tā kā tiesas lēmumus par prasības nodrošināšanu izpilda tiesu izpildītāji (izņemot Civilprocesa likuma 142. panta trešā daļā norādītos gadījumus) tiesu spriedumu izpildei noteiktajā kārtībā, ar prasības nodrošināšanu saistīto izdevumu sastāvs ir analogs

¹ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2004.23. septembris, nr. 151

Civilprocesa likuma 566. pantā norādītajam. Tas pats attiecināms arī uz izdevumiem, kas saistīti ar mantojuma apsardzību un inventāra saraksta sastādīšanu, ja to pēc tiesneša lēmuma veic tiesu izpildītājs. Tāpēc, nosakot ar prasības nodrošinājumu, mantojuma apsardzību un inventāra saraksta sastādīšanu saistītos izdevumus, piemērojami noteikumi par nolēmumu izpildes izdevumiem, ciktāl šīs darbības veicis tiesu izpildītājs. Tiesas spriedumu (nolēmumu) izpildes izdevumu apmērs noteikts Ministru kabineta 2004. gada 1. jūnija noteikumos Nr. 510 „Noteikumi par izpildu darbību veikšanai nepieciešamo izdevumu apmēru un maksāšanas kārtību”.¹

Kārtību, kādā civillietās aprēķina lieciniekam un ekspertam izmaksājamās summas, kā arī izdevumus, kas saistīti ar liecinieka nopratināšanu vai apskates izdarīšanu uz vietas, atbildētāja meklēšanu, tiesas pavēstu un citu tiesas dokumentu piegādāšanu, izsniegšanu un tulkošanu, sludinājuma ievietošanu laikrakstā un prasības nodrošināšanu kārtību nosaka Ministru kabineta 2009. gada 1. septembra noteikumi Nr. 983 „Ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu aprēķināšanas kārtība”².

Vidējo izpeļņu par tiesas rīcībā pavadīto laiku izmaksā darba devējs, ja liecinieks vai eksperts atradies tiesā darba laikā (Darba likuma 73. panta pirmās daļas 7. punkts).³

Izmaksātās summas darba devējam no valsts budžeta līdzekļiem atbilstoši rēķinam atlīdzina tiesa, kura izsaukusi liecinieku vai ekspertu. Kārtību, kādā tiesa u.c. valsts institūcijas darba devējiem atlīdzina darbiniekiem izmaksāto vidējo izpeļņu, nosaka Ministru kabineta 2007. gada 10. aprīlī apstiprinātie noteikumi Nr. 238 „Kārtība, kādā valsts institūcija darba devējam atlīdzina darbiniekam izmaksājamo atlīdzību”.⁴

Ekspertiem, kuri tiesas uzdevumus pilda no pamatdarba brīvajā laikā vai kuri nestrādā algotu darbu, tiesa nosaka atlīdzības apmēru pēc stundas tarifa likmes, ņemot vērā eksperta kvalifikāciju, darba sarežģītību, kā arī darba veikšanai nepieciešamo laiku.

Ja atbildētāja atrašanās vieta nav zināma, tiesa pēc prasītāja lūguma var izsludināt atbildētāja meklēšanu (Civilprocesa likuma 60. pants), pieņemot par to attiecīgu lēmumu. Atbildētāja meklēšana tiek uzdota policijas iestādēm. Atbildētāja meklēšanas izdevumus atlīdzina no tiem budžeta līdzekļiem tai policijas iestādei, kura veikusi meklēšanu, atbilstoši izdevumu faktiskajiem apmēriem saskaņā ar policijas iestādes iesniegto tāmi.

¹ Noteikumi par izpildu darbību veikšanai nepieciešamo izdevumu apmēru un maksāšanas kārtību: MK noteikumi nr. 510. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2004. 26. augusts, nr. 16

² Ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu aprēķināšanas kārtība: MK noteikumi nr. 141. Latvijas Vēstnesis, 2009.4. septembris, nr. 141

³ Darba likums: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2001. 9. augusts, nr. 15

⁴ Kārtība, kādā valsts institūcija darba devējam atlīdzina darbiniekam izmaksājamo atlīdzību: MK noteikumi nr. 238. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2007. 14. jūnijs, nr. 11

Pēc lietas izskatīšanas atbildētāja meklēšanas izdevumi piespriežami no atbildētāja valsts ienākumos proporcionāli apmierinātajai prasījuma daļai.

Autorei nav izdevies savā praksē saskarties ar jautājumu izlemšanu par dienas naudas, īres naudas, vidējās izpeļņas atmaksāšanu lieciniekiem un ekspertiem, kā arī par atbildētāja meklēšanu izdevumu samaksu policijas iestādēm. Nav izdevies atrast arī citu tiesu praksi šajos jautājumos. Tādēļ informācijas trūkuma dēļ varētu izdarīt pieņēmums, ka šādi gadījumi ir reti, jo pārsvarā civillietu izskatīšana Latvijā notiek vienas dienas laikā.

Savukārt, jautājums attiecībā par atbildētāja meklēšanas būtu pētāms kopīgi ar policijas iestādēm, kuru uzdevums pēc tiesas lēmuma ir meklēt pazudušos atbildētājus. Tiesu praksē šādi gadījumi ir reti. Taču nevienā no autoriem zināmiem gadījumiem no policijas iestādes nav saņemts lūgums par izdevumu atlīdzināšanu. Tas varētu liecināt par to, ka policijas iestādēm nav līdzekļu, lai speciāli meklētu tiesas lēmumā norādītās personas, un konkrētas personas atrašanai ir nejaušības raksturs, kas saistīts ar citu policijas pienākumu veikšanu.

Tiesu praksē ir sastopami gadījumi, kad ceļa izdevumus prasa uz tiesas sēdi izsauktie liecinieki no valsts medicīnas iestādēm.

Ar lietas dalībnieku informēšanu saistītie jautājumi ir nesaraujami saistīti ar pasta tarifiem un laikraksta „Latvijas Vēstnesis” noteiktajiem izcenojumiem par sludinājuma ievietošanu laikrakstā. Šie izdevumi pēdējos gados mainās bieži. Tā kā šie izdevumi ir saistīti ar komerciālu darbību veicošām iestādēm, tad šos izdevumus nenovēršami ietekmē ekonomiskā situācija valstī, t.sk. inflācija.

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 40. panta pirmās daļas nosacījumiem ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi ir izdevumu summas, kas jāizmaksā lieciniekiem un ekspertiem, vai arī summas, kas nepieciešamas izdevumu samaksai par apskates izdarīšanu vai liecinieka nopratināšanu uz vietas, par tiesas pavēstu piegādāšanu un izsniegšanu, par sludinājuma ievietošanu laikrakstā un prasības nodrošinājumu, iemaksā līdz lietas izskatīšanai tā puse, kura izteikusi attiecīgu lūgumu.

Taču tiesu praksē rodas problēmas ar šādas likuma prasības izpildi. Tās rodas gadījumos, kad lietas izskatīšana vairākkārtīgi atlikta, kā rezultātā pieaug izdevumi par atkārtotu tiesas pavēstu piegādāšanu un izsniegšanu, un sākotnēji samaksātā tiesas izdevumu summa tos nesedz. Likums neparedz procesuālo kārtību, kādā šādi izdevumi piemaksājami. No likuma satura izriet, ka tiesai ik reizi būtu jāsaņem prasītājam atgādinājums par to, ka ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi ir palielinājušies un tie samaksājami līdz nākošajai tiesas sēdei.

Ekonomiskāk un lietderīgāk būtu noteikt vai nu noteiktu summu pasta izdevumu apmaksai pie prasības iesniegšanas, kas nedaudz pārsniegtu vidējo pasta izdevumu apmēru vienas lietas izskatīšanā vai arī noteikt kartību, ka tiesa spriedumā no zaudējušās puses piedzenami valsts ienākumos tie ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi, kurus līdz lietas izskatīšanas uzsākšanai nav samaksājis prasītājs.

2.3. Ar lietas vešanu saistītie izdevumi

Ar lietas vešanu saistītie izdevumi ir noteikti Civilprocesa likuma 44. pantā un tie ir: 1) izdevumi advokāta palīdzības samaksai – to faktiskajā apmērā, tomēr ne vairāk par pieciem procentiem no prasījumu apmierinātās daļas, bet prasībās, kam nav mantiska rakstura – ne vairāk par advokātu atlīdzības taksi; 2) ceļa izdevumi un uzturēšanās izdevumi sakarā ar ierašanos tiesas sēdē – pēc Ministru kabineta noteiktajām likmēm komandējuma izdevumu atlīdzībai; 3) izdevumi sakarā ar rakstveida pierādījumu iegūšanu – izdevumu faktiskajā apmērā; 4) tulka izdevumi sakarā ar pušu vai to pārstāvju klātbūtni vai piedalīšanos pierādījumu iegūšanā, pēc Latvijas lūguma pierādījumus iegūstot ārvalstī.

Minētajam uzskaitījumam ir svarīga juridiska nozīme – vienīgi pantā minētie izdevumi ir atlīdzināmi. Citiem izdevumiem, kas radušies lietas dalībniekiem sakarā ar lietas vešanu, nav tiesiskas nozīmes attiecībā uz to atlīdzināšanu.

Pēc Tieslietu ministrija uzdevuma 2008. gadā Mag.iur. Dana Rone veikusi plašu pētījumu „Latvijas advokatūras sistēmas darbības izvērtējums, tās loma juridiskās palīdzības sniegšanā un attīstības perspektīvas”¹ ar mērķi izpētīt Latvijas Republikas advokatūras sistēmas darbību, identificējot nozarē pastāvošā problēmas, to cēloņus, un izstrādāt secinājumus un priekšlikumus identificēto problēmu risinājumam.

Komentējot Civilprocesa likuma 44. panta pirmās daļas 1. punktu, minētā pētījuma autore D. Rone, atsaucoties uz intervijām ar advokātiem, konstatējusi, ka lai gan sacīts, ka jāatlīdzina advokāta izdevumi to faktiskajā apmērā, tomēr nemantiskās prasībās tiesas piespriež daudz zemākas atlīdzības, turklāt tiesu praksē nav vienotības. Šajā normā minētās „advokātu atlīdzības takses” šobrīd neeksistē. Lai gan norma atļauj atlīdzināt 5% no prasījumu atlīdzinātās daļas, tomēr tiesas bieži vien piespriež atlīdzināt minētos 5% tikai tad, ja klients tos jau advokātam samaksājis pirms tiesas sēdes. Ja, turpretim, klients ar advokātu vienojies, ka minētos 5% klients maksās pēc labvēlīga tiesas sprieduma, tiesas uzskata, ka faktiski atlīdzība advokātam nav samaksāta un tāpēc arī nepiespriež izdevumus

¹ Rone D. Latvijas advokatūras sistēmas darbības izvērtējums, tās loma juridiskās palīdzības sniegšanā un attīstības perspektīvas. 2008.
Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/petijumi.html>

advokāta palīdzības samaksai. Pētījumā atspoguļoti arī pretrunīgie viedokļi par advokātu atlīdzības takse nepieciešamību – gan viedoklis par to, ka takse nav vajadzīga un atlīdzības apmērs atstājams klienta un advokātu jeb brīvā tirgus ziņā, gan pretējs viedoklis par to, ka taksēm jābūt noteiktām, lai nepieciešamības gadījumā uz tām varētu atsaukties kā uz minimālo vai maksimālo iespējamo atlīdzību.¹

Autore daļēji piekrīt pētījumā norādītajām problēmām. Nav pieļaujams likumā ietverts regulējums, kuru nav iespējams piemērot. Tādēļ, protams, tiesu praksē grūtības rada noteikt advokāta palīdzības samaksas summu lietās, kurām nav mantiska rakstura. Šajos gadījumos, kā noteikts Civilprocesa likuma 44. panta pirmās daļas 1. punktā, par pamatu būtu ņemama advokāta takse. Taču šobrīd par spēku zaudējušu atzīts Advokatūras Likuma 58. pants, kurā noteikts, ka zvērinātu advokātu taksi un citus atlīdzināmos izdevumus, kas radušies zvērinātam advokātam, sniedzot juridisko palīdzību, nosaka Ministru Kabinets. Spēku zaudējusi LR Tieslietu ministrijas 1998. gada 12. februāra un Finanšu ministrijas 1998. gada 26. martā apstiprinātā atlīdzības takse, līdz ar to zudis tiesiskais pamats minēto tiesību normu piemērošanai.

Autore piekrīt tam, ka tiesu praksē nav vienveidības, taču tiesību piemērotājiem – tiesām ir jāseko vispārātzītai judikatūrai, konkrēti Augstākās Tiesas Senāta viedoklim šajā jautājumā. Atbilstoši Latvijā pastāvošajai judikatūrai², šādos gadījumos saskaņā ar Civilprocesa likuma 5. panta piektās daļas nosacījumiem pēc analogijas tiesu praksē tiek piemērots likums, kas regulē līdzīgas tiesiskās attiecības - 2005. gada 17. marta likums „Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums”.³ Saskaņā ar minētā likuma 5. panta trešās daļas nosacījumiem Ministru kabinets 2006. gada 6. novembrī izdevis Noteikumus par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības veidiem, maksimālo stundu skaitu, samaksas apmēru un kārtību Nr. 920.⁴ Saskaņā ar minēto noteikumu 4. punktu: „Valsts nodrošina šādu juridisko palīdzību civillietās: konsultāciju pirmstiesas, tiesvedības un tiesu nolēmumu izpildes stadijā; procesuāla dokumenta sagatavošanu pirmstiesas, tiesvedības un tiesu nolēmuma izpildes stadijā; pārstāvību tiesā.” Bet noteikumu 7. punktā ir noteikts valsts

¹ Rone D. Latvijas advokatūras sistēmas darbības izvērtējums, tās loma juridiskās palīdzības sniegšanā un attīstības perspektīvas. 2008. 55. lpp.

Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/petijumi.html>

² LR AT Senāta 2006. gada 3. maija spriedums lietā nr. SKC-320/06

[https://tis.lursoft.lv/tusreal?Form=STATPROCVIEW&SessionId=52482948&procid=686718&callfrom=\(aplukots\)2008.gada.9.decembrī](https://tis.lursoft.lv/tusreal?Form=STATPROCVIEW&SessionId=52482948&procid=686718&callfrom=(aplukots)2008.gada.9.decembrī)

³ Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2005. 28. aprīlis, nr. 8

⁴ Noteikumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības veidiem, maksimālo stundu skaitu, samaksas apmēru un kārtību: MK noteikumi nr. 920. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2007. 22. februāris, nr.4

sedzamo izdevumu apmērs par dažādu juridisku pakalpojumu saņemšanu. Tiesas savā praksē visbiežāk advokāta palīdzības samaksas apmēra noteikšanai piemēro noteikumu 7.5. punktu, kurā noteikts, ka valsts sedz izdevumus par pārstāvību tiesā Ls 10 apmērā par vienu stundu.

Ir acīm redzams, ka gan Civilprocesa likuma 44. panta pirmās daļas 1. punktā noteiktais atlīdzināmai maksimālais advokāta atlīdzības apmērs - 5% no apmierinātās prasījuma daļas, gan noteikumos par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības veidiem, maksimālo stundu skaitu, samaksas apmēru un kārtību noteiktie izcenojumi juridiskās palīdzības saņemšanai ir ļoti zemi, un bieži vien lietas dalībnieks, kuram ir tiesības saņemt no zaudējušās puses arī ar lietas vešanu saistītos izdevumus, saņem vairākas reizes mazāk par faktiskajiem izdevumiem, īpaši maza apmēra prasījuma lietās un sarežģītās nemantiska rakstura lietās, piemēram, par servitūta noteikšanu, saskarsmes tiesību izmantošanas kārtības noteikšanu, ikdienas aizgādības noteikšanu. Tas absolūti neatbilst arī Eiropas padomes Ministru komiteja 1981. gada 14. maijā pieņemtās Rekomendācijas „Par justīcijas pieejamības veicināšanu”¹ uzstādījumam par to, ka, izņemot īpašus gadījumus, uzvarējušajai pusei vajadzētu principā atgūt no zaudējušās puses savus tiesas izdevumus, ieskaitot jurista nodevas, kas tai saprātīgā veidā radušies procesa laikā.

Sekojoš Lielbritānijas, Vācijas un citu rietumvalstu praksei, Krievijas Federācijā saskaņā ar Krievijas Federācijas Arbitrāžas procesa kodeksa 110. panta otrās daļas nosacījumiem kopš 2002. gada izdevumi pārstāvja (advokāta) palīdzības samaksa tiek atlīdzināt saprātīgā apmērā. Minētās normas ieviešana Krievijas Federācijā ir radījusi virkni diskusiju juristu vidū, bet ar laiku ir izveidojušies kritēriji, ar kuru palīdzību piepildāms abstraktais jēdziens „saprātīgs apmērs”. Par šādiem kritērijiem Krievijas Federācijā tiek atzīti – lietas sarežģītība, apstākļi, vai ir pietiekami liela tiesu prakse līdzīgu lietu izskatīšanā, lietas izskatīšanas ilgums, vispārzināma informācija par advokātu likmēm tiesas administratīvajā teritorijā.²

Problēmas risinājumam autore pievienojas D. Rones pētījumā izteiktajam priekšlikumam³ par to, ka Civilprocesa likuma 44. panta pirmās daļas 1. punktā atlīdzināmo advokāta palīdzības minimālās samaksas apmērs mantiska rakstura lietās jānosaka vismaz

¹ Pieejams: <http://www.coe.lv/tulkojumi.php?id=112>

² Sīkāk sk.: Рожкова Марина Александровна, Проблемы возмещения расходов на оплату услуг представителей и иных судебных убытков.: <http://www.efremov-partners.ru/articles/detail.php?ID=1278>

³ Rone D. Latvijas advokatūras sistēmas darbības izvērtējums, tās loma juridiskās palīdzības sniegšanā un attīstības perspektīvas. 2008. 136.lpp.

Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/petijumi.html>

līdz Civilprocesa likuma 34. pantā noteikto valsts ienākumos maksājamo valsts nodevu apmēram Ls 50.

Savukārt, attiecībā par minēto izdevumu samaksas atlīdzināšanu pārējo kategoriju lietās autore piedāvā likumdevējam izšķirties par konkrētu maksimālo likmju noteikšanu, uz kuru atlīdzināšanu tiek piešķirtas tiesības lietas dalībniekam, ja viņš ir izmantojis advokāta palīdzību

Tiesu praksē nerada problēmas ne aprēķināt, ne atlīdzināt lietu uzvarējušai pusei ceļa izdevumus un uzturēšanās izdevumus. Kārtība minēto izdevumu atlīdzināšanai noteikta ar 2002. gada 28. maija Ministru kabineta noteikumiem Nr. 219 „Kārtība, kādā atlīdzināmi ar komandējumiem un darbinieku darba braucieniem saistītie izdevumi”, un šo izdevumu atlīdzināšana tiek veikta saskaņā ar iesniegtajiem pierādījumiem par transportlīdzekļa biļetēm, degvielas čekiem un izziņām par konkrētu automašīnu degvielas patēriņu. Taču pēc 2009. gada 1. septembrī pieņemtajiem Ministru kabineta noteikumiem Nr. 983 „Ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu aprēķināšanas kārtība” atšķirīgi no 2002. gada 28. maija Ministru kabineta noteikumiem Nr. 219 „Kārtība, kādā atlīdzināmi ar komandējumiem un darbinieku darba braucieniem saistītie izdevumi” tiek noteikts atlīdzināmo ceļa izdevumu apmērs par braucienu no dzīves vai darba vietas līdz tiesas sēdes norises vietai un atpakaļ. Pēc pašreizējā tiesiskā regulējuma liecinieki un eksperti, ja viņi izmanto personīgo transportlīdzekli nokļūšanai uz tiesu, ir tiesīgi saņemt no valsts maksu par degvielu 0,07 lati par katru nobraukto kilometru. Savukārt, prasītājs pozitīva vai daļēji pozitīva nolēmuma gadījumā no atbildētāja saskaņā ar 2002. gada 28. maija Ministru kabineta noteikumu Nr. 219 „Kārtība, kādā atlīdzināmi ar komandējumiem un darbinieku darba braucieniem saistītie izdevumi” 7.2.4. punkta nosacījumiem, ja viņš uz tiesu ir braucis ar personīgo transportlīdzekli, var prasīt ar lietas vešanu saistītos izdevumus par degvielu saskaņā ar institūcijas vadītāja apstiprināto brauciena maršrutu un kilometrāžu, kā arī nepieciešamo attiecīgās markas degvielas daudzumu, ja ir iesniegti degvielas uzpildīšanas stacijas izdoti dokumenti (piemēram, kvīts, чеки), kas apliecina minētos izdevumus. Tādējādi secināms, ka attiecībā uz prasītāju vai atbildētāju, atšķirībā no liecinieka vai eksperta, nepastāv ierobežojumi atlīdzības saņemšanā par degvielu sakarā ar ierašanos uz tiesas sēdi, kas liecina par nevienlīdzīgu attieksmi sakarā ar tiesāšanās izdevumu atgūšanu atkarībā no lietas dalībnieka statusa – liecinieki un eksperti to saņem fiksētā apmērā, bet prasītāji vai atbildētāji – faktiskā apmērā. Autore problēmas risinājumu saskata mainot Civilprocesa likuma 44. panta pirmās daļas 2. punktā noteikto regulējumu, nosakot, ka ceļa izdevumi

sakarā ar ierašanos tiesas sēdē ir atlīdzināmi pēc Ministru kabineta 2009. gada 1. septembrī noteikumiem Nr. 983 „Ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu aprēķināšanas kārtība”.

Problemātiskāks ir jautājums arī par izdevumu noteikšanu un atlīdzināšanu sakarā ar rakstveida pierādījumu iegūšanu. Teorētiski ir iespējams, ka izdevumi sakarā ar rakstveida pierādījumu iegūšanu var ievērojami pārsniegt vai būt nesamērīgi lieli attiecībā pret prasība summu. Kopš Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā, ievērojami pieaugot pārrobežu elementiem arī tiesas spriešanā, ievērojami pieauguši izdevumi par dokumentu tulkošanu un to apstiprināšanu likumā noteiktajā kārtībā. Saskaņā ar Civilprocesa likuma 13. panta otrās daļas nosacījumiem dokumentus svešvalodās lietas dalībnieki iesniedz, pievienojot noteiktā kārtībā apliecinātu tulkojumu latviešu valodā. Tādējādi lietas dalībniekiem, kas savas tiesiskās attiecības ar otru pusi ir kārtājušas citas valsts valodā, var rasties pienākums iesniegt tiesā ievērojama apjoma līgumu, pavadzīmju u.c. dokumentu tulkojumus. Taču tiesām ir jāvērtē, vai visi šie iesniegtie iztulkotie dokumenti ir uzskatāmi par pierādījumiem. Atbilstoši Civilprocesa likuma 92. panta nosacījumiem pierādījumi ir ziņas, uz kuru pamata tiesa nosaka tādu faktu esamību vai neesamību, kuriem ir nozīme lietas izspriešanā.

Tiesai, izlemjot pieteiktos lūgumus par izdevumu piedziņu no zaudējušās puses par rakstveida pierādījumu iegūšanu, jāizvērtē, kuri no tiem ir attiecināmi uz konkrēta fakta esamību vai neesamību. Pretējā gadījumā var izveidoties situācija, kad no zaudējušās puses tiek prasīti tādi izdevumi, kuru taisīšanai nebija tiesiskas nepieciešamības un tiesiska pamata. Iespējams ir arī situācija, kad atbildētājs celto prasību, tajā norādītos faktus un prasības summas pilnībā atzīst, bet saskaņā ar Civilprocesa likuma 96. panta piektās daļas nosacījumiem pusei nav jāpierāda fakti, kurus šajā likumā noteiktajā kārtībā nav apstrīdējusi otra puse. Tādā gadījumā paliek atklāts jautājums par to, vai ir tiesisks pamats atlīdzināt uzvarējušai pusei tai radušos zaudējumus, kas saistīti ar pierādījumu iegūšanu, ja likums neprasa šādu pierādīšanu.

Savukārt saskaņā ar Civilprocesa likuma 129. panta otrās daļas 3. punkta nosacījumiem prasības pieteikumam pievienojami dokumenti, kas apstiprina apstākļus, uz kuriem prasījums pamatots. Tādējādi prasītājs nevar izvairīties no izdevumiem par pušu starpā noslēgto līgumu, civilstāvokļa aktu reģistrācijas dokumentu u.c. dokumentu tulkošanu, jo tiesa atstās bez virzības iesniegto prasību līdz trūkumu novēršanai – nepieciešamo dokumentu un to tulkojumu iesniegšanai. Vai prasības pilnīgas atzīšanas gadījumā visi šie izdevumi nebūs jāuzņemas prasītājam, kas pēc autores domām nav taisnīgi

situācijā, kad atbildētājs ļaunprātīgi nepilda savas saistības pret prasītāju vai jebkādā veidā aizskar tā tiesības un intereses, kā dēļ prasītājs ir spiests griezties tiesā.

Kopš 2009. gada 1. marta Grozījumiem Civilprocesa likumā 44. pantā ietverts jauns ar lietas vešanu saistīts atlīdzināmo izdevumu veids – par tulka izdevumiem sakarā ar pušu vai to pārstāvju klātbūtni vai piedalīšanos pierādījumu iegūšanā, pēc Latvijas lūguma pierādījumus iegūstot ārvalstī. Ņemot vērā to, ka praksē vēl nav neviena gadījuma, kad šādi izdevumi tiktu prasīti (pēc informācijas, kas iekļauta Tiesu informatīvajā sistēmā), nepieciešamas laiks, lai noskaidrotu kā šī norma iedzīvināsies praksē un vai radīsies problēmas ar tās piemērošanu.

3. Atbrīvošana no tiesas izdevumu samaksas

Viens no civilprocesa pamatprincipiem ir tiesas pieejamības nodrošināšana. Normatīvajos aktos, kas paredz nodevas, līdz ar citiem obligātiem noteikumiem jābūt paredzētiem arī atvieglojumiem (likuma „Par nodokļiem un nodevām” 10. panta otrā daļa).¹ Civilprocesa likumā (44. pants) noteiktas personas, kuras ir pilnībā vai daļēji atbrīvojamas no tiesas izdevumu samaksas. Šajā pantā paredzēta arī tiesas izdevumu samaksas atlikšana un samaksas sadalīšana termiņos. Minētie atvieglojumi attiecināmi uz visiem tiesas izdevumiem, kas maksājami valsts budžetā, bet nav attiecināmi uz izdevumiem, kas saistīti ar lietas vešanu.

Lietas dalībnieki tiek atbrīvoti no tiesas izdevumu samaksas divējādi: 1) uz likuma pamata, 2) uz motivēta tiesas (tiesneša) lēmuma pamata. Likumā paredzētajos gadījumos lietas dalībnieki parasti ir pilnīgi atbrīvoti no tiesas izdevumiem. Tiesa vai tiesnesis var atbrīvot no tiesas izdevumiem jebkuru lietas dalībnieku – fizisku personu, ja vien speciālajos likumos nav noteikts citādi, gan pilnīgi, gan arī daļēji, t.sk. arī no atsevišķiem tiesas izdevumu veidiem.

Tiesa vai tiesa (tiesnesis), neatbrīvojot personu no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos, var to samaksu atlikt vai sadalīt termiņos.

Kritērijs atbrīvošanai no tiesas izdevumiem likumā paredzētajos gadījumos ir aizskartās vai apstrīdētās tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses raksturs un šīs tiesības subjekta procesuālais stāvoklis. Ar likumu no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos atbrīvoti: 1) prasītāji prasībās par darba samaksas piedziņu un citiem darbinieku prasījumiem, prasībās, kas izriet no personiskiem aizskārumiem, kuru rezultātā radies sakropļojums vai cits veselības bojājums vai iestājusies personas nāve, 2) prasībās par uzturlīdzekļu piedziņu, 3) prasībās par noziedzīga nodarījuma rezultātā radušos materiālo zaudējumu un morālā kaitējuma atlīdzināšanu, 4) pieteicēji lietās par personas atzīšanu par rīcībnespējīgu un aizgādības nodibināšanu, par aizgādības nodibināšanu personai tās izlaidīgas vai izšķērdīgas dzīves dēļ, kā arī alkohola vai narkotiku pārmērīgas lietošanas dēļ, 5) atbildētāji lietās par tiesas piespiesto uzturlīdzekļu samazināšanu un to maksājumu samazināšanu, kurus tiesa piespriedusi prasībās, kas izriet no personiskiem aizskārumiem, kuru rezultātā radies sakropļojums vai cits veselības bojājums vai iestājusies personas nāve.

¹ Par nodokļiem un nodevām: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 1995. 13. aprīlis, nr. 7

Par pamatu atbrīvošanai no tiesas izdevumiem ir arī vēršanās tiesā citu personu interesēs, ja tādas tiesības piešķir likums. Citu personu interesēs tiesā var griezties prokurors, valsts, pašvaldības u.c. iestādes un organizācijas. Tiesu praksē nav grūtību sakarā ar šo tiesību normu piemērošanu.

Nolūkā precizēt tās valsts un pašvaldības iestādes, kurām ar likumu piešķirtas tiesības aizstāvēt tiesā citu personu tiesības un ar likumu aizsargātās intereses, ar 2002. gada 31. oktobra Civilprocesa likuma grozījumiem¹ likuma 43. panta pirmā daļa tika papildināta ar 12. punktu, kurš atbrīvo no tiesas izdevumiem Valsts ieņēmumu dienestu, ja tas iesniedz pieteikumu par personu atzīšanu par maksātnespējīgām. Ar 2003. gada 19. jūnija likuma grozījumiem minētais 12. punkts tika vēl papildināts ar diviem subjektiem, kas atbrīvoti no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos. Tie ir Uzņēmumu reģistrs vai tā ieceltie likvidatori gadījumos, kad tie saskaņā ar likumu iesniedz pieteikumus par personu atzīšanu par maksātnespējīgām.

Līdzīgu precizējumu likumdevējs izdarījis Civilprocesa likuma 43. panta pirmās daļas 1. punktā, nosakot, ka no tiesas izdevumiem atbrīvoti ne tikai darbinieku prasījumi, kas tieši izriet no darba tiesiskajām attiecībām, bet arī citi viņu prasījumi, kuri ar tām saistīti. Tātad pantā ietvertais izņēmums attiecas uz visiem darbinieku prasījumiem, kas rodas no tiesas izskatīšanai pakļautajiem darba strīdiem.

Civilprocesa likuma 43. pantā dotais gadījumu uzskaitījums, kad nav jāmaksā tiesas izdevumi, nav izsmelošs. Puses var būt atbrīvotas no tiesas izdevumiem arī citās lietās, ja tas paredzēts likumos. Šāds formulējums ievērojami apgrūtina tiesas darbu pie pieteikumu saņemšanas, izlemjot jautājumu par lietas ierosināšanu. Tiesas darba atvieglošanai Civilprocesa likuma 6. izdevumā tika publicēti tiesību akti, kuros paredzēti atbrīvojumi no izdevumu samaksas valstij civillietās.² Taču šobrīd ir iznācis jau Civilprocesa likuma 11. izdevums, kā arī tiesai jāseko jaunu likumu pieņemšanai, kas paredz jaunu subjektu atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas, jo Civilprocesa likumā šo subjektu loks netiek pilnībā uzskaitīts.

Kā viens no iespējamiem šīs problēmas risinājumiem būtu Civilprocesa likuma papildināšana, nosakot konkrēti, kuras valsts iestādes no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos un par kādiem prasījumiem ir atbrīvotas.

Uz motivēta tiesas (tiesneša) lēmuma pamata no tiesas izdevumu pilnīgas vai daļējas samaksas var atbrīvot fiziskas personas materiālā stāvokļa dēļ. Likumā ir noteikts

¹ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2002.27. decembris, nr. 24

² Civilprocesa likums, 6. izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005., 342.-362. lpp.

tiesas (tiesneša) pienākums lemt, kādā apjomā piešķirt personai paredzētos atvieglojumus. Papildinot Civilprocesa likuma 43. pantu ar piekto daļu, ir ieviests jauns pamats (bez mantiskā stāvokļa) tiesas izdevumu atvieglošanai – nepilngadīga bērna atrašanās prasītāja aprūpē. Atvieglojumi pēc šīs likuma normas ir ierobežoti. Tie attiecas tikai uz prasītājiem laulības šķiršanas lietās un tikai uz valsts nodevas samaksu, bet ne uz visiem tiesu izdevumiem.

Tiesu praksē grūtības rada jēdziena „personas mantiskais stāvoklis” satura piepildīšana. Likumā nav noteikti kritēriji, kādam tad ir jābūt personas mantiskajam stāvoklim, kurš atzīstams par tādu, kura dēļ lietas dalībnieks pilnībā vai daļēji atbrīvojams no valsts nodevas samaksas. Tādēļ nenovēršami tiesu (tiesnešu) lēmumi par atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas tiek pamatoti ar subjektīvi izvēlētiem argumentiem vai arī argumentācija nav pietiekoši pamatota. Tā, piemēram, Tukuma rajona tiesa 2009. gada 7. septembra spriedumā¹ lietā par uzturlīdzekļu piedzinu pēc atbildētāja lūguma atbrīvojusi viņu pilnībā no valsts nodevas samaksas Ls 81 apmērā, pamatojot lēmumu ar to, ka atbildētāja ikmēneša ienākumi nav regulāri, tādēļ tie nav samērojami ar tiesas izdevumu apmēru. Tiesa nav konstatējusi to, kāds tad ir šo atbildētāja neregulāro ikmēneša ienākumu apmērs, nav pieprasījusi atbildētājam pierādījumus, kas apliecinātu viņa faktisko mantisko stāvokli – īpašumu vai automašīnu piederību, ģimenes stāvokli, ikmēneša izdevumu apmēru.

Savukārt, Dobeles rajona tiesa 2009. gada 1. septembra lēmumā², izskatot prasītāja lūgumu par atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas, lūgumu apmierinājusi pilnībā, motivējot to ar to, ka prasītājs saņem vecuma pensiju Ls 160, nenoskaidrojot citus prasītāja mantisko stāvokli raksturojošus apstākļus.

Visbiežāk tiesas lūgumus par atbrīvošanu no tiesas izdevumu samaksas apmierina, ja lietas dalībniekam ir piešķirts trūcīgas ģimenes statuss. Taču tiesu praksē ir sastopami arī pretēji viedokļi. Neskatoties uz trūcīgās ģimenes (personas) statusa piešķiršanu lietas dalībniekam, tiesa ir apšaubījusi lietas dalībnieka nespēju samaksāt tiesas izdevumus mantiskā stāvokļa dēļ. Tā, piemēram, Preiļu rajona tiesa 2009. gada 10. septembra lēmumā par lietas atstāšanu bez virzības, vienlaicīgi izlemjot izteikto prasītāja lūgumu par viņa atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas, neskatoties uz to, ka prasītājs iesniedzis Sociālā dienesta izziņu par atbilstību trūcīgas ģimenes statusam, ir apšaubījušas lietas dalībnieka

¹ Tukuma rajona tiesas 2009. gada 7. septembra spriedums civillietā Nr. C37078309
<https://tis.lursoft.lv/tisre1/>

² Dobeles rajona tiesas 2009. gada 1. septembra lēmums
<https://tis.lursoft.lv/tisre1/>

sniegto informāciju par mantisko stāvokli, norādot uz prasības pieteikumā ietverto informāciju par remonta veikšanu Ls 3432,29 apmērā, par to, ka prasītājs ir pensionārs, kas liecina par regulāriem ienākumiem.

Pretrunīgi tiesu nolēmumi par atbrīvošanu no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos sastopami arī gadījumos, kad šādu lūgumu izteikuši lietas dalībnieki, kas izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās. Tā, piemēram, Dobeles rajona tiesas tiesnese 2009. gada 9. septembra lēmumā¹ apmierinājusi pilnībā prasītāja lūgumu par viņa atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas Ls 20 apmērā par blakus sūdzības iesniegšanu, par pietiekošu un likumīgu šāda lēmuma pieņemšanā atzīstot prasītāja norādīto un pierādīto iemeslu – atrašanos cietumā. Pretēji minētam lēmumam, Rīgas apgabaltiesas Civillietu kolēģija ar 2009. gada 9. septembra lēmumu² atstājusi spēkā Rīgas rajona tiesneses 2009. gada 7. aprīļa lēmums, ar kuru noraidīts prasītāja lūgums atbrīvot viņu no valsts nodevas samaksas sakarā ar atrašanos cietumā, norādot, ka tas vien, ka persona atrodas brīvības atņemšanas vietā, nekādi neliecina par prasītāja slikto materiālo stāvokli. Pat ja persona atrodas brīvības atņemšanas vietā, tai var būt īpašumi un noguldījumi.

Salīdzinoši Latvijas 1938. gada Civilprocesa redakcijā no valsts nodevas tika atbrīvotas personas, kurām piešķirtas mazturības tiesības ar miertiesneša, dienesta priekšniecības vai pašvaldības iestādes lēmumu.³

Līdzīgu tiesisko statusu šobrīd saskaņā ar 2009.gada 3. marta Ministru kabineta noteikumiem Nr. 214 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu”⁴ ir tiesīgas noteikt pašvaldības sociālais dienests, piešķirot personām vai viņu ģimenēm trūcīgās ģimenes (personas) statusu uz trīs vai sešiem mēnešiem. Minētā statusa noteikšanā un galīgā nolēmuma pieņemšanā pašvaldības sociālā dienesta darbinieki pēc personas iztikas līdzekļu deklarācijas saņemšanas un izvērtēšanas ņem vērā visu ģimenes locekļu ienākumus, piederošo mantu – naudas līdzekļu uzkrājumus, vērtspapīrus, īpašumus, vai personai nav noslēgts uztura līgums, vai persona neatrodas pilnā valsts vai pašvaldības apgādībā, aizņēmumu esamību kredītiestādēs un citus apstākļus, nepieciešamības gadījumā apsekojot ģimeni (personu) dzīvesvietā, tādējādi veicot ievērojamu darba apjomu personas mantiskā stāvokļa izvērtēšanā.

¹ Dobeles rajona tiesas tiesneses 2009. gada 9. septembra lēmums lietā Nr. 3-10/0072 <https://tis.lursoft.lv/tisre/>?

² Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2009. gada 9. septembra lēmums lietā Nr. CA-3461-09/26 <https://tis.lursoft.lv/tisre/>?

³ Bukovskis V. Civilprocesa mācību grāmata. Rīga: Autora izdevums, 1933.,425. lpp.

⁴ Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu: MK noteikumi nr. 214. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2009. 11. jūnijs, nr.11

Šāda trūcīgās ģimenes (personas) statusa noteikšanas procedūra piedod šiem lēmumiem lielu objektivitātes pakāpi. Lai tiesa novērtētu lietas dalībnieka mantisko stāvokli, kurai nav piešķirts trūcīgas ģimenes (personas) statuss, tai būtu nepieciešams veikt līdzīgu izvērtējumu, pieprasot ziņas par personas mantisko stāvokli. Autore uzskata, ka šāda personas mantiskā stāvokļa izvērtēšana nav tiesas funkcija, nav lietderīga un prasa nepamatotu ievērojamu tiesas resursu patēriņu, un šis jautājums atstājams tikai pašvaldību sociālā dienesta kompetencē, kas uz to ir pilnvarota ar likumu.

Pašvaldībām ar saviem saistošajiem noteikumiem ir tiesības noteikt arī labvēlīgākus nosacījumus attiecībā uz atsevišķiem parādsaistību veidiem, nosakot to lielumu. Tā, piemēram Priekuļu novada pašvaldība 2009. gada 13. augustā pieņēmusi Saistošos noteikumus Nr. 6 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par maznodrošinātu Priekuļu novadā”¹, nosakot nedaudz zemākus mantiskā stāvokļa kritērijus (piemēram, ienākumus uz katru ģimenes locekli pēdējo trīs mēnešu laikā līdz 75% no spēkā esošās minimālās darba algas valstī vidēji mēnesī), nekā tie paredzēti trūcīgās ģimenes (personas) statusa piešķiršanai (ienākumus uz katru ģimenes locekli pēdējo trīs mēnešu laikā līdz 50% no spēkā esošās minimālās darba algas valstī vidēji mēnesī).

Autore uzskata, ka par likumīgu un pietiekošu pamatu personas pilnīgai atbrīvošanai no tiesas izdevumu samaksas būtu atzīstamas tikai pašvaldības sociālā dienesta izziņas par personas atbilstību trūcīgas ģimenes (personas) vai maznodrošinātās personas statusam. Minētās problēmas risinājumam autore izsaka priekšlikumu Civilprocesa likuma 43. panta ceturto daļu izsakot šādā redakcijā: „Tiesa vai tiesnesis atbrīvo no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos personas, kurām piešķirts trūcīgas ģimenes (personas) vai maznodrošinātās personas statuss.” Turpmākā šīs normas daļa, kurā noteikts, ka tiesa vai tiesnesis atliek valsts ienākumos piespiesto tiesas izdevumu samaksu vai sadala to termiņos, būtu izslēdzama, jo Civilprocesa likuma 206. pantā jau ir paredzēts regulējums par sprieduma izpildes atlikšanu un sadalīšanu termiņos.

Vēl sarežģītāks ir jautājums par daļēju atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas, kura izlemšanā nav iespējas izvairīties no ievērojama subjektivitātes faktora, un vienveidīgas tiesu prakses nodrošināšana praktiski nav iespējama kritēriju kataloga trūkuma dēļ. Autore par apspriešanas vērtu izvirza priekšlikumu izslēgt no likuma iespēju lietas dalībnieku daļēji atbrīvot no tiesas izdevumu samaksas, ja personas mantiskais stāvoklis nav atzīts par

¹ Priekuļu novada pašvaldības 2009. gada 13. augusta Saistošie noteikumi Nr. 6 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par maznodrošinātu Priekuļu novadā. Priekuļu novada pašvaldības mājas lapa:

<http://www.priekuli.lv/index.php?id=pk&n=6> (aplūkots 2009. gada 3. novembrī)

tādu, kura dēļ tai pienākas jebkāda veida atlaides vai priekšrocības pēc pašvaldības sociālā dienesta izvērtējuma.

Pretējā gadījumā, ja netiek veikti šādi grozījumi Civilprocesa likumā, pastāvēt pašreizējai pretrunīgajai un neprognozējamai tiesu praksei, netiek nodrošināts personu līdztiesības princips un pieejamības tiesai vienlīdzīga nodrošināšana, kuri ir vieni no svarīgākajiem civilprocesuālajiem principiem civilprocesuālajā tiesvedībā un kuru izvērstākai analīzei tiks veltītas darba nākošās nodaļas.

4. Pušu vienlīdzības un līdztiesības principa aspekts valsts nodevas noteikšanā

Kā jau norādīts darba 1. nodaļā tiesas izdevumi maksājami valsts ienākumos, un, nosakot tiesāšanās izdevumus, likumdevēja mērķis ir daļēji kompensēt valstij izdevumus, kas nepieciešami tiesu darbības finansēšanai, kā arī atturēt personas vērsties tiesā ar nepamatotām prasībām. Taču viens no svarīgākajiem civilprocesa principiem ir arī ievērot pušu vienlīdzību un līdztiesību civilprocesuālo tiesību realizēšanā un savu interešu aizsargāšanā. Tādējādi redzams, ka civilprocesuālo tiesību institūtu regulēšanas process ir sarežģīts, kas prasa dažādu vienlīdz svarīgu – gan valsts, gan indivīdu interešu samērošanu un saskaņošanu un civilprocesuālo principu prioritātes noteikšanu un savstarpēju saskaņošanu.

Tiesas izdevumu ievērojamāko daļu veido valsts nodeva, kas maksājama, iesniedzot prasības pieteikumu tiesā atbilstoši Civilprocesa likuma 34. panta nosacījumiem.

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 129. panta otrās daļas 1. punktu un 420. pantu prasības pieteikumam vai apelācijas sūdzībai pievienojami dokumenti, kas apstiprina valsts nodevas un citu tiesas izdevumu nomaksu likumā noteiktajā kārtībā un apmērā. Tātad neapšaubāmi valsts nodeva ir maksājama pirms prasības pieteikuma iesniegšanas tiesā, bet saskaņā ar Civilprocesa likuma 133. pantu un 420. pantu, ja valsts nodeva nav samaksāta, prasības pieteikumu tiesa atstāj bez virzības un nosaka termiņu trūkumu novēršanai.

Tas nozīmē, ka lēmumu par prasības pieteikuma pieņemšanu un civillietas ierosināšanu saskaņā ar Civilprocesa likuma 131. panta nosacījumiem tiesnesis var pieņemt tika tad, kad ir pārliecinājies par valsts nodevas samaksu pilnā apmērā.

Civilprocesa likuma 131. pants neparedz pieaicināt lietas dalībniekus, pieņemot lēmumu par prasības pieteikuma pieņemšanu un lietas ierosināšanu. Minēto lēmumu tiesnesis pieņem vienpersoniski.

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 131.-133. panta un 441. panta nosacījumiem blakus sūdzību var iesniegt par prasības pieteikuma atstāšanu bez virzības vai par atteikšanos pieņemt prasības pieteikumu. Bet saskaņā ar Civilprocesa likuma 131. panta nosacījumiem par lēmumu par prasības pieņemšanu un lietas ierosināšanu blakus sūdzību never iesniegt, līdz ar to atbildētājam nav tiesību pārsūdzēt tiesneša lēmumu par prasības pieteikuma iesniegšanu un lietas ierosināšanu gadījumā, ja prasības pieteikums tiek pieņemts un ierosināta civillietā neskatoties uz to, ka prasītājs nav samaksājis valsts nodevu vai to ir samaksājis nepilnā apmērā.

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 147. panta un 148. panta nosacījumiem pēc prasības pieteikuma saņemšanas tiesnesis sagatavo lietu iztiesāšanai, un pēc lietas ierosināšanas

prasības pieteikums un tam pievienoto dokumentu noraksti nekavējoties nosūtāmi atbildētājam ierakstītā sūtījumā, nosakot rakstveida paskaidrojumu iesniegšanas termiņu. Civilprocesa likums neuzliek par pienākumu tiesnesim informēt atbildētāju par prasītāja samaksāto valsts nodevu un tās apmēru, tādējādi atbildētājs balstās uz tiesiskās palāvēības principu, ka tiesnesis, pieņemot prasības pieteikumu tiesā un ierosinot lietu, ir pārliecinājies par samaksāto valsts nodevu pilnā apmērā.

Civilprocesa likuma 45. pantā noteikts, ka lēmumu jautājumā par tiesāšanās izdevumiem (tātad arī par valsts nodevu) var pārsūdzēt persona, uz kuru tas attiecas. Šajā gadījumā saskaņā ar Civilprocesa likuma 442. panta pirmās daļas nosacījumiem termiņš blakus sūdzības iesniegšanai ir noteikts 10 dienu laikā no dienas, kad tiesa pieņēmusi lēmumu, nevis no dienas, kad lietas dalībnieki lēmumu ir saņēmuši.

Īpašu uzmanība pievēršama Civilprocesa likuma 45. pantā lietotajam jēdzienam „persona, uz kuru tas attiecas”. Šis jēdziens likumā tika ietverts ar 2003. gada 19. jūnija Civilprocesa likuma grozījumiem¹. Komentējot minēto pantu, doc. Dr.iur.J. Rozenbergs norādījis, ka ar to sašaurināts to personu loks, kuras var pārsūdzēt tiesneša lēmumu par tiesāšanās izdevumiem. Ja līdz šiem grozījumiem tādus lēmumus varēja pārsūdzēt abas puses, tad tagad šādas tiesības ir tikai tiem lietas dalībniekiem, uz kuriem pārsūdzētais lēmums attiecas.²

Nav izprotams likumdevēja nodoms, kāds tam bijis minēto likuma normu papildinot ar šo nenoteikto jēdzienu. Pēc autores domām, civilprocesā, nodrošinot pušu vienlīdzību, līdztiesības un arī sacīkstes principu, ir nevis jāsašaurina, bet gan tieši pretēji - jāpaplašina lietas dalībnieku procesuālās tiesības. Civillietas ierosināšanas stadijā vispārējās tiesāšanās kārtības civillietās lietas dalībnieku loks ir stingri noteikts – tie ir tikai prasītājs un atbildētājs, jo tiesnesis vēl nav lēmis ne par trešo personu, ne valsts institūciju pieaicināšanu lietā, kas ir darāms pēc tiesas noteiktā termiņa izbeigšanās paskaidrojumu došanai.

Pieņemot, ka likumdevēja nodoms ir bijis sašaurināt to personu loku, kam ir tiesības pārsūdzēt tiesneša lēmumu par atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas vai tās samazināšanu, tad lēmumu pārsūdzēt tiesīgā persona paliek tikai tā, kura ir izteikusi tiesai lūgumu par atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas vai tās samazināšanu, vai tās samaksas atlikšanu. Savukārt, pozitīva nolēmuma gadījumā pārsūdzības termiņa noteikšanai nav tiesiskas nozīmes, jo nez vai kāds jebkad pārsūdzēs sev pilnībā labvēlīgu lēmumu, ar kuru

¹ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums.Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs,2003.14. augusts, nr. 15

² Civilprocesa likuma komentāri. Sagatavojis autoru kolektīvs. K. Torgāna zin. red. Rīga: TNA, 2006.,105. lpp.

lietas dalībnieks tiek atbrīvots no valsts nodevas samaksas.. Šādu secinājumu izdarījusi arī Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas tiesnese 2009. gada 8. septembra lēmumā¹, izlemjot par tiesā saņemtās apelācijas sūdzības virzību un sūdzības iesniedzēja lūgumu atbrīvot viņu no valsts nodevas samaksas. Tiesnese, atbrīvojot apelācijas sūdzības iesniedzēju pilnībā no valsts nodevas samaksas, norādījusi, ka uzskata, ka nav lietderīgi piemērot Civilprocesa likuma 45. pantu, lai nekavētu lietas virzību, jo tas ir labvēlīgs attiecībā pret personu, pret kuru pieņemts. Arī lēmuma rezolutīvajā daļā tiesnese norādījusi, ka lēmums nav pārsūdzams, tādējādi lemjot pretēji Civilprocesa likuma 45. panta nosacījumiem.

Absolūtais tiesnešu vairākums (pēc TIS informatīvajā sistēmā aplūkotojiem nolēmumiem, kas pieņemti 2009. gada septembrī)² lēmuma rezolutīvajā daļā vispār nenorāda to, ka lēmumu var pārsūdzēt persona uz kuru tas attiecas, daļa tiesnešu to norāda, taču nenorādot konkrētu personu. Autore uzskata, ka tādējādi tiesneši nepiekrīt šādam tiesiskajam regulējumam attiecībā uz lēmumu pārsūdzēšanu jautājumos par tiesāšanās izdevumiem, uzskatot to par netaisnīgu.

Autore pilnībā piekrīt, ka Civilprocesa likuma 45. pantā noteiktais sašaurinātais personu loks, kam ir tiesības pārsūdzēt lēmumus par tiesāšanās izdevumiem, pārkāpj pušu vienlīdzības un līdztiesības principus, jo tiesneša lēmumi gan par valsts nodevas apmēra noteikšanu, gan par tās samazināšanu vai atbrīvošanu no tās samaksas nepārprotami ietekmē otru procesuālo pusi, kurai nelabvēlīga nolēmuma gadījumā iestājas pienākums tiesas izdevumus atlīdzināt vai nu prasītājam vai samaksāt tos valsts ienākumos.

Tādējādi secināms, ka tiesneša kļūdas rezultātā, nosakot likumam neatbilstošu valsts nodevu vai kļūdoties tās matemātiskajā aprēķinā, atbildētājam nelabvēlīga nolēmuma gadījumā vai lietas izbeigšanas gadījumā var iestāties neatgriezeniskas negatīvas mantiskas sekas, jo no viņa saskaņā ar Civilprocesa likuma 41. panta pirmās daļas un 42. panta pirmās daļas nosacījumiem tiesas izdevumi piedzenami vai nu par labu prasītājam vai valsts ienākumos.

Protams, atbildētājam pastāv iespēja pirmās instances tiesas nolēmumu arī daļā par tiesas izdevumu piedziņu pārsūdzēt apgabaltiesā. Bet vai otrās instances tiesai ir tiesības revidēt pirmās instances tiesas nolēmumu attiecībā par valsts nodevas summas apmēru, ko tiesnesis nosaka pēc prasības saņemšanas ierosinot lietu.

Civilprocesa likuma 131. panta 1. punkts nosaka, ka pēc prasības pieteikuma saņemšanas tiesā tiesnesis septiņu dienu laikā pieņem lēmumu par prasības pieteikuma

¹ Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas tiesneses 2009. gada 8. septebra lēmums civillietā Nr. C28167508.

² Pieejams: <https://tis.lursoft.lv/tisre/>

pieņemšanu un lietas ierosināšanu, ja nepastāv apstākļi, kuru dēļ prasība atstājama bez virzības vai tās pieņemšana ir atsakāma. No minētās tiesību normas un Civilprocesa likuma 128. un 129. panta nosacījumiem izriet, ka tiesnesim ir jāpārbauda, vai prasības pieteikumā ir norādītas Civilprocesa likuma 128. panta otrajā daļā prasītās ziņas, vai ir ievērotas prasības pieteikuma noformēšanas minimālās prasības, vai ir pievienoti Civilprocesa likuma 129. pantā norādītie nepieciešamie dokumenti. Viens no tiem ir dokuments, kas apstiprina valsts nodevas un citu tiesas izdevumu nomaksu likumā noteiktā kārtībā un apmērā. Tāpat tiesnesim civillietas ierosināšanas lēmumā ir jānorāda likuma norma, uz kuras pamata aprēķināms valsts nodevas apmērs, kā arī būtu vēlams parādīt matemātisko aprēķinu, kura ceļā ir iegūta konkrētā valsts nodevas summa. Taču lietas ierosināšanas lēmumā tiesnesis izlemj vai izdara konstatējumu arī par to, vai samaksātā valsts nodeva ir samaksāta likumā noteiktajā apmērā. Tādējādi secināms, ka tiesnesis, atzīstot iemaksāto valsts nodevas summu par pareizu, ir izlēmis jautājumu par tiesāšanās izdevumiem, bet saskaņā ar Civilprocesa likuma 45. panta nosacījumiem šāds lēmums ir pārsūdzams.

Civilprocesa likums nenosaka tiesnesim pienākumu nosūtīt lietas dalībniekiem civillietas ierosināšanas lēmumu. Saskaņā ar Civilprocesa likuma 148. panta pirmās daļas nosacījumiem pēc lietas ierosināšanas tiesneša pienākums ir nosūtīt atbildētājam prasības pieteikuma norakstu ar tiem pievienotajiem dokumentiem, nosakot termiņu rakstveida paskaidrojumu iesniegšanai. Civillietas ierosināšanas lēmums lietas dalībniekiem netiek nosūtīts. Saskaņā ar Civilprocesa likuma 148. pantā izdarītajiem grozījumiem¹, kas stājušies spēkā 2009. gada 1. martā, panta 1.² daļā noteikts, ka tiesnesim ir jāpaziņo prasītājam par prasības pieteikuma un tam pievienoto dokumentu norakstu nosūtīšanu atbildētājam.

Kamēr atbildētājs pa pastu saņem dokumentus pāriet dažas dienas. Savukārt, lai pārliecinātos, ka prasītājs ir samaksājis valsts nodevu pilnā apmērā, atbildētājam obligāti ir jāiepazīstas ar lietā esošajiem dokumentiem, ko iespējams izdarīt, tikai personīgi ierodoties tiesā. Ja atbildētājam vēl ir jāatrod sev pārstāvis, tad Civilprocesa likuma 442. panta pirmajā daļā noteikto 10 dienu termiņu no lēmuma pieņemšanas dienas šajā gadījumā nav iespējams ievērot. Teorētiski pastāv iespēja pēc tam saskaņā ar Civilprocesa likuma 51. panta nosacījumiem lūgt tiesu atjaunot procesuālo termiņu, taču prasītājam būs tiesības argumentēt, ka nekas neliedza atbildētājam nekavējoties doties uz tiesu un iepazīties ar visiem lietas materiāliem.

¹ Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2009.26. marts, nr. 6

Šajā situācijā veidojas procesuālā strupceļa situācija pat tad, ja atbildētājs iekļausies 10 dienu termiņā un iesniegs blakus sūdzību par lēmumu par valsts nodevas nepareizu noteikšanu (piemēram, gadījumā ja valsts nodeva nav samaksāta pilnā apmērā), apelācijas instances tiesai pēc būtības nebūs tiesiska pamata saskaņā ar Civilprocesa likuma normām, uzlikt prasītājam par pienākumu samaksāt valsts nodevu pilnā apmērā līdz lietas izskatīšanas uzsākšanai pirmajā instancē. Šo situāciju pavisam neatrisināmu padara arī Civilprocesa likuma 45. panta noteikums par to, ka lēmumus par tiesas izdevumiem var pārsūdzēt persona, uz kuru tas attiecas.

Autore uzskata, ka, nenosūtot pusēm lietas ierosināšanas lēmumu, kurā ir izdarīts konstatējums par samaksātās valsts nodevas apmēra atbilstību Civilprocesa likuma nosacījumiem, kā arī lēmumu par tiesas izdevumiem, tiek pārkāpts Civilprocesa likuma 9. pantā noteiktais pušu līdztiesības princips. Panta otrajā daļā ir noteikts, ka tiesa nodrošina pusēm vienādas iespējas izmantot tām piešķirtās tiesības savu interešu aizsardzībai. Taču gadījumā, ja tiesnesis kļūdains ir atzinis par pareizu samaksāto valsts nodevas summu, kas ievērojami pārsniedz likumā paredzēto summu, tad atbildētājam ir liegtas tiesības jau uzreiz pēc lietas ierosināšanas realizēt savas tiesības un pēc iespējas ātrāk novērst iespējamās nelabvēlīgās sekas, kas viņam varētu iestāties prasības apmierināšanas gadījumā. Savukārt prasītājam saskaņā ar Civilprocesa likuma 37. panta pirmās daļas 1. punktu ir tiesības prasīt atmaksāt valsts nodevu gadījumā, ja valsts nodeva iemaksāta lielāka, nekā to nosaka likums.

Šādā lietā izskatot blakus sūdzību, Rīgas apgabaltiesas Civillietu kolēģija 2004. gada 17. novembra lēmumā lietā Nr. C30387404, CA-4967/6 2004.g.¹ ir atzinusi, ka prasība tiesā ir pieņemta, pārkāpjot Civilprocesa likuma 34. panta prasības, taču noteikusi, ka jautājumu par valsts nodevas samaksu pirmās instances tiesa var izlemt, taisot spriedumu lietā. Lēmums netika motivēts visdrīzāk tā iemesla dēļ, ka Civilprocesa likums neparedz, kā rīkoties tādā gadījumā. Rīgas apgabaltiesas Civillietu kolēģija nav izlēmusi jautājumu par valsts nodevas samaksu pilnā apmērā pirms lietas izskatīšanas pēc būtības uzsākšanas, bet faktiski atlikusi valsts nodevas samaksu, tādējādi faktiski radot jaunu tiesību normu, kas tiesai nav atļauts.² Tiesai vajadzēja vadīties no likumdevēja norādījumiem un jāizsecina likumdevēja jau radīta, bet ārēji uzreiz normatīvajā aktā nesaskatāma tiesību norma, ko piemērot konkrētā gadījuma izlemšanai.

Tā kā valsts nodeva civilprocesā ir ar Civilprocesa likuma noteikts obligāts maksājums par tiesas spriešanu civillietās, kas maksājams pirms lietas izspriešanas tiesā,

¹ TIS.<https://tis.lursoft.lv/tisreal?Form=STATPROCVIEW&SessionId=61139145&procid=470349&callfrom>

² Cenkurs V. Valsts nodevas apmēra noteikšana tiesās, Jurista vārds. Nr. 32 (387), 2005. gada 30. augusts. Žurnāla „Jurista vārds” mājas lapa: <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=115251>

nevis pēc lietas izspriešanas, nedrīkstētu izveidoties situācija, kāda šobrīd ir izveidojusies pēc Rīgas apgabaltiesas Civillietu kolēģijas 2004. gada 17. novembra lēmuma iepriekš minētajā lietā – ka pirmās instances tiesa, tikai taisot spriedumu lietā, vienlaikus izlemj jautājumu par valsts nodevas samaksu pilnā apmērā, t.i., faktiski jau pēc lietas izspriešanas tiesā, kas ir procesuālo tiesību normu pārkāpums.

Civilprocesa likumā nav paredzēti gadījumi, kad lietas izskatīšana pēc būtības pirmās instances tiesā varētu tikt uzsākta, nesamaksājot valsts nodevu vai samaksājot to nepilnā apmērā, izņemot Civilprocesa likuma 43. pantā minētos izņēmuma gadījumus. Arī Civilprocesa likuma 36. panta paredzēto gadījumu (kad prasībai, kuru iesniegšanas laikā ir grūti novērtēt, tiesnesis iepriekš nosaka valsts nodevas apmēru, bet galīgo valsts nodevas apmēru, izskatot lietu) nav iespējams piemērot gadījumos, ja prasību tās iesniegšanas laikā varēja viegli novērtēt. Kā iepriekš minētajā gadījumā, kurā tika iesniegts pieteikums par hipotēkas dzēšanu, jo pirmās instances tiesai noteikt hipotēkas apmēru, pieņemot prasības pieteikumu, nebija nekādas grūtības.

Tādējādi Civilprocesa likuma nepilnību dēļ atbildētājam ir liegts īstenot Satversmē garantētās cilvēktiesības – aizstāvēt savas aizskartās tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā, jo prasītājam, kurš samaksājis valsts nodevu nepilnā apmērā, ir nepamatoti nodrošināta atvieglota pieeja tiesai. Līdzvērtīgu iespēju princips liedz kādai no pusēm piešķirt būtiskas priekšrocības salīdzinājumā ar otru pusi. Šajā gadījumā prasītājam attiecībā pret atbildētāju ir būtiskas procesuālās priekšrocības.

Tiesiskā valstī tiesības ir ne tikai jādeklarē, bet arī jānodrošina to praktiska īstenošana. Šajā gadījumā Civilprocesa likuma 45. panta nosacījumi vispār neparedz atbildētājam iespēju pārsūdzēt lēmumu par valsts nodevas apmēru, jo šo lēmumu tiesnesis pieņem vienpersoniski, vienlaikus ar lēmumu par prasības pieteikuma pieņemšanu un lietas ierosināšanu, un šo lēmumu lietas dalībniekiem tiesnesis nenosūta.

Šādā situācijā, pirmkārt, tiek pārkāptas arī valsts tiesības saņemt likumā noteiktos ienākumus valsts budžetā, ja pirmās instances tiesas tiesnesis, būtiski pārkāpjot procesuālo tiesību normas, t.i., izlemjot jautājumu par prasības pieteikuma pieņemšanu un civillietas ierosināšanu, nav pārliecinājies par valsts nodevas samaksu pilnā apmērā.

Šādā veidā arī viena no pusēm tiek nostādīta izdevīgākā situācijā, kas ir īpaši nozīmīgi civilprocesā, jo saskaņā ar Civilprocesa likuma 9. panta nosacījumiem pusēm ir vienlīdzīgas procesuālās tiesības un saskaņā ar Civilprocesa likuma 10. panta nosacījumiem puses realizē savas procesuālās tiesības sacīkstes formā.

Tādējādi atbildētāja tiesības ir būtiski ierobežotas, un atbildētājs jau pirms lietas izskatīšanas pēc būtības uzsākšanas pirmās instances tiesā ir nostādīts neizdevīgākā situācijā attiecībā pret prasītāju. Jo gadījumā, ja pirmās instances tiesa apmierinās prasītāja prasījumu, atbildētājam atšķirībā no prasītāja jau būs jāmaksā Civilprocesa likumā noteiktā valsts nodeva par apelācijas sūdzību pilnā apmērā pirms apelācijas sūdzības izskatīšanas.

Jēdziens „taisnīga tiesa” ietver arī pārsūdzēšanas principa elementus. Tiesas lēmumu pārsūdzēšana apelācijas kārtībā ir blakus sūdzības iesniegšana par lēmumu, kas nav stājies likumīgā spēkā. Pārsūdzības mērķis ir pārbaudīt tiesas lēmuma tiesiskumu un pamatotību, kā arī novērst kļūdas, ko, iespējams, pieļāvusi pirmās instances tiesa. Blakus sūdzību ir tiesīgas iesniegt lietā ieinteresētās personas, kuras uzskata, ka pirmās instances tiesas lēmums bijis nelikumīgs.

Pirmās instances tiesas lēmumu par tiesāšanās izdevumiem (tātad arī par valsts nodevas samaksu nepilnā apmērā) pārsūdzība augstākā tiesu instancē ir noteikta Civilprocesa likuma 45. pantā, bet faktiski pastāvot iepriekš izklāstītajiem apstākļiem, tas faktiski ir liegts personām, uz kurām tas attiecas (arī atbildētājiem), neadekvāti īsā termiņa dēļ, kā arī tādēļ, ka civillietas ierosināšanas lēmumi lietas dalībniekiem vispār netiek nosūtīti. Tā arī pārsūdzēšanas gadījumā ir bezjēdzīga, jo Civilprocesa likumā nav normas, kas noteiktu prasītājam pienākumu piemaksāt valsts nodevu līdz lietas uzsākšanai izskatīt pēc būtības pirmajā instancē, ja apelācijas instances tiesa, izskatot blakus sūdzību, konstatēs, ka valsts nodevas apmērs ir noteikts nepareizi, iesniedzot prasības pieteikumu tiesā.

Tādējādi Civilprocesa likuma nepilnības rada objektīvu iemeslu tiesu praksē veidoties situācijai, kas prasītājam ļauj nelikumīgi izvairīties no valsts nodevas samaksas pilnā apmērā pirms prasības pieteikuma iesniegšanas tiesā. Lietas izskatīšana augstākā tiesas instancē nodrošina ne tikai cilvēktiesību pamatprincipu aizsardzību, bet arī tiesu prakses veidošanu, kas ir mūsdienu tiesiskas valsts neatņemama sastāvdaļa.

Pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 1. pantu¹ demokrātiskā valstī tiek īstenots tiesiskās paļāvības princips, ikvienam cilvēkam ir tiesības paļauties uz to, ka attiecīgās tiesas tiesnesis, kuram nozīmēta lieta izskatīšanai, ievēros likumus un izpildīs likuma prasības, un nevienai personai nevar iestāties nelabvēlīgas sekas, ja attiecīgās tiesas tiesnesis, kuram nozīmēta lieta izskatīšanai, savus pienākumus neizpilda.

Persona ir tiesīga paļauties, ka attiecīgās tiesas tiesnesis, kuram nozīmēta lieta izskatīšanai, saskaņā ar Civilprocesa likuma 133. panta nosacījumiem pārliecināsies par

¹ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993.1. jūlijs, nr. 43

prasītāja samaksāto valsts nodevu vai pieņems lēmumu par prasības pieteikuma atstāšanu bez virzības, nosūtot to prasītājam un nosakot termiņu trūkumu novēršanai (valsts nodevas samaksai pilnā apmērā). Bez tam Civilprocesa likuma 133. pants dod tiesnesim arī pietiekami plašas pilnvaras, lai kontrolētu valsts nodevas samaksas pareizumu.

Taisnīgā valstī taisnīga tiesa nav iedomājama bez personas procesuālajām tiesībām pārsūdzēt jebkuru tiesas nolēmumu vēl vismaz vienā tiesas līmenī. Šobrīd spēkā esošā Civilprocesa likuma redakcija liedz vismaz vienai pusei civilprocesā tiesības pārsūdzēt tiesas lēmumu par valsts nodevas apmēru vismaz vienā tiesu instancē, tādējādi liedzot arī tiesības uz taisnīgu tiesu.

Pušu līdztiesības principa iedzīvināšanai civilprocesā autore izsaka priekšlikumu izdarīt izmaiņas Civilprocesa likuma 131. pantā, papildinot to ar trešo daļu, kurā būtu noteikts, ka tiesa pēc lietas ierosināšanas nekavējoties pusēm nosūta lietas ierosināšanas lēmumu. Bez tam minēto pantu autore iesaka papildināt ar 1.¹ daļu, kurā būtu noteikts, ka lietas ierosināšanas lēmumā tiesnesis apstiprina vai konstatē samaksātās valsts nodevas un citu tiesas izdevumu pareizību. Tādējādi tiesnesim saskaņā ar Civilprocesa likuma 45. panta nosacījumiem lietas ierosināšanas lēmumā būtu jānorāda, ka lēmums daļā par valsts nodevas pareizības noteikšanu ir pārsūdzams, kā arī pārsūdzības termiņa tecējums būtu jānosaka no lēmuma saņemšanas dienas. Pušu vienlīdzības un līdztiesības nodrošināšanai būtu izdarāmi grozījumi arī Civilprocesa likuma 45. pantā, izslēdzot vārdus „persona, uz kuru tas attiecas”, jo lēmums par tiesāšanās izdevumiem vistiešākā veidā attiecas gan uz prasītāju, gan atbildētāju.

5. Pieejamības tiesai principa aspekts valsts nodevas un valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības regulējumā

5.1. Pieejamības tiesai principa aspekts valsts nodevas noteikšanā

Blakus vienlīdzības, līdztiesības un citu principu vienlaicīgai nodrošināšanai civilprocesā, ne mazāk svarīgs civilprocesuālais princips ir pieejamība tiesai.

Iespēja ikvienam aizstāvēt savas tiesības un likumīgās intereses taisnīgā tiesā ir viena no demokrātiskas valsts izpausmēm, kā tas ir noteikts mūsu valsts Satversmes 92. pantā.¹ Šī norma, kā arī likuma „Par tiesu varu” 3. pants atbilst tiesībām uz taisnīgu tiesu, kas paredzētas ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 10. pantā², Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pantā³ un Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14. pantā⁴.

Kā, analizējot šīs tiesību normas, atzinusi Satversmes tiesa savā 2003. gada 6. novembra spriedumā: „Tādējādi tiesības uz taisnīgu tiesu nozīmē arī tiesības uz brīvu pieeju tiesai.”⁵ Šo tiesību uz taisnīgu tiesu un brīvu pieeju tiesai civillietu izskatīšanā Latvijā nodrošina Satversme, likums „Par tiesu varu” un Civilprocesa likums.

Praktiski šķēršļi lietas dalībniekiem realizēt Civilprocesa likumā noteiktās tiesības un valsts palīdzības neesamība bija iemesls tam, ka Satversmes tiesa 2003. gada 27. jūnijā un 2003. gada 6. novembrī Civilprocesa likuma 82. panta piekto daļu, 83. panta 4. punktu un 453. panta otro daļu atzina par neatbilstošām Satversmes 92. pantam, atzīstot, ka likumdevēja noteiktais ierobežojums attiecībā uz personām, kas ir tiesīgs būt par pārstāvi civilprocesā, nav samērīgs.⁶

Lai persona varētu aizstāvēt savas aizskartās intereses tiesā, neapšaubāmi ir svarīgs ar tiesvedību saistīto obligāto valsts noteikto procesuālo izdevumu apmērs, no kura lielāko daļu veido valsts nodeva. Ja minētie tiesāšanās izdevumi ir pārmērīgi lieli, tad griešanās tiesā varētu būt pārmērīgi apgrūtināša, tādējādi liedzot personām pieeju tiesai. Kā jau

¹ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993.1. jūlijs, nr. 43

² Tiesībsarga biroja mājas lapa: http://209.85.129.132/search?q=cache:IGZN-0_XcmsJ:www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/%3Fdoc%3D49+Par+ANO+Visp%C4%81r%C4%93j%C4%81+cilv%C4%93kties%C4%ABbu+ties%C4%ABbu+deklar%C4%81cija&cd=3&hl=lv&ct=clnk&gl=lv&lr=lang_lv

³ Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1997.13. jūnijs, nr. 143/144.

⁴ <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/pptpakc.htm>

⁵ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003. gada 6. novembra spriedums lietā Nr.2003-10-01. Satversmes tiesas mājas lapa: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2003-10-01.rtf>

⁶ Sīkāk sk.: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2003-04-01. Satversmes tiesas mājas lapa: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2003-04-01.rtf>

norādīts darba ievadā likumdevējs Civilprocesa likuma 34. pantā, kas regulē valsts nodevas apmēra noteikšanu civilprocesā, grozījumus pēdējos astoņos gados ir izdarījis astoņas reizes, lai palielinātu valsts nodevas apmēru. Pēdējie nozīmīgākie grozījumi Civilprocesa likuma 34. pantā izdarīti 2009. gada 5. februārī, kas stājās spēkā ar 2009. gada 1. martu.

Grozījumi ir izdarīti Civilprocesa likuma 34. panta lielākajā daļā. Kā būtiskākie atzīmējami šādi valsts nodevu un kancelejas nodevu apmēru paaugstinājumi:

- 1) turpmāk par prasības pieteikumiem laulības šķiršanas lietās maksājama valsts nodeva 100 latu apmērā (līdzšinējo 50 latu vietā,);
- 2) par pieteikumu sevišķās tiesāšanās kārtībā lietās valsts nodeva ir 30 latu (līdzšinējo 10 latu vietā);
- 3) par citām prasībām, kam nav mantiska rakstura vai kas nav jānovērtē, turpmāk maksājama valsts nodeva 50 latu apmērā (līdzšinējo 20 latu vietā) un par prasības pieteikumu par kopīgās mantas dalīšanu valsts nodeva noteikta tādā pašā apmērā kā par prasības pieteikumu vispārējā kārtībā (līdz šim tie bija 50 procenti no likmes, kas būtu maksājama par prasības pieteikumu vispārējā kārtībā no dalāmās mantas vērtības).

Attiecībā uz minētā panta ietverto regulējumu, kas paredz jaunu valsts nodevu noteikšanu, atzīmējams tas, ka ar grozījumiem ir noteikti divi jauni tiesvedības procesa veidi, kad maksājama valsts nodeva. Proti, turpmāk par sūdzībām sakarā ar tiesu izpildītāja vai zvērināta notāra lēmumiem vai rīcību jāmaksā valsts nodeva 15 latu apmērā, kā arī, iesniedzot blakus sūdzību par tiesas lēmumu, noteikta valsts nodeva 20 latu apmērā.

Salīdzinot šo jauno valsts nodevas regulējumu ar līdzšinējo secināms, ka, likumdevējs, pieņemot minētos grozījumus Civilprocesa likuma 34. pantā, ir izšķīries par attiecīgo valsts nodevu un kancelejas nodevu apmēru ievērojam paaugstināšanu.

Kāds tad ir bijis likumdevēja mērķis pieņemot šādas izmaiņas valsts nodevas apmēra palielināšanā? Viennozīmīgi šādi iespējams papildināt valsts budžeta apmēru, lai pēc iespējas lielākā apmērā no civilprocesa dalībniekiem kompensētu valsts izdevumus tiesnešu un tiesu darbinieku atalgošanā, kā arī lai finansētu citus tiesu darbības nodrošināšanas izdevumus civillietu iztiesāšanā. Šāda ievērojama valsts nodevu palielināšana iespējams arī atturēs no nepamatotas vēršanās tiesās tos, kam tiesāšanās ir kļuvusi par „hobiju”. Taču vai šī nodevu palielināšana ir jebkādā aspektā saskaņojama ar pieejamības tiesai principa nodrošināšanu? Vai likumdevējs ir paredzējis kādu atsvara mehānismu, lai šī norma būtiski neietekmētu ievērojamu sabiedrības daļu, īpaši pašreiz notiekošās ekonomiskās krīzes laikā Latvijā. Atbildi uz šādiem jautājumiem parasti ir atrodama likumprojektu anotācijās. Pašreiz pieejamie interneta resursi dod šādu iespēju. Taču ielūkojoties Saeimas mājas lapā un

Saeimas Juridiskās komisijas interneta resursos, redzams, ka minētās nopietnās Civilprocesa likuma 34. panta izmaiņas Civilprocesa likuma grozījumu pieņemšanā iesniegtas tikai īsi pirms trešā lasījuma, bet Saeimas Juridiskās komisijas dokumenti, kuros varētu būt informācija par Civilprocesa likumu grozījumu redakciju pirms trešā lasījuma internetā nav atverami atšķirībā no visiem pārējiem dokumentiem. Atbildi uz uzdotajiem jautājumiem iespējams atrast vienīgi izlasot Saeimas 2009. gada 5. februāra plenārsēdes stenogrammu.¹

Ievēribas un analīzes vērts ir Saeimas deputātes juristes I. Čepānes debatēs izteiktais viedoklis par minētajiem grozījumiem Civilprocesa likumā. Viņa norāda, ka Juridiskajā komisijā jau bijusi liela diskusija par šo jautājumu. Valsts nodevas šajā gadījumā tiek nesamērīgi palielinātas: no 100 procentiem - 150 procentu apjomā. Un nevarētu teikt, ka tās visu laiku patiešām būtu bijušas pietiekami lielas, jo ir atsevišķa cilvēku kategorija, kuri tiesāšanos pārvērš sev par vaļasprieku. Šīm nodevām Ir jābūt samērīgām, jo, ņemot vērā, ka tagad notiek dažkārt lielas parādu piedziņas, pašreizējais tiesiskais regulējums nav samērīgs. Mazturīgie cilvēki varētu vērsties Satversmes tiesā, lai gan atsevišķos gadījumos viņi ir atbrīvoti no šīm nodevām. Deputātiem būtu jāapsver, vai šie grozījumi, kas ir tik ļoti radikāli, nav pretrunā ar Satversmes 92.pantu, kas piešķir tiesības uz taisnīgu tiesu ikvienam cilvēkam. I. Čepāne aicina neatbalstīt šo priekšlikumu, kas tik radikāli palielina valsts nodevu apmēru.²

Lakonisku un diezgan negaidītu atbildi uz I. Čepānes izteikto viedokli šajā Saeimas plenārsēdē sniedz deputāte juriste S. Āboltiņa: „Jā, šie jautājumi izraisīja debates arī Juridiskajā komisijā, un deputāti savu dažādo vērtējumu izteica balsojot. Tas pamatojums, kāpēc Tieslietu ministrija ir iesniegusi šos grozījumus, ir saistīts ar Latvijas saistībām pret Starptautisko Valūtas fondu, ņemot šo aizņēmumu. Līdz ar to šie bija tie argumenti, kāpēc šādi grozījumi ir iesniegti.”

Tādējādi izdarāms secinājums, ka, likumdevējs, pieņemot šādus nopietnus grozījumus par ievērojamu valsts nodevas palielināšanu civilprocesā, nemaz nav apsvēris šo jautājumu civilprocesa principu aspektā. Šī situācija patiesībā liecina par daudz ko bīstamāku – suverenitātes zaudēšanu, sabiedrības interešu nostādīšanu zemāk par Starptautiskā valūtas fonda izvirzītajām prasībām. Taču tas jau varētu būt patstāvīga pētījuma priekšmets.

¹ Saeimas 2009. gada 5. februāra plenārsēdes stenogramma. LR Saeimas mājas lapa: [http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/webAll?SearchView&Query=\(Title\)*Grozījumi+Civilprocesa+likumā*&SearchMax=0&SearchOrder=4](http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/webAll?SearchView&Query=(Title)*Grozījumi+Civilprocesa+likumā*&SearchMax=0&SearchOrder=4)

² Turpat

Autore uzskata, ka nepamatoti šim civilprocesa institūtam tiek pievērsta pārāk maza uzmanība. Pēc minēto Civilprocesa likuma grozījumu pieņemšanas Latvijas juridiskajā literatūrā nav publicēts vēl neviens raksts, kurā būtu izvērtēts šo grozījumu pieņemšanas pamatojums. Pašreiz plašsaziņas līdzekļos par šo jautājumu ir apmierinājušies tikai ar informējošo nevis analītisko funkciju.

Autores priekšlikums ir aicināt juristus uz diskusiju gan par Civilprocesa likuma 34. pantā izdarīto grozījumu pamatotību un atbilstību civilprocesa principa – pieejamības tiesai aspektā. Protams, ka par atsvāra mehānismu valsts nodevas apmēra ievērojamam paaugstinājumam var kalpot efektīgs valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības mehānisms, kam veltīta darba pēdējā apakšnodaļa.

5.2. Pieejamības tiesai principa aspekts valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības regulējumā

Valsts jau konstitucionālajā līmenī ir noteikusi personu vienlīdzību taisnīgas tiesas pieejamībai. Līdz ar to mantiskais vai sociālais stāvoklis nevar būt par traucēkli tiesību realizēšanai un ir jābūt mehānismam, lai, palielinoties tiesāšanās izdevumiem, netiktu liegta sabiedrības maznodrošināto iedzīvotāju pieeja tiesai savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību, vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzībai tiesā.

Latvijas Republikas Saeima ir pieņēmusi Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumu¹, kura mērķis ir veicināt fiziskas personas tiesības uz taisnīgu tiesu aizsardzību. Tātad nodrošināt, lai arī sabiedrības vismazāk aizsargātā daļa spētu aizsargāt savas tiesības, spētu saņemt kvalificēta jurista padomu.

Tieslietu Ministrijas Juridiskās palīdzības administrācija 2008. gada 9. jūlija paziņojumā preseī² informējusi, ka uz 2008. gada 1. maiju ir noslēgti 122 juridiskās palīdzības līgumi ar juridiskās palīdzība sniedzējiem, vienlaicīgi atzīstot, ka šis skaits ir nepietiekošs, vēl jo vairāk ņemot vērā potenciālo juridiskās palīdzības lūdzēju skaitu. Minētajā paziņojumā norādīts, ka no visiem Latvijas iedzīvotājiem 3-5% ir trūcīgi vai maznodrošināti. Protams, atzīstot, ne jau visiem uzreiz ir nepieciešama juridiskā palīdzība.

Pēc pētījuma „Juridiskās palīdzības administrācijas darbības izvērtējums” datiem 45,5 tūkstoši Latvijas iedzīvotāji viena kalendārā gada ietvaros ir potenciālie Juridiskās

¹ Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2005. 28. aprīlis

² Diena: Vai trūcīgie saņems advokāta palīdzību?. Paziņojums presē. Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Juridiskās palīdzības administrācijas mājas lapa:

http://www.jpa.gov.lv/lat/aktualitates/pazinojumi_presei/?doc=479

palīdzības administrācijas klienti. 2007. gadā Juridiskās palīdzības administrācijā saņemti 1012 juridiskās palīdzības iesniegumi un 783 gadījumos tika piešķirta valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība. Šis skaits nav atzīstams par lielu, bet pieaugot vispārējam zināšanu līmenim sabiedrībā, juridiskās palīdzības iesniegumu skaits noteikti pieaugs.¹ To arī pierāda Juridiskās palīdzības administrācijas 2008. gada publiskais pārskats. No tajā ietvertās informācijas redzams, ka 2008. gadā ar pirmreizēju iesniegumu valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības saņemšanai vērsušās 1122 personas, pieņemti 1152 lēmumi, no kuriem juridiskā palīdzība sniegta 998 gadījumos.²

Pašreizējais juridiskās palīdzības sniedzēju skaits, kas par šīs palīdzības sniegšanu noslēguši lūgumus, ir nepietiekošs. Pēc Juridiskās palīdzības administrācijas veiktā pētījuma personas nevēlas kļūt par juridiskās palīdzības sniedzējiem zemā atalgojuma dēļ, kas ir divas un pat vairāk reizes zemāks par standarta juridiskā pakalpojuma cenu. Aptaujāti juristi norādījuši arī uz to, ka darbs ar maznodrošinātajiem ir ļoti darbietilpīgs un sarežģīts, jo vairākumā gadījumu ir ielaistas problēmas, tajā skaitā bieži trūkst nepieciešamo dokumentu, kā arī uz to, ka netiek apmaksāti izdevumi, kas radušies darba procesā (piemēram, biroja izmaksas, dokumentu kopēšana, transporta izdevumi, laiks, kas tiek patērēts iepazīstoties ar dokumentiem u.c.). Juridiskās palīdzības administrācija ir izdarījusi secinājumus, ka samaksas apmērs par sniegto juridisko palīdzību ir nepietiekošs, un tas neveicina juridiskās palīdzības sniedzēja darba kvalitāti un jaunu juridiskās palīdzības sniedzēju piesaisti.³

Tādēļ jautājums, vai trūcīgie Latvijā saņem un turpmāk saņems advokātu palīdzību, paliek atklāts. Savukārt, atbilde uz jautājumu, vai valstij nodrošināt juridisko palīdzību ir ekonomiski izdevīgi, ir skaidra – jebkurš valsts sniegtais pakalpojums ir izdevumi.

Taču, ja ir sabiedrības daļa, kura kādu apstākļu dēļ nespēj nodrošināt savu tiesību realizāciju, valsts ir tā, kurai par to jā rūpējas. Šajā gadījumā jautājums par ekonomisko izdevīgumu ir nevietā.

Autore uzskata, ka šobrīd Latvijā personu pieejamības tiesām nodrošināšanas mehānisms ir smagnējs. To apstiprina fakts, ka Latvijā juridiskās palīdzība saņemšanas ir

¹ Diena: Vai trūcīgie saņems advokāta palīdzību?. Paziņojums presē. Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Juridiskās palīdzības administrācijas mājas lapa:

http://www.jpa.gov.lv/lat/aktualitates/pazinojumi_presei/?doc=479

² Juridiskās palīdzības administrācijas 2008. gada publiskais pārskats. Juridiskās palīdzības administrācijas mājas lapa:

http://www.jpa.gov.lv/lat/aktualitates/Parskati/gada_publicais_parskats/?doc=659

³ Diena: Vai trūcīgie saņems advokāta palīdzību?. Paziņojums presē. Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Juridiskās palīdzības administrācijas mājas lapa:

http://www.jpa.gov.lv/lat/aktualitates/pazinojumi_presei/?doc=479

nodalīta no atbrīvošanas no valsts izdevumu samaksas vai tās samazināšanas. Juridiskās palīdzības saņemšanai visiem Latvijas iedzīvotājiem jāgriežas Rīgā Juridiskās palīdzības administrācijā. To personas var darīt gan pirms tiesvedības uzsākšanas, gan tiesvedības laikā.

Savukārt, par personas atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas vai tās samazinājumu lemj tās tiesas tiesnesis, kurā persona iesniedz prasības pieteikumu ar tajā ietvertu lūgumu par daļēju vai pilnīgu atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas vai valsts nodevas samaksas atlikšanu.

Jautājuma izlemšana par pilnīgu vai daļēju atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas tādējādi iespējama tikai pēc prasības pieteikuma iesniegšanas tiesā. Jebkurā gadījumā palīdzības saņemšana personai, kura vēlas aizstāvēt savas aizskartās tiesības tiesā, ir saistīta ar diviem procesiem divās valsts iestādēs – Juridiskās palīdzības administrācijā, kas atrodas Rīgā, un tiesā, kurā izšķirams strīds pēc būtības, un tas var būt gan Liepājā, gan Daugavpilī vai kādā citā Latvijas pilsētā, atkarībā no civiltiesiskā strīda piekritības.

Atšķirīgi šis jautājums risināts Vācijā. Saskaņā ar Vācijas Civilprocesa likuma 114.§ un 117.§¹ persona griežas pēc šāda veida palīdzības tajā tiesā, kurā tai ir jāsniedz prasība. Pie tam vienlaicīgi tiek lūgts pabalsts gan advokāta palīdzības gan valsts nodevas samaksai. Personas iesniegums var būt arī mutisks, kas tiek ieraksturots tiesas kancelejā. Ievērtību pelna arī Vācijas Civilprocesa likumā noteiktie kritēriji minētās palīdzības saņemšanai. Pirmais no tiem ir personas mantiskais stāvoklis, kas tiek izvērtēts ņemot vērā visu ģimenes locekļu ienākumus un arī izdevumus. Savukārt, otrs kritērijs ir paredzamā iespēja uzvarēt procesā. Tiek vērtēts arī tas, vai persona prasības pieteikumu nav iesniegusi aiz ļaunprātības. Tātad tiesnesim, izvērtējot personas iesniegto lūgumu par valsts palīdzības saņemšanu advokāta palīdzības un valsts nodevas samaksai, jau pirmsšķietami ir jāizvērtē tas, vai iespēja procesu uzvarēt ir lielāka par tā zaudēšanu. Pie tam, iegūstot šādu valsts atbalstu savu tiesas izdevumu apmaksai, persona sev nelabvēlīga tiesas nolēmuma rezultātā nav atbrīvota no tiesas izdevumu apmaksas otrai – uzvarējušai pusei. Jāpiebilst, ka Vācijā šāda vienkāršotāka un personai pieejamāka valsts palīdzības saņemšanas mehānisma realizēšanu nodrošina tas, ka ar atsevišķu likumu par tiesas izmaksām (Gerechtkostengesetz)² ir noteikts valsts nodevas apmērs visiem iespējamiem civillietu veidiem, kā arī Vācijā likumdošanas līmenī ir noteiktas advokāta palīdzības samaksas takses un tarifi.

¹ Zivilprozeßordnung, Vom 30. Januar 1877//Zivilrecht, Wirtschaftsrecht, STUD-JUR Nomos Textausgaben, 8. Auflage, Stand: BGB1.Nr. 40 vom Juli 1999, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-baden

² Ibid

Uzmanības vērtā ir arī Amerikas Savienoto Valstu (turpmāk-ASV) pieredze bezmaksas juridiskās palīdzības nodrošināšanā. Vairāku veidu civillietās mazturīgajiem juridisko palīdzību sniedz dažādas sabiedriskas organizācijas uz labprātīgu ziedojumu rēķina. Šīs sabiedriskās organizācijas ir apvienota Juridiskās palīdzības un aizsardzības nacionālajā asociācijā. Juridisko pakalpojumu korporācija, kas tiek finansēta no federālā budžeta, piešķir finanšu līdzekļus privātiem juridiskiem uzņēmumiem visā valstī, kas nodarbojas ar juridiskās palīdzības sniegšanu mazturīgajiem iedzīvotājiem. ASV bezmaksas juridiskā palīdzība tiek sniegta trīs formās. To veic advokāti – aizstāvji pēc norīkojuma, advokāti – aizstāvji pēc līguma un publisko aizstāvju iestādes.¹

Advokātu sniegtā palīdzība tiek apmaksāta no federālā vai štata budžeta ar tiesas starpniecību. Savukārt privāti praktizējoši advokāti, kas sniedz palīdzību mazturīgajiem uz līguma pamata ar vietējo varas iestādi, saņem līgumā precīzi atrunātu honorāru. Lai nodrošinātu juridiskās palīdzības augstu līmeni, lai būt pilnībā skaidras pušu tiesības un pienākumi, Amerikas juristu asociācija ir izstrādājusi rekomendācijas šādu līgumu slēgšanā. Publisko aizstāvju iestādes galvenokārt nodrošina mazturīgajiem juridisko palīdzību krimināllietās. Šādu advokātu darbs tiek apmaksāts pēc tarifiem, ko apstiprinājušas valsts iestādes – vai nu pēc nostrādāto stundu skaita vai par konkrētas lietas vešanu.²

Īpašas uzmanības vērtā ir ASV nevalstisko organizāciju pieredze, kas aktīvi aizstāv cilvēktiesības un sniedz juridisko palīdzību (tai skatā, Amerikas pilsonisko brīvību savienība, kurā strādā vairāk par 400 advokātiem, kas tiesās aizstāv tos, kuri cietuši no pilsonisko tiesību aizskārumiem, Bērnu aizsardzības līga, Tiesiskās aizsardzības biedrība u.c.).³

Atšķirīga, bet ievērojamas pieredzes bagāta ir arī Nīderlandes juridiskās palīdzības sniegšana mazturīgajiem iedzīvotājiem. Šajā valstī ir radīta spēcīga, no valsts puses labi finansēta juridiskās palīdzības sniegšanas struktūra. Nīderlandē nav juridiskās palīdzības sniegšanas monopola. Privāto advokātu darbību papildina spēcīgs konsultatīvais sektors: Juridiskās Palīdzības biroji, Juridiskās palīdzības centri, brīvprātīgie „Juridiskie veikali”.⁴

Katrai arodbiedrībai ir savs bezmaksas juridiskās palīdzības dienests, municipālā sociālā dienesta konsultanti bez maksas atbild uz jautājumiem dzīvokļu tiesībās, sociālā nodrošinājuma jautājumos, par nodokļiem un finansēm. Patērētāju asociācija saviem

¹ Курдова А.В. Право малоимущих обвиняемых на защиту в уголовном процессе США//Государство и право. 1998. № 10. С. 106 – 109.

² Ibid.

³ Ibid

⁴ Голландская правовая культура/Под ред. В.В. Бойцовой, Л.В. Бойцовой. М., 1998.С. 29-43

biedriem sniedz bezmaksas konsultācijas, telefoniskas un rakstiskas juridiskas rekomendācijas lietās, kas saistītas ar uzņēmējdarbību, piegādātājiem un kompānijām, kas piedāvā pakalpojumus. Namīpašnieku sabiedrības sniedz padomus saviem dalībniekiem gadījumos, kad rodas dzīvokļu problēmas. Lielākā budžeta daļa tiek iztērēta juridiskās palīdzības sniegšanā sociālās nodrošināšanas jautājumos (darba strīdos, imigrācijas, dzīvokļu un sociālo pabalstu jautājumos). Sociālie advokāti veido piekto daļu no Nīderlandē praktizējošiem advokātiem. Nīderlandes sociālā advokatūra ir efektīvāka par vācu, franču un beļģu juridiskās palīdzības mehānismu, jo sniedz juridisko palīdzību ievērojamai sabiedrības daļai.¹

Autore uzskata, ka īpašas uzmanības vērta ir Nīderlandes juridiskās palīdzības sistēma. Pirmā juridiskās palīdzības shēma Nīderlandē tika ieviesta 1957. gadā un pamatojās tikai uz privātajiem advokātiem. Taču daudzi advokāti atteikušies tajā iesaistīties zemā atalgojuma dēļ. 1969. gadā studentu grupa nodibinājusi „juridisko veikalu”, kas piedāvājis bezmaksas juridisko palīdzību dažas stundas nedēļā. 1976. gadā šādu „veikalu” jau bijis 90, kas snieguši operatīvu juridisko konsultāciju dzīvokļu, nodarbinātības un sociālajos jautājumos. Šo „veikalu” darbības garants ir Justīcijas ministrija, municipālās varas un universitātes. 1974. gadā Amsterdamā tika izveidots advokātu alternatīvais kolektīvs, kura ienākumus veidoja ienākumi no juridisko konsultāciju sniegšanas. 1976. gadā tas saņēma valdības aizdevumu un sāka specializēties sociālās nodrošināšanas tiesībās. Līdz 1979. gadam Nīderlandē šādu kolektīvu skaits sasniedzis 60 -70. Atbildot uz šīm iniciatīvām „no apakšas”, tika izveidoti Juridiskās palīdzības biroji, kas snieguši nekavējošu juridisku palīdzību sociālās nodrošināšanas, dzīvokļu, nodarbinātības, imigrācijas un patērētāju tiesību jautājumos, nosūtījušas klientus pie privātiem advokātiem, kā arī piešķirūši sertifikātus bezmaksas juridiskās palīdzības saņemšanai. 1989. gadā šādi biroji bijuši visos 19 apgabalos. Birojus finansē Justīcijas ministrija un darbā tajos uz pilnu darba slodzi pieņem juridisko fakultāšu beidzējus Lai saglabātu profesionālo prestižu, šie biroji strādā bez maksas.²

Nīderlandē nosacījumiem, kas dod iespēju saņemt bezmaksas juridisko palīdzību, atbilst personas, kuru ienākumu līmenis dod tiesības saņemt sociālās nodrošināšanas pabalstu (apmēram 50% iedzīvotāju). Personas, kuru materiālais stāvoklis neļauj saņemt valsts garantētu juridisko palīdzību, var izmantot juridiskās palīdzības apdrošināšanas iespējas. Polises īpašnieks ir tiesīgs saņemt juridisku konsultāciju no apdrošināšanas

¹ Голландская правовая культура/Под ред. В.В. Бойцовой, Л.В. Бойцовой. М., 1998.С. 29-43

² Ibid.

kompānijas juridiskā konsultanta vai kāda citā ārpus esoša eksperta. Deviņdesmit Juridiskās palīdzības centri ir vietējās informatīvās un konsultatīvās iestādes, kas atšķirībā no Birojiem sniedz juridisku palīdzību (galvenokārt, sociālās nodrošināšanas, nodokļu, dzīvokļu, izglītības jautājumos) pirms strīda rašanās. Pašreiz lielāko daļu no Juridiskajiem centriem vada vietējās varas iestādes, konsultācijas sniedz algoti darbinieki, kaut arī vēl ir palikuši daži brīvprātīgie centri.¹

Autore tik plašu ieskatu citu valstu bezmaksas juridiskās palīdzības sniegšanā saviem iedzīvotājiem sniegusi ar mērķi parādīt to, ka šādas darbības vēsture kaut arī nav nemaz tik sena, tomēr citās valstīs ir uzkrājusi ievērojamu pieredzi. Tādēļ jo īpaši, veidojot juridiskās palīdzības nodrošināšanas mehānismu Latvijā, ir ņemama vērā un izvērtējama to valstu pieredze, kas bezmaksas juridisko palīdzību nodrošinājušas 50 un vairāk gadus, mainot tās apjomu, struktūru atbilstoši sabiedrības attīstības līmenim, izpratni par demokrātiskajām vērtībām.

Protams, ka katras valsts kompetence ir noteikt piemērotāko mehānismu Juridiskās palīdzības sniegšanā savas valsts mazturīgajiem iedzīvotājiem, un tas lielā mērā ir atkarīgs no valsts ekonomiskās situācijas. Taču virzībai attiecībā uz pieejas tiesai nodrošināšanu visiem valsts iedzīvotājiem savu aizskarto tiesību un interešu aizstāvībai ir jābūt progresīvai un augšupejošai gan kvalitātes, gan kvantitātes ziņā.

Kas attiecas uz pašreizējo situāciju Latvijā, tad jāakcentē tas, ka prakse pierāda, ka reālas tiesības uz kvalificētu juridisku palīdzību var nodrošināt tikai tad, ja tam tiek piešķirti pienācīgi līdzekļi no valsts budžeta.

Autore uzskata, ka lietderīgi vēlreiz ir uzsvērt to, ka uzmanīga attieksme pret pasaules pieredzi un tās saprātīga izmantošana juridiskajā darbībā attiecībā par bezmaksas juridiskās palīdzības sniegšanu tiem, kam tā nepieciešama sliktā mantiskā stāvokļa dēļ, varētu dod ievērojamu labumu šobrīd vēl veidojošajai un nenostiprinātajai mūsu valsts pieredzei šajā jautājumā.

Kā risinājumu situācijas uzlabošanai bezmaksas juridiskās palīdzības nodrošināšanai mazturīgajiem autore piedāvā likumdevējam noteikt Juridiskās palīdzības administrācijai tiesības izveidot savas apakšstruktūras vismaz valsts reģionu centros, bet vēlāmāk jau visās tajās pilsētās, kurās atrodas pirmās instances tiesas. Šo apakšstruktūru uzdevums būtu noteikt, vai personām pienākas bezmaksas juridiskā palīdzība, kā arī sniegt juridiskās konsultācijas mazturīgajiem iedzīvotājiem par visdažādākajiem aktuālajiem juridiskajiem

¹ Голландская правовая культура/Под ред. В.В. Бойцовой, Л.В. Бойцовой. М., 1998.С. 29-43

jautājumiem vēl pirms strīda nonākušas tiesā. Par konsultantiem šajās Juridiskās palīdzības administrācijas struktūrvienībās varētu pieņemt darbā juridisko augstskolu beidzējus par saprātīgu algu, kas, protams, nevarētu sacensties ar ievērojama darba stāža juristu algām, tādējādi ļaujot jaunajiem juristiem iegūt ļoti vērtīgu starta pieredzi turpmākajai karjerai. Apsvēršanas vērts varētu būt jautājums arī par pie agrāk – padomju laikos pastāvējušās prakses, kad studentiem, kas mācījušies par valsts līdzekļiem, noteiktu laiku pēc augstskolas beigšanas ir jānostrādā valstij nepieciešamā amatā. Autore uzskata, ka šādu konsultāciju sniegšana ievērojami samazinātu to valsts palīdzības apmēru, kas jāsniedz jau tiesās, kas ir daudz sarežģītāk un darbietilpīgāk, tādēļ arī dārgāk. Bet šāda apgalvojuma pamatojumam nepieciešama dziļāka un apjomīgāka citu valstu pieredze analīze, kā arī pašreizējās valsts juridiskās palīdzības mehānisma darbības ekonomiskais izvērtējums.

Kopsavilkums

Pētījuma rezultātā autore izvirza šādas tēzes:

1) Pašlaik Latvijā izveidojusies ievērojami atšķirīga tiesu prakse attiecībā par tiesāšanās izdevumu veidu izpratni, to identificēšanu par tiesas vai ar lietas vešanu saistītajiem izdevumiem. Tādēļ vienveidīgas prakses veidošanai nepieciešams rosināt diskusiju tiesību piemērotāju vidū par minēto tēmu, kā arī nepieciešams Augstākās Tiesas Civillietu palātas vai Austākās Tiesas Senāta skaidrojums ne tikai par šo jautājumu, bet arī par citiem problemātiskajiem jautājumiem, kas saistīti ar izpratni par tiesāšanās izdevumu būtību un lēmumu pieņemšanas pamatprincipiem saistībā ar tiesāšanās izdevumu regulējuma piemērošanu. Kā nepamatoti bez pienācīgas uzmanības atstātā tēma – tiesāšanās izdevumu regulējuma problēmjautājumi būtu iekļaujama tiesnešu mācībās neatkarīgi no viņu pieredzes;

2) Civilprocesa likuma 34. panta izmaiņu vēsture liecina par to, ka likumdevējs mērķtiecīgi ir tikai paaugstinājis valsts nodevu apmēru gan valsts ekonomikas uzplaukuma gados, gan ekonomiskās krīzes laikā, tādējādi cenšoties sasniegt tikai tos mērķus, ka skar valsts ekonomiskās intereses – pēc iespējas lielākā apmērā segt tiesu izmaksas un novērst nepamatotu griešanos tiesā. Taču vienlaicīgi nekas nav mainīts tiesāšanās izdevumu mehānisma regulējumā, lai tiktu realizēti uz humānisma un demokrātijas idejām balstītie civilprocesuālie principi – pušu izlīguma veicināšana, pušu vienlīdzība un līdztiesība, samērīgums un pieejamības tiesai nodrošināšana, jo pašlaik ievērojamās valsts nodevas summas ne tikai attur griezties tiesā ar nepamatotām prasībām, bet arī ar pamatotām prasībām. Kā vienu no iespējamiem šīs problēmas risinājumiem autore izvirza priekšlikumu sadalīt valsts nodevas samaksu divās daļās, nosakot, ka otra valsts nodevas daļa ir jāmaksā tikai tad, ja sagatavošanas sēdē pušu starpā nav panākta izlīguma noslēgšana, tādējādi padarot sagatavošanas sēdes par obligātām un atvieglojot pušu pirmo soli savu aizskarto tiesību un interešu aizstāvēšanā;

3) Ministru kabinets, izdodot 2009. gada 1. septembrī noteikumus Nr. 983 „Ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu aprēķināšanas kārtība”, to 21. punktā nosakot, ka ar sludinājuma ievietošanu laikrakstā saistītos izdevumus veido gan sludinājuma teksta sagatavošanas un izsniegšanas izmaksas, gan sludinājuma publikācijas izmaksas laikrakstā „Latvijas Vēstnesis”, ir nepieļaujami paplašināti iztulkojis Civilprocesa likuma 39. panta pirmās daļas 7. punkta saturu. Problēmas risinājumam autore piedāvā papildināt

Civilprocesa likuma 39. panta pirmās daļas 7. punktu, izsakot to šādā redakcijā: „Ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi ir ar sludinājuma teksta sagatavošanu, izsniegšanu un ievietošanu laikrakstā saistītie izdevumi”;

4) Civilprocesa likuma 34. un 35. panta tiesiskais regulējums attiecībā par valsts nodevas apmēra noteikšanu (par prasības pieteikumu vai prasījumu) atšķirīgās izpratnes sekas tiesu praksē ir kļūdas gan nosakot prasības summu, gan aprēķinot valsts nodevas apmēru, līdz ar to pārkāpjot ne tikai valsts tiesības saņemt likumā noteiktos ienākumus valsts budžetā, bet arī iespējams uzlikt par pienākumu kādam no lietas dalībniekam segt nepamatotus tiesas izdevumus valstij vai otrai pusei. Autore saskata problēmas risinājumu Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas pirmā teikuma izteikšanā sekojošā redakcijā: „Par katru prasības pieteikumā (sākotnējā prasībā vai pretprasībā) ietvertu patstāvīgo prasījumu (kura izlemšana nav atkarīga no līdzprasījumu izlemšanas), trešās persona pieteikumu ar patstāvīgu prasījumu par strīda priekšmetu, kas iesniegts jau iesāktā procesā, pieteikumu sevišķās tiesāšanas kārtības lietās kā arī citiem šajā pantā paredzētajiem pieteikumiem, kurus iesniedz tiesā, - maksājama valsts nodeva šādā apmērā”;

5) Pašlaik Latvijā nostiprinājusies tiesu prakse, ka lietās par uzturlīdzekļu piedziņu, kad tiesvedība lietā tiek izbeigta vai nu pēc prasītājas lūguma gadījumā, ja atbildētājs pēc prasības pieteikuma iesniegšanas tiesā uzsācis maksāt uzturlīdzekļus labprātīgi, vai arī gadījumā, kad puses noslēgušas izlīgumu – valsts nodeva no atbildētāja valsts ienākumos netiek piedzīta. Lai nerastos šaubas par tiesisko pamatu valsts nodevas piedziņai no atbildētāja valsts ienākumos izbeidzot minētās kategorijas lietas, autore piedāvā Civilprocesa likuma 42. panta pirmo daļu papildināt ar otro teikumu šādā redakcijā: „Tiesas izdevumi, ja prasītājs no to samaksas bijis atbrīvots, piespriežami valsts ienākumos no atbildētāja arī gadījumos, kad tiesvedība lietā tiek izbeigta, ja prasītājs atsakās no prasības tāpēc, ka atbildētājs to pēc prasības iesniegšanas labprātīgi apmierinājis vai lietā iesniegts izlīgums pirms lietas izskatīšanas pēc būtības uzsākšanas.”;

6) Lielākajā daļā uzturlīdzekļu piedziņas lietu nosakāmā valsts nodeva ir nesamērīga ar to darbu, ko tiesa ir veikusi līdz lietas izskatīšanas pabeigšanai, īpaši, ja prasība tiek apmierināta par minimālo uzturlīdzekļu apmēra piedziņu, bet, galvenokārt, nav samērīgi un taisnīgi piedzīt no atbildētāja, kurš pēc prasības pieteikuma iesniegšanas ir uzsācis pildīt savas saistības, tikpat lielus tiesas izdevumus kā no atbildētāja, kurš nav izrādījis pilnīgi

nekādu vēlēšanos rūpēties par savu bērnu pat pēc prasības iesniegšanas tiesā. Taču nav pieļaujama arī situācija, ka, tiesām, pabeidzot ievērojamo skaitu uzturlīdzekļu piedziņas lietas, valsts ienākumos nenonāk pilnīgi nekādi naudas līdzekļi. Situācijas risinājumam autore piedāvā papildināt Civilprocesa likuma 37. pantu ar jaunu (1)¹ daļu sekojošā redakcijā: „Valsts nodevu atmaksā 25 procentu apmērā, ja tiesvedība lietā tiek izbeigta gadījumā, ja prasītājs neuztur savu prasījumu tāpēc, ka atbildētājs to pēc prasības iesniegšanas labprātīgi apmierinājis vai lietā iesniegts apstiprināšanai izlīgums pirms lietas izskatīšanas pēc būtības uzsākšanas.” Kā papildus risinājumu taisnīgas un samērīgas valsts nodevas noteikšanā uzturlīdzekļu lietās autore piedāvā Civilprocesa likuma 35. panta pirmās daļas 3. punktā aizstāt vārdus „vienu gadu” ar vārdiem „sešiem mēnešiem”, tādējādi uz pusi samazinot prasības summu uzturlīdzekļu lietās, ar no tām izrietošajām sekām - valsts nodevas apmēra samazinājumu;

7) Latvijā izveidojusies pretrunīga tiesu praksē attiecībā uz valsts nodevas apmēra noteikšanu lietās, kurās tiesa piedzīto prasības summu nosaka pēc sava ieskata. Autore iesaka īstenot juridiskajā literatūrā izteikto viedokli par to, ka prasības lietas, kur atlīdzības apmēru tiesa nosaka pēc sava ieskata, būtu kvalificējamās kā mantiskas prasības, kuras nav jānovērtē. Līdz ar to prasītājam būtu pienākums maksāt fiksētu valsts nodevas summu, kas pašreiz atbilstoši Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 4. punktam ir Ls 50, bet Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 4. punktu autore piedāvā izteikt sekojošā redakcijā: „4) par citām prasībām, kam nav mantiska rakstura vai kas nav jānovērtē, tai skaitā par prasībām par atlīdzības noteikšanu pēc tiesas ieskata par nemantisku labumu vai tiesību aizskārumu, - 50 latu;

8) Likumdevēja vilcināšanās noteikt advokāta takses, kas būtu atlīdzināmas lietu vinnējušai pusei, radījusi atšķirīgu tiesu praksi jautājuma izlemšanā par šo izdevumu piedziņu no zaudējušās puses nemantiska rakstura strīdos. Šāda situācija rada papildus darbu tiesnešiem, lai saskaitītu tiesas sēdēs patērēto laiku un piemērotu analogijas metodi. Problēmas risinājumam nepieciešams noteikt atlīdzināmās advokāta takses apmēru. Ir arī acīm redzams, ka gan Civilprocesa likuma 44. panta pirmās daļas 1. punktā noteiktais atlīdzināmais maksimālais advokāta atlīdzības apmērs - 5% no apmierinātās prasījuma daļas, gan noteikumos par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības veidiem, maksimālo stundu skaitu, samaksas apmēru un kārtību noteiktie izcenojumi juridiskās palīdzības saņemšanai ir ļoti zemi, kas neatbilst arī Eiropas padomes Ministru komiteja 1981. gada

14. maijā pieņemtās Rekomendācijas „Par justīcijas pieejamības veicināšanu” uzstādījumam par to, ka, izņemot īpašus gadījumus, uzvarējušajai pusei vajadzētu principā atgūt no zaudējušās puses savus tiesas izdevumus, ieskaitot jurista nodevas, kas tai saprātīgā veidā radušies procesa laikā. Problēmas risinājumam autore piedāvā Civilprocesa likuma 44. panta pirmās daļas 1. punktā atlīdzināmo advokāta palīdzības samaksas apmēru mantiska rakstura lietās noteikt vismaz līdz Civilprocesa likuma 34. pantā noteikto valsts ienākumos maksājamo valsts nodevu apmēram. Taču kā optimālāko risinājumu autore piedāvā likumdošanas ceļā noteikt advokāta takses visu kategoriju lietās un par visiem pakalpojumiem pirmstiesas procesā un tiesvedības laikā, tādējādi atvieglojot tiesu darbu nosakot vinnējušās puses labā piedzenamo ar lietas vešanu saistīto izdevumu advokāta palīdzības samaksai apmēru;

9) Pēc Ministru kabineta 2009. gada 1. septembra noteikumu Nr. 983 „Ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu aprēķināšanas kārtība” pieņemšanas izveidojusies nevienlīdzīga attieksme sakarā ar tiesāšanās izdevumu atgūšanu atkarībā no lietas dalībnieka statusa – liecinieki un eksperti tos saņem kā tiesas izdevumus fiksētā apmērā, bet prasītāji vai atbildētāji – faktiskā apmērā. Autore problēmas risinājumam iesaka mainīt Civilprocesa likuma 44. panta pirmās daļas 2. punktā noteikto regulējumu, nosakot, ka ceļa izdevumi sakarā ar ierašanos tiesas sēdē ir atlīdzināmi pēc Ministru kabineta 2009. gada 1. septembrī noteikumiem Nr. 983 „Ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu aprēķināšanas kārtība”;

10) Pastāvot pašreizējai pretrunīgajai un neprognozējamai tiesu praksei jautājuma izlemšanā par atbrīvošanu no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos, netiek nodrošināts personu līdztiesības un vienlīdzības princips un pieejamības tiesai vienlīdzīga nodrošināšana. Tiesu (tiesnešu) lēmumi par atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas tiek pamatoti ar subjektīvi izvēlētiem argumentiem vai arī argumentācija nav pietiekoša. Vēl sarežģītāks ir jautājums par daļēju atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas, kura izlemšanā nav iespējas izvairīties no ievērojami augstāka subjektivitātes faktora, un vienveidīgas tiesu prakses nodrošināšana praktiski nav iespējama kritēriju kataloga trūkuma dēļ. Autore piedāvā jautājumu izlemšanā par personas atbrīvošanu no tiesas izdevumu samaksas balstīties tikai uz kompetentiem pašvaldību sociālā dienesta lēmumiem par personas atzīšanu par trūcīgu vai maznodrošinātu, kā arī izvirza priekšlikumu izslēgt no likuma iespēju lietas dalībnieku daļēji atbrīvot no tiesas izdevumu samaksas un Civilprocesa

likuma 43. panta ceturto daļu izsakot šādā redakcijā: „Tiesa vai tiesnesis atbrīvo no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos personas, kurām piešķirts trūcīgas ģimenes (personas) vai maznodrošinātas personas statuss.” Turpmāko šīs normas daļa, kurā noteikts, ka tiesa vai tiesnesis atliek valsts ienākumos piespiesto tiesas izdevumu samaksu vai sadala to termiņos, autore piedāvā izslēgt, jo Civilprocesa likuma 206. pantā jau ir paredzēts regulējums par sprieduma izpildes atlikšanu un sadalīšanu termiņos;

11) Civilprocesa likuma regulējums par atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas neietver pilnīgu to valsts institūciju uzskaitījumu, kas ir atbrīvotas no tiesas izdevumu samaksas, kas rada papildus pārbaudes nepieciešamību pie lietas saņemšanas tiesā. Autore šīs problēmas risinājumam piedāvā izdarīt likuma grozījumus, nosakot pilnīgu iestāžu uzskaitījumu, kuras ir atbrīvotas no tiesas izdevumu samaksas vai arī uzlikt institūcijai par pienākumu pie prasības iesniegšanas tiesā pievienot tai apliecinājumu vai norādi uz konkrēta likuma normu, kurā noteikta atbrīvošana no valsts nodevas samaksas;

12) Pašlaik Civilprocesa likumā noteiktais valsts nodevas noteikšanas regulējums neatbilst pušu vienlīdzības un līdztiesības principam. Civilprocesa dalībnieki nav pasargāti no tiesneša kļūdām valsts nodevas noteikšanā, bet pastāvošais valsts nodevas noteikšanas regulējums pie lietas ierosināšanas neļauj savlaicīgi pusēm sagatavoties tiesneša lēmuma pārsūdzēšanai. Puses nav līdztiesīgās pozīcijās pēc lietas ierosināšanas. Kaut arī kopš 2009. gada 1. marta tiesai jānosūta prasītājam informācija par prasības pieteikuma nosūtīšanu atbildētājam, joprojām puses nav informētas par datumu, kad lieta ierosināta, ko tiesnesis konstatējis attiecībā par valsts nodevas apmēru. Autore minētās problēmas risinājumam iesaka izdarīt grozījumus Civilprocesa likuma 45. pantā, izslēdzot vārdus „persona, uz kuru tas attiecas”, tādējādi dodot tiesības abām pusēm civilprocesā pārsūdzēt tiesas vai tiesneša lēmumus par valsts nodevu. Civilprocesa likuma 131. pants papildināms ar 1.¹ daļu, kurā būtu noteikts, ka lietas ierosināšanas lēmumā tiesnesis apstiprina vai konstatē samaksātās valsts nodevas un citu tiesas izdevumu pareizību. Nepieciešams izdarīt arī izmaiņas Civilprocesa likuma 131. pantā, papildinot to ar trešo daļu, kurā būtu noteikts, ka tiesa pēc lietas ierosināšanas nekavējoties pusēm nosūta lietas ierosināšanas lēmumu;

13) Latvijā pašreiz izveidotais valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības regulējums efektīgi nerealizējas visas Latvijas teritorijā, jo Juridiskās palīdzības administrācija atrodas Rīgā. Kā risinājumu situācijas uzlabošanai bezmaksas juridiskās palīdzības nodrošināšanai

mazturīgajiem autore piedāvā likumdevējam noteikt Juridiskās palīdzības administrācijai tiesības izveidot savas apakšstruktūras vismaz valsts reģionu centros, bet vēlāmāk visās tajās pilsētās, kurās atrodas pirmās instances tiesas. Autore iesaka atgriezties pie padomju laikos pastāvējušās prakses, kad studentiem, kas mācījušies par valsts līdzekļiem, noteiktu laiku pēc augstskolas beigšanas ir jānostrādā valstij nepieciešamā amatā, kas varētu būt konsultants Juridiskās palīdzības institūcijās visā Latvijā.

Anotācija

Maģistra darbā tiek pētīts tiesāšanās izdevumu regulējums civilprocesuālo principu aspektā. Darba mērķis ir rast atbildi uz jautājumu – vai pašreizējais tiesāšanās izdevumu institūta regulējums Civilprocesa likumā un ar to sistēmiski saistītajos likumdošanas aktos nodrošina tādu civilprocesuālo principu īstenošanu kā samērīgums, izlīguma veicināšana pušu starpā, īpaši akcentējot pušu vienlīdzības un līdztiesības un tiesas pieejamības aspektu. Detalizēti analizējot katru no tiesāšanās izdevumu veidiem kopsakarā ar piemēriem no tiesu prakses, darbā izvirzīti konkrēti problēmjautājumi. Kā viens no tiem nosaukts atšķirīgā tiesu prakse tiesāšanās izdevumu veidu izpratnē, to identificēšanā par tiesas izdevumiem vai ar lietas izskatīšanu saistītajiem izdevumiem, prasības summas noteikšanā, valsts nodevas aprēķināšanā un tiesas izdevumu sadalījumā pēc lietas izskatīšanas. Saistībā ar pušu līdztiesības un vienlīdzības aspektu darbā analizēts Civilprocesa likuma regulējums attiecībā uz lēmumu pārsūdzēšanu, kas saistīti ar valsts nodevas noteikšanu un atbrīvošanu no tiesas izdevumu samaksas, izvirzot jautājums par to, vai ir pieļaujama to personu loka sašaurināšana, kam ir tiesības pārsūdzēt tiesas lēmumus par tiesas izdevumiem. Īpaša uzmanība darbā veltīta Latvijas likumdošanas aktos noteiktajam valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības mehānismam, salīdzinot to ar citu valstu pieredzi. Konstatēts, ka pašreizējais Latvijas modelis valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanā efektīgi nenodrošina tiesas pieejamību. Darbā izvirzīti priekšlikumi šī modeļa uzlabošanā un citu tiesisku risinājumu izveidē. Darba kopsavilkumā izdarīti secinājumi un izteikti priekšlikumi par nepieciešamajām izmaiņām Civilprocesa likumā tiesāšanās izdevumu institūta regulējumā, lai pēc iespējas pilnīgāk tiktu nodrošināta tādu civilprocesuālo principu kā samērīgums, pušu vienlīdzība un līdztiesība, izlīguma veicināšana un tiesas pieejamības samērīga īstenošana.

Annotation

This master's degree work investigates the regulation of litigation expenses according to the aspect of principles of civil process. The aim of the research work is to find the answer to the question whether the present regulation of the institution of litigation expenses in the law of civil process and in the legislative acts that are systematically connected with it, guarantee realizing the principles of civil process such as proportionality of conciliation between sides, giving particular attention to the aspect of equality, equality of rights and court accessibility for sides. Analysing in details every form of the examples from court practice concrete problematical questions are propounded in this research paper. Also one of the problems is named a quite different court practice in the form of conception according to the litigation expenses identifying them as the court expenses or the case trial expenses, as well as fixing the claim sum, the calculation of the state duty and the distribution of court expenses after the case trial. In connection with the aspect of equal rights of the sides the regulation of the law of civil process regarding to the appealing of verdicts connected with fixing the state duty and liberation from the payment of court expenses is analyzed and the question about the problem whether the limitation of the circle of persons having the rights to appeal the court verdicts about the court expenses is permissible. A special attention in this research paper is given to the mechanism of juridical assistance prescribed in the legislative acts of Latvia and guaranteed by the state in comparison with the experience of other states. It is ascertained in the research work that the present model of offering the juridical assistance guaranteed by the state does not guarantee effective court accessibility in Latvia. In the research work various proposals are propounded for improving the model and forming other legal developments. In the summary of the work conclusions are drawn and suggestions are made about the necessary changes in the law of civil process according to the regulation of the institution of litigation expenses in order as far as possible some principles in the law of civil process such as proportionality equality and equal rights of sides, promotion of conciliation and proportionate realizing of court accessibility could be guaranteed more completely.

Izmantotās literatūras un juridisko aktu saraksts

Literatūra

1. Bitāns A. Cik vērts ir gods un cieņa un vai mēs protam to novērtēt?//Likums un Tiesības, 2001.3. sēj., Nr. 7 (23).
2. Civilprocesa likuma komentāri. Sagatavojis autoru kolektīvs. K. Torgāna zin. red. Rīga: TNA.
3. Civilprocesa likums, 6. izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005.
4. Civilprocesa likuma komentāri. Sagatavojis autoru kolektīvs. K. Torgāna zin. red. Rīga: TNA, 2006.
5. Cenkurs V. Valsts nodevas apmēra noteikšana tiesās. Jurista vārds, 2005. gada 30. augusts, nr. 32 (387), Žurnāla „Jurista vārds” mājas lapa: <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=115251> (aplūkots 2009. gada 18. oktobrī).
6. Diena: Vai trūcīgie saņems advokāta palīdzību?. Paziņojums presē. Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Juridiskās palīdzības administrācijas mājas lapa: http://www.jpa.gov.lv/lat/aktualitates/pazinojumi_presei/?doc=479 (aplūkots 2009. gada 18. oktobrī)
7. Grudulis M. Tiesas ieskats kā tiesību metode//Jurista vārds, 22. 02. 2005.,Nr. 7 (362)
8. Juridiskās palīdzības administrācijas 2008.gada publiskais pārskats. Juridiskās palīdzības administrācijas mājas lapa: http://www.jpa.gov.lv/lat/aktualitates/Parskati/gada_publicais_parskats/?doc=659 (aplūkots 2009. gada 29. oktobrī)
9. Ose D. Tiesāšanās izdevumu atlīdzināšana un atbrīvošana no tiesas izdevumiem, Jurista vārds. Nr. 24/25 9577/588), 2009. gada 16. jūnijs. Žurnāla „Jurista vārds” mājas lapa: <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=193284> (aplūkots 2009. gada 24. oktobrī)
10. Par tiesāšanās izdevumiem. Tiesu prakses apkopojums. Jurista vārds, 2003. 20. maijs, nr. 19 (271). Žurnāla „Jurista vārds” mājas lapa: <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=75004> (aplūkots 2009. gada 16. oktobrī).
11. Par tiesu iekārtas attīstības pamatnostādņem 2009.–2015.gadam. Latvijas Republikas Ministru kabineta 2009.gada 7.oktobra rīkojums Nr. 685. (prot. Nr.67 55.§). Latvijas Vēstnesis, 2009.9. oktobris, nr. 161
12. Par tiesu iekārtas attīstības pamatnostādņem 2009.–2015.gadam (informatīvā daļa). Plānošanas dokuments. Latvijas Republikas Ministru kabineta mājas lapa: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40115639&mode=mk&date=2009-10-06> (aplūkots 2009. gada 3. novembrī)

13. Rone D. Latvijas advokatūras sistēmas darbības izvērtējums, tās loma juridiskās palīdzības sniegšanā un attīstības perspektīvas. 2008.

<http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/petijumi.html> (aplūkots 2009. gada 23. oktobrī)

14. [Saeimas 2009. gada 5. februāra plenārsēdes stenogramma.](#)

[LR Saeimas mājas lapa:](#)

[http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/webAll?SearchView&Query=\(Title\)*Grozi+jumi+Civilprocesa+likumā*\)&SearchMax=0&SearchOrder=4](http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/webAll?SearchView&Query=(Title)*Grozi+jumi+Civilprocesa+likumā*)&SearchMax=0&SearchOrder=4) (aplūkots 2009. gada 2. aprīlī);

15. Tiesu prakse lietās par personas goda un cieņas civiltiesisko aizsardzību. Rīga: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma un tiesu prakses vispārināšanas daļa, 2003/2004.

16. Voroncovs A. Kad atlīdzības apmēru nosaka tiesa, Jurista vārds. Nr. 29 (482), 2007. gada 17. jūlijs. Žurnāla „Jurista vārds” mājas lapa:

<http://www.juristavards.lv/?menu=doc&id=160437> (aplūkots 2009. gada 23. oktobrī)

17. Zivilprozeßordnung, Vom 30. Januar 1877//Zivilrecht, Wirtshafstsrecht, STUD-JUR Nomos Textausgaben, 8. Auflage, Stand: BGB1.Nr. 40 vom Juli 1999, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-baden.

18. Голландская правовая культура/Под ред. В.В. Бойцовой, Л.В. Бойцовой. М., 1998.

19. Курдова А.В. Право малоимущих обвиняемых на защиту в уголовном процессе США/Государство и право. 1998. № 10.

20. Рожкова Марина Александровна, Проблемы возмещения расходов на оплату услуг представителей и иных судебных убытков.: <http://www.efremov-partners.ru/articles/detail.php?ID=1278> (aplūkots 2009. gada 9. jūlijā).

Normatīvie akti

1. Civilprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998.3. novembris, nr. 326/330.

2. Darba likums: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2001. 9. augusts, nr. 15.

3. Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2001. 9. augusts, nr. 15.

4. Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2002. 27. decembris, nr. 24

5. Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2003.14. augusts, nr. 15

6. Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2004. 27. maijs, nr. 10
7. Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2004.23. septembris, nr. 151
8. Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2007. 27. decembris, nr. 24
9. Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2009.25. februāris, nr. 31.
10. Grozījumi Civilprocesa likumā: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2009. 26. marts, nr. 6
11. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993.1. jūlijs, nr. 43
12. Par nodokļiem un nodevām: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 1995. 13. aprīlis, nr. 7.
13. Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1997.13. jūnijs, nr. 143/144.
14. Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums: LR likums. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2005. 28. aprīlis.
15. Ar lietas izskatīšanu saistīto izdevumu aprēķināšanas kārtība: MK noteikumi nr. 141. Latvijas Vēstnesis, 2009.4. septembris, nr. 141.
16. Kārtība, kādā valsts institūcija darba devējam atlīdzina darbiniekam izmaksājamo atlīdzību: MK noteikumi nr. 238. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2007. 14. jūnijs, nr. 11.
17. Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu: MK noteikumi nr. 214. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2009. 11. jūnijs, nr.11.
18. Noteikumi par izpildu darbību veikšanai nepieciešamo izdevumu apmēru un maksāšanas kārtību: MK noteikumi nr. 510. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2004. 26. augusts, nr. 16.
19. Noteikumi par tiesu sniegto maksas pakalpojumu veidiem, samaksas apmēru un kārtību: MK noteikumi nr. 947. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2007. 8. marts, nr. 5
20. Noteikumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības veidiem, maksimālo stundu skaitu, samaksas apmēru un kārtību: MK noteikumi nr. 920. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2007. 22. februāris, nr.4.

21. Priekuļu novada pašvaldības 2009. gada 13. augusta Saistošie noteikumi Nr. 6 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par maznodrošinātu Priekuļu novadā. Priekuļu novada pašvaldības mājas lapa: <http://www.priekuli.lv/index.php?id=pk&n=6> (aplūkots 2009. gada 3. novembrī)
22. Eiropas Parlamenta un Padomes 2007. gada 11. jūlija Regulas (EK) Nr. 861/2007, ar kuru izveido Eiropas procedūru maza apmēra prasībām Pieejams: lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:199:0001:0022:LV:PDF (aplūkots 2009. gada 23. oktobrī)
23. ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācija. Tiesībsarga biroja mājas lapa: http://209.85.129.132/search?q=cache:IGZN-0_XcmsJ:www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/%3Fdoc%3D49+Par+ANO+Visp%C4%81r%C4%93j%C4%81+cilv%C4%93kties%C4%ABbu+ties%C4%ABbu+deklar%C4%81cija&cd=3&hl=lv&ct=clnk&gl=lv&lr=lang_lv (aplūkots 2009. gada 14. martā).
24. Eiropas padomes Ministru komitejas 1981. gada 14. maija Rekomendācija „Par justīcijas pieejamības veicināšanu”. <http://www.coe.lv/tulkojumi.php?id=112> (aplūkots 2009. gada 29. oktobrī)
25. Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/pptpakc.htm> (aplūkots 2009. gada 14. martā).

Tiesu prakse

1. Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2003-04-01. Satversmes tiesas mājas lapa: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2003-04-01.rtf> (aplūkots 2009. gada 27. oktobrī)
2. Satversmes tiesas 2003. gada 6. novembra spriedums lietā Nr.2003-10-01. Satversmes tiesas mājas lapa: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2003-10-01.rtf> (aplūkots 2009. gada 27. oktobrī)
3. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2009. gada 9. septembra lēmums lietā Nr. CA-3461-09/26. Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa:<https://tis.lursoft.lv/tisreal/>? (aplūkots 2009. gada 2. novembrī)
4. Rīgas apgabaltiesas 2004. gada 17. novembra lēmums lietā Nr. C30387404, CA-4967/6 2004.g. Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa: [TIS.https://tis.lursoft.lv/tisreal?Form=STATPROCVIEW&SessionId=61139145&procid=4](https://tis.lursoft.lv/tisreal?Form=STATPROCVIEW&SessionId=61139145&procid=4) (aplūkots 2009. gada 1. novembrī)
5. Cēsu rajona tiesas 2009. gada 23. marta spriedums civillietā Nr. C11106008: Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa: <https://tis.lursoft.lv/tisreal> (aplūkots 2009. gada 2. novembrī)

6. Dobeles rajona tiesas 2009. gada 1. septembra lēmums. Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa: <https://tis.lursoft.lv/tisreal?> (aplūkots 2009. gada 1. novembrī)
7. Dobeles rajona tiesas tiesneses 2009. gada 9. septembra lēmums lietā Nr. 3-10/0072. Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa: <https://tis.lursoft.lv/tisreal?> (aplūkots 2009. gada 1. novembrī)
7. Jelgavas tiesas 2009. gada 16. marta spriedums lietā Nr. C15152208. Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa: <https://tis.lursoft.lv/tisreal?> (aplūkots 2009. gada 27. oktobrī)
9. Jelgavas tiesas 2009. gada 24. marta spriedums lietā Nr. C15152208. Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa: <https://tis.lursoft.lv/tisreal?> (aplūkots 2009. gada 27. oktobrī)
10. Jelgavas tiesas 2009. gada 8. janvāra spriedums lietā Nr. C15152208. Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa: https://tis.lursoft.lv/tisre_l? (aplūkots 2009. gada 1. novembrī)
11. Liepājas tiesas 2009. gada 22. oktobra spriedums lietā Nr. C20348209. Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa: <https://tis.lursoft.lv/tisreal?> Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa (aplūkots 2009. gada 1. novembrī)
12. Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2009. gada 8. septembra lēmums civillietā Nr. C28167508. Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa: <https://tis.lursoft.lv/tisreal?> (aplūkots 2009. gada 1. novembrī)
13. Tukuma rajona tiesas 2009. gada 7. septembra spriedums civillietā Nr. C37078309. Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa: <https://tis.lursoft.lv/tisreal?> (aplūkots 2009. gada 1. novembrī)
14. Valkas rajona tiesas 2009. gada 20. jūlija spriedums civillietā Nr. C38031509. Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa: <https://tis.lursoft.lv/tisreal?> (aplūkots 2009. gada 1. novembrī)
15. Valkas rajona tiesas 2009. gada 13. augusta spriedums civillietā Nr. C38034309. Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa: <https://tis.lursoft.lv/tisreal?> (aplūkots 2009. gada 1. novembrī)
16. Valkas rajona tiesas 2009. gada 16. septembra spriedums civillietā Nr. C38034509. Tiesu informatīvās sistēmas mājas lapa: <https://tis.lursoft.lv/tisreal?> (aplūkots 2009. gada 1. novembrī)

Maģistra darbs aizstāvēts:

Valsts pārbaudījumu komisijas sēdē

2009. gada ____ . _____

Un novērtēts ar atzīmi _____

Komisijas priekšsēdētājs _____